

Герберт Жорж Велз

ВІЙНА СВІТІВ

ГЕРБЕРТ ЖОРЖ ВЕЛЗ

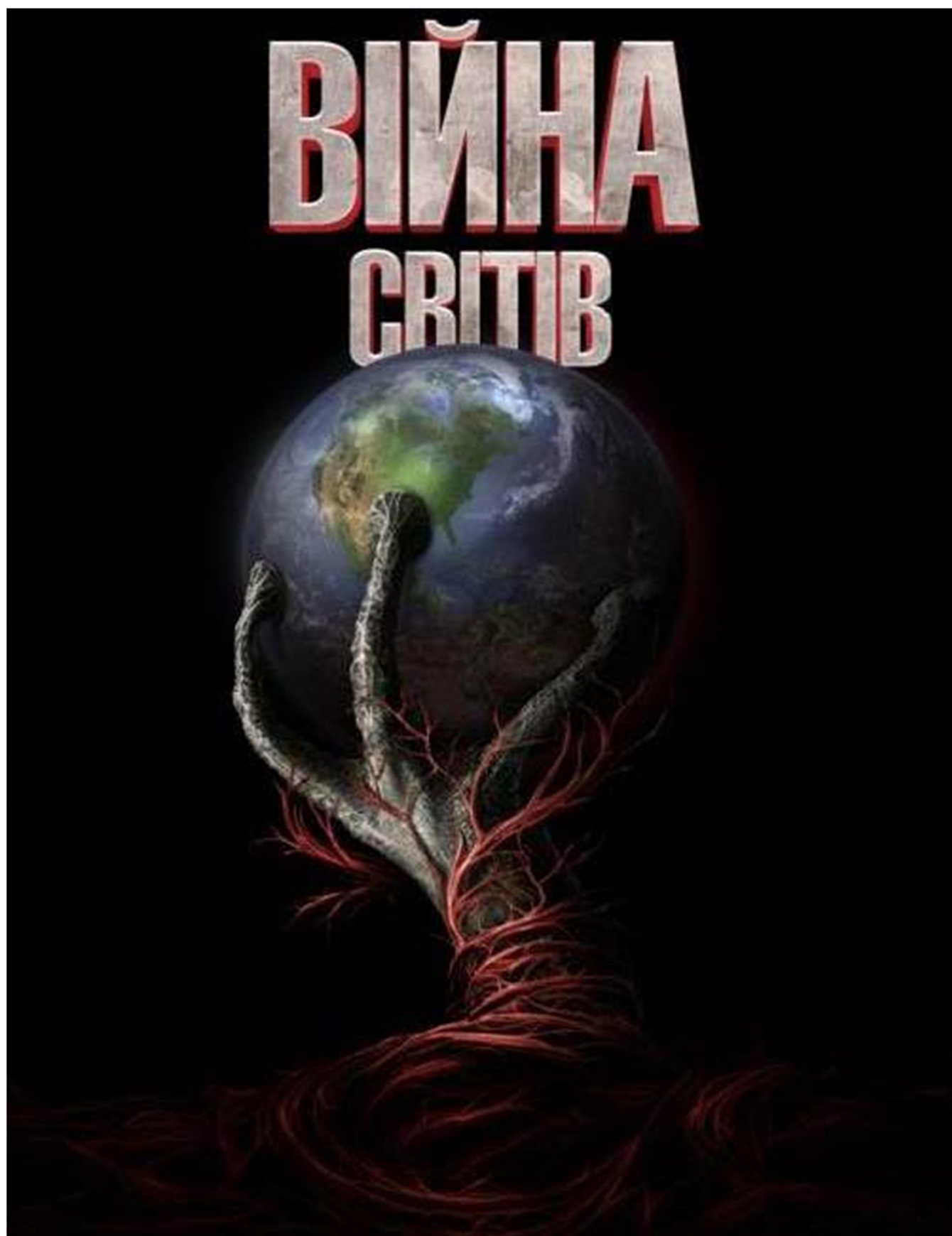
ВІЙНА СВІТІВ

КНИГА ПЕРША

Переклад з англійської

Берислав — 2025

З англійської переклав

Дмитро Паламарчук

У 11

Велз Г. Ж.

Війна світів: роман / Герберт Жорж Велз; переклад з англійської Д. Паламарчука. — Берислав: Букерман, 2025. — 255 с. — Електронне видання.

ISBN 548-186-XXX-XXX-X

Бестселер англійського письменника, що випередив час та став праобразом для усієї наукової фантастики. Тоді, як люди тільки мріяли про польоти, а вчені-астрономи схилились до думки, що на Марсі можливі лише примітивні форми життя, Герберт Велз написав роман, який став справжнім потрясінням.

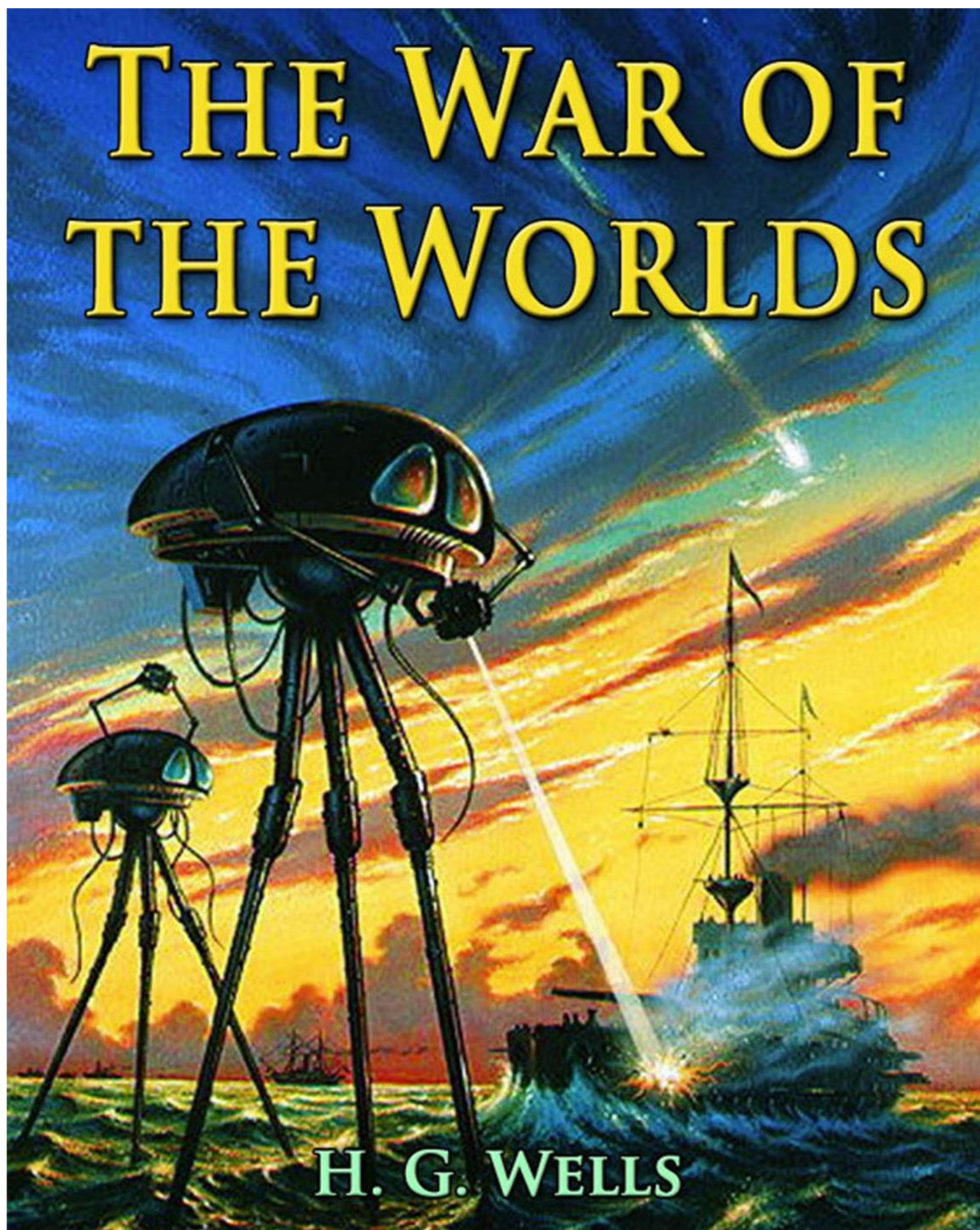
Якось на Марсі стали відбуватися яскраві спалахи і до Землі спрямувалися потоки космічних капсул, націлених на територію Британії. Усе відбулося за кілька хвилин – армади прибульців заповнили Землю, завдаючи страшних руйнувань. Тепер землянам доведеться на власному досвіді переконатися в рівні розвитку марсіян і ніщо вже не буде так, як раніше.

ISBN 548-186-XXX-XXX-X

© Герберт Жорж Велз, текст, 1897

© Дмитро Паламарчук, переклад, 1977

© Сергій Букарь, упоряд. та дизайн, 2025

H.G. Wells

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

ЗМІСТ

Книга перша

Прибуття марсіян

I. Напередодні війни.....	12
II. Летюча зірка.....	21
III. На Горсельському вигоні.....	27
IV. Циліндр відгвинчується.....	32
V. Тепловий промінь.....	37
VI. Тепловий промінь на Чобгемському шляху.....	43
VII. Як я дістався додому.....	47
VIII. Увечері перед суботою.....	53
IX. Битва починається.....	57
X. Буря.....	66
XI. Біля вікна.....	75
XII. Я стаю свідком руйнування Вейбриджа та Шеппертона.....	84
XIII. Зустріч з вікарієм.....	100
XIV. У Лондоні.....	108
XV. Що сталося в Серрею.....	125
XVI. Вихід із Лондону.....	137
XVII. «Дитя грому».....	156

Книга друга

Земля в марсіянському ярмі

I. Під п'ятою.....	170
II. Що ми бачили з-під руїн будинку.....	179
III. Дні ув'язнення.....	191
IV. Смерть вікарія.....	197
V. Тиша.....	203
VI. П'ятнадцятиденне спустошення.....	207
VII. Людина із Путні-Гілу.....	212
VIII. Мертвий Лондон.....	232
IX. Руїни.....	243
X. Епілог.....	250

Моєму братові Френкові Велзу, що подав ідею цього роману

*Але хто живе в цих світах, якщо вони заселені?
Ми чи вони – Володарі Світу?..
Та й хіба все створено тільки для людини?*

Кеплер (цитовано в Бертоновій¹
„Анатомії меланхолії”)

¹ Роберт Бертон (1557–1640) – англійський філософ-гуманіст.

КНИГА ПЕРША

ПРИБУТТЯ МАРСІЯН

I.

НАПЕРЕДОДНІ ВІЙНИ

В останні роки дев'ятнадцятого століття ніхто не повірив би, що за всіма людськими справами зосереджено й пильно стежать істоти більш розвинені, аніж людина, хоча й такі самі смертні, як і вона; що в той час, коли люди заклопотані своїми справами, їх досліджують і вивчають, може, так само уважно, як людина досліджує під мікроскопом хвилинне життя нижчих організмів, що плодяться й кишать у краплині води. З безмежною пихою снували люди туди й сюди по всій земній кулі, поглинуті своїми мізерними турботами, певні своєї влади над матерією. Мабуть, так поводяться під мікроскопом й інфузорії. Ніхто й гадки не мав, що старіші космічні світи криють у собі загрозу людському існуванню; сама думка про можливість життя на інших планетах здавалася неймовірною. Цікаво нагадати деякі поширені в той

час погляди. Щонайбільше, думали земляни, на Марсі живуть люди, які поступаються перед нами своїм розвитком і завжди раді прийняти нас у свої гостинні обійми як жаданих просвітників. А в цей час істоти, які своїм розвитком стоять вище нас настільки, наскільки ми стоїмо вище від допотопних тварин, істоти з великим холодним жорстоким розумом, дивилися заздрісними очима на Землю, повільно й впевнено плекаючи свої ворожі, супроти нас, плани. На світанку двадцятого століття наші ілюзії було розбито.

Планета Марс — навряд чи потрібно про це нагадувати читачеві — обертається навколо Сонця в середньому на відстані 140 000 000 кілометрів, дістаючи від нього вполовину менше тепла й світла, ніж дістає Земля. Якщо вірити гіпотезі про туманність, то Марс — старіший за нашу планету, і життя на його поверхні мусило початися задовго до того, як затвердла Земля. А що маса його всемеро менша земної, то й охолонути він повинен був швидше до температури, за якої могло зародитися життя. На Марсі є повітря, вода і все потрібне для розвитку органічної матерії.

Та людина така марнослава й так засліплена власною пихою, що ніхто з письменників аж до кінця дев'ятнадцятого століття не висловив гадки про те, що цю планету можуть населяти істоти, які за своїм розвитком набагато перевищують землян. Так само нікому й на думку не спадало, що коли Марс старший за Землю, вчетверо менший поверхнею, знаходиться від Сонця на більшій відстані, то й життя на

ньому, почавшись значно раніше, тепер набагато ближче до кінця.

Неминуче охолодження, яке має колись спіткати й нашу планету, безперечно, давно вже почалося в нашого сусіда. І хай фізичні властивості Марса – ще й досі велика для нас таємниця, однак ми знаємо, що в його екваторіальній зоні тільки опівдні температура дещо наближається до температури, яка буває на Землі найхолоднішої зими. Його атмосфера набагато більше розріджена, аніж земна; його океани, постійно висихаючи, вже вкривають лише третину поверхні; а що там чергування пір року, як на нашу думку, значно уповільнене, то на полюсах нагромаджується величезна кількість льоду, який, танучи, періодично затоплює помірні зони. Остання стадія виснаження планети – так неймовірно далека ще для нас – для марсіян стала проблемою сьогодення. Під тиском доконечної потреби, розум їхній запрацював більш напружено, воля зміцнилася, серця сповнилися холодної рішучості. І, дивлячись у космічні простори, озброєні приладами й знаннями, про які ми ледве можемо й мріяти, марсіяни побачили недалеко, за якихось там 35 000 000 кілометрів у напрямі до сонця, вранішню зірку надії – нашу затишну планету з її зеленою рослинністю, сріблястими водами, з її туманною атмосферою, – що красномовно свідчить про плодючість, – планету з широкими просторами залюднених материків, які поблискують крізь пасма хмарин, із вузькими морями, по яких плаває сила-силенна суден.

Ми, люди, — істоти, які населяють Землю, — мусимо здаватись їм такими ж примітивними і чужими створіннями, якими видаються нам мавпи і лемури. Розум людський усвідомив, що життя — це невинна боротьба за існування; усвідомили це, певно, і марсіяни. Їх планета давно вже охолоджується, а на Землі все ще вирує життя, але то життя якихось низькоорганізованих істот. Завоювати новий, ближчий до Сонця світ — це був єдиний порятунок від загибелі, яка з кожним поколінням все ближче насувалася на марсіян.

Перше ніж занадто суворо засуджувати їх, нагадаймо собі, як безжально, як немилосердно ми самі винищували не лише таку живність, як бізони чи додо, а й близькі нам раси людей. Адже ж тасманійців, хоч це були й люди, за п'ятдесят років геть усіх знищили європейські емігранти. Тож хіба ми такі самі апостоли милосердя, щоб обурюватися марсіянами, які чинять те ж саме?

Певно, марсіяни щонайточніше розраховували свій політ, їхні математичні знання, очевидно, сягнули далеко вперед порівняно з нашими, і майже досконало до нього підготувалися. Якби нам дозволяли наші прилади, ми б помітили посилення небезпеки задовго до кінця дев'ятнадцятого століття. Такі вчені, як Скіапареллі², стежили за червоною планетою (дивно, між іншим, що протягом багатьох століть Марс

² Джованні Скіапареллі (1835–1910) — італійський астроном. У 1877 році він відкрив існування на Марсі т. зв. „каналів”.

вважали зорею війни), та вони не могли пояснити періодично повторюваних спалахів, що їх так ретельно наносили на карти. А весь цей час марсіяни, мабуть, наполегливо готувалися.

Під час протистояння 1894 року на освітленім боці планети було видно яскраве сяйво, яке помітила спершу Лікська обсерваторія, а потім Перротен у Ніцці та інші астрономи. Англійський читач довідався про це із журналу «*NATURE*» за друге серпня. Я схиляюсь до думки, що це явище означало відливання в глибоких надрах планети тієї величезної гармати, з якої марсіяни стріляли в Землю. Якісь дивовижні явища, нерозгадані й досі, спостерігалися поблизу того сяйва і під час двох подальших протистоянь.

Перший грім вдарив над нами шість років тому. Коли Марс підійшов до протистояння, Лавел із Яви телеграфував астрономам про величезний вибух розжареного газу на тій планеті. Це сталося десь опівночі дванадцятого серпня, і спектроскоп, до якого він удався тоді, показав надзвичайно велику кількість газів (головним чином водню), що, палаючи, з нечуваною швидкістю линули в напрямку до Землі. Цей вогненний потік невдовзі зник із поля його зору. Лавел порівнював його з величезним спалахом, що вирвався з планети, «як вилітає вогонь із гармати». Таке порівняння виявилось надзвичайно влучним.

Проте, наступного дня в газетах про цю подію не

було нічого, окрім маленького повідомлення в «*DAILY TELEGRAPH*», і світ таким чином проігнорував одну з найбільших небезпек, які будь-коли загрожували людству. Певно, і я не знав би нічого про той вибух, якби не зустрівся в Отершоу з відомим астрономом Огілві. Він був дуже занепокоєний звісткою Лавела і запропонував мені провести разом із ним ніч за спостереженням червоної планети.

Незважаючи на все, що довелося згодом пережити, я добре пам'ятаю ту ніч: чорне безгоміння обсерваторії, затінений в кутку ліхтар, від якого падає на підлогу бліде світло, розмірене цокання годинникового механізму, видовжений отвір у стелі, звідки видно всіяну зоряним пилом безодню неба. Біля приладу майже незримо рухався Огілві. В телескоп видно було кружальце цієї синьої безодні, в якій плескатий диск планети з ледь помітними смугами здавався крихітною цяточкою. Вона була маленька, трохи більша за мачинку, й іскрилася ніжним сріблястим сяйвом. Здавалося, що вона тремтить, але насправді це вібрував телескоп під впливом годинникового механізму, який тримав у полі зору планету. Поки я спостерігав, мені здавалося, ніби вона то більшає, наближаючись, то меншає, віддаляючись, – але це вводило мене в оману стомлене око. Сорок мільйонів кілометрів було між нами й тією зіркою, – сорок мільйонів кілометрів порожнечі. Неможливо уявити собі ту велич простору, в якій плаває пил матеріального Всесвіту!

Пам'ятаю, в полі зору планети було видно три світляні

крапки, три безмежно далекі телескопічні зірочки, а довкола них – невимовна темрява безмірної порожнечі. Ви знаєте, який вигляд має та безодня у морозну зоряну ніч. А в телескопі вона здається ще глибшою. І ось там, зовсім невидиме через велику відстань і крихітний розмір, швидко й неухильно прямуючи до Землі крізь незбагненно великий простір, щохвилини наближаючись на тисячі кілометрів, підлітало Дещо, запущене до нас, що мало принести на Землю війну, страждання і смерть. Стежачи тоді за Марсом, я і гадки не мав про все це. Ніхто на Землі і подумати не міг про це несхибно запущене ядро.

Тієї ночі, також, відбувся ще один викид газу з далекої планети. Я бачив його на власні очі. Саме коли хронометр позначив північ, на планеті блиснув червоनावий спалах, і помітно стало невеликий виступ на її поверхні. Я сказав про це Огілві, і він одразу ж підійшов до телескопу. Ніч була душна, і мене мучила спрага. Незграбно ступаючи в темряві, я навпомацки рушив до столика, на якому стояв сифон, коли Огілві аж скрикнув, побачивши, що розжарений газовий потік летить просто на нас.

Цієї ночі марсіяни запустили на Землю нове незриме ядро, яке вилетіло після першого, рівно через двадцять чотири години з точністю до секунди. Пам'ятаю, сидів я на столі в темряві, і в мене перед очима розпливалися зелені й червоні кола. Мені хотілося курити і я шукав вогню, і гадки не маючи, що цей спалах насправді означав і до яких наслідків

він призведе. Огілві стежив за Марсом до першої години ночі, а потім, залишивши спостереження та засвітивши ліхтаря, ми пішли до нього до дому. Внизу темрява оповила Отершоу і Чертсі, де мирно спали сотні мешканців.

Огілві висловлював різні припущення щодо умов життя на Марсі та глузував з того, ніби його жителі подають нам якісь сигнали. Він гадав, що на планету або рясно посипалися метеорити, або там посилилась вулканічна діяльність. Огілві доводив мені, яка мала ймовірність, щоб еволюція організмів на двох, хай і сусідніх, планетах відбувалася в одному напрямі.

– Один шанс проти мільйона за те, що Марс – заселений,
– сказав він.

Сотні спостерігачів бачили полум'я і цієї ночі, і наступної, і так десять ночей підряд, і щоразу саме опівночі. Чому вибухи припинилися по десятій ночі – ніхто не брався пояснити. Може, гази від тих вибухів завдавали марсіянам якоїсь шкоди. Густі хмари диму чи пилу, що їх помітно було в найпотужніший земний телескоп, набравши вигляду невеликих сірих хвилястих плям, миготіли в ясній атмосфері планети й затінювали її знайомі обриси.

Нарешті навіть газети зацікавилися цими явищами. Стали повсюдно з'являтися популярні статейки про вибухи вулканів на Марсі. Пам'ятаю, гумористичний журнал «*PUNCH*» досить вдало скористався з цього в одній полі-

тичній карикатурі. Ніхто і не підозрював, що тим часом ядра, запущені марсіянами на Землю, летячи крізь світові простори зі швидкістю багатьох кілометрів за секунду, наближалися щодень і щогодини. Тепер мені здається майже дивовижним те, що люди перед лицем загибелі могли віддаватися своїм нікчемним справам. Пригадую, як несказанно тішився Маркгем, діставши нову фотографію Марсу для ілюстрованого журналу, який він тоді редагував. Люди цього, уже пізнішого часу, заледве уявляють собі рясноту й винахідливість журналів дев'ятнадцятого століття. Щодо мене, то я саме тієї пори ревно вчився їздити на велосипеді і забивав собі голову журналами, які обмірковували проблеми моралі у зв'язку з поступом цивілізації.

Одного вечора (перше запущене ядро було тоді за 10 000 000 миль від нас) вийшов я з дружиною на прогулянку. Було зоряно і я пояснював їй зодіакові знаки, і показав на Марс, на маленьку осяйну цяточку, куди тепер було спрямовано таку силу телескопів. Вечір був теплий. Юрби людей, що вийшли погуляти із Чертсі та Айлворта, з піснями й музикою проходили повз нас, розтікаючись по домівках. У горішніх вікнах будинків світилося, – люди лягали спати. Від залізничної станції чувся гуркіт маневрових потягів; відстань пом'якшувала його і він лунав майже мелодійно. Дружина звернула мою увагу на червоні, зелені й жовті сигнальні вогні, що світилися на стовпах на тлі синього неба. Все виглядало так мирно, так спокійно.

II.

ЛЕТЮЧА ЗІРКА

Тоді настала ніч першої летючої зірки. Її помітили вдосвіта, коли вона пролітала на схід над Вінчестером, креслячи високо в небі вогненну лінію. Сотні людей, дивлячись на неї, вважали, що то звичайна собі летюча зірка. За твердженням Елбіна, вона залишала по собі зеленаву смугу, яка світилася кілька секунд. Денінг, наш великий спеціаліст із метеоритів, запевняв, що її було вже видно з висоти дев'яноста або ста кілометрів. Йому здалося, начебто вона впала на землю десь за сотню кілометрів від нього.

В той час я був вдома і працював у своєму кабінеті. Але я нічого не помітив, дарма що моє французьке вікно виходило на Отершоу і його штору було піднято (бо я любив тоді дивитися на нічне небо). Одначе цей метеорит, найнезви-

чайніший за всі, які будь-коли падали зі світових просторів на землю, впав саме тоді, коли я сидів у кабінеті, і якби я тільки у слухну мить глянув на небо, то міг би його помітити. Дехто з тих, які бачили його політ, запевняли, що він рухався зі свистом, але сам я не чув цього. Багато жителів Беркшира, Серрея та Мідлсекса бачили, як він падав, і були певні, що це новий метеорит. Проте, здається, ніхто не потурбувався знайти те, що впало тієї ночі.

Тільки сердешний Огілві, який стежив за метеоритом і був впевнений, що він упав десь на вигоні між Горселом, Отершоу і Вокінгом, схопився спозранку і пішов на розшуки. Коли розвиднілося, він нарешті таки знайшов те тіло неподалік піщаного кар'єру. Він побачив велику вирву, що утворилася від падіння цього тіла, і навкруги між вересом височіли купи гравію та піску, видні ще за півтора кілометра. Зі східного боку вирви запалав верес, і від нього підіймалося блакитне курево на тлі світанкового неба.

Падаючи, Воно майже повністю зарилося в пісок і лежало між трісками розбитої ним сосни. Та його частина, яка виглядала з піску, була подібна до велетенського осмаленого циліндру, зовні вкритого грубим лускатим шаром нагару сіро-брунатної барви. Циліндр мав метрів із тридцять у перерізі. Огілві підійшов до цього громаддя, вражений його розмірами, а надто формою, бо звичайно метеорити більш-менш кулясті. Циліндр так розжарився, пролітаючи крізь

атмосферу, що до нього й тепер не можна було підступити. Невиразний шум усередині циліндру Огілві пояснював собі нерівномірним охолодженням його поверхні. Тоді він і гадки не мав, що циліндр може бути порожнистий.

Огілві стояв на краю цієї ями, вдивляючись в це дивне явище, приголомшений чудернацькою формою і кольором неземного тіла, і починав поволі здогадуватись, яке справжнє його призначення. Ранок був напрочуд тихий, сонце вже пригрівало, освітивши сосновий ліс поблизу Вейбриджа. Огілві не пам'ятав, щоб того ранку було чути пташиний спів, чи подих вітру; тільки з вкритого нагаром циліндру доносились якісь звуки. На вигоні був тільки він один.

Раптом він із подивом побачив, що шар сірого нагару, яким був покритий метеорит, став зверху обсипатися. Цей нагар падав на пісок так, наче це сніжинки або краплини дощу. Зненацька відвалився і впав додолу цілий шмат. Від цього в Огілві аж серце завмерло.

Хвилинку поміркувавши над тим, що б це могло означати, він, незважаючи на розпечене повітря, зійшов у яму і наблизився до об'єкту, щоб краще його розгледіти. Здавалося, що нагар осипався від охолодження метеориту, хоча суперечило цьому те, що попіл спадав лише з одного кінця.

Тоді Огілві усвідомив, що це дуже повільно обертається кругла вершина циліндру. Це обертання було таке повільне, що він помітив його тільки по чорній плямі, яка п'ять хви-

лин тому була перед ним, а зараз опинилася з протилежного боку. І все-таки він не міг збагнути, в чому річ, аж доки почув приглушений скрегіт і побачив, що та чорна цятка знову просунулася вперед майже на два з половиною сантиметри. Тільки тоді він зрозумів, що це таке. Циліндр був штучний, порожнистий, з покриттям! Хтось зсередини її відкручує!

— Святий Боже! — вигукнув Огілві. — То ж там всередині людина! Там люди! Вони ледве не спеклися та намагаються вилізти!

Вмить він пов'язав цей циліндр зі спалахом на Марсі.

Думка про те, що там закрито живих істот так його налякала, що він навіть забув про жар і наблизився до циліндру, щоб допомогти відкручувати покриття. На щастя, гаряче повітря вчасно зупинило його, і він не торкнувся руками до розжареного металу. Деякий час він стояв вагаючись, а потім видряпався з ями і щодуху кинувся до Вокінгу. Тоді було десь близько шостої години. Дорогою Огілві зустрів якогось візника і хотів розповісти йому, що трапилось, та розповідав він так недоладно і вигляд мав такий дикий — капелюха він загубив у ямі, — що той чоловік просто поїхав собі далі. Так само не мав він успіху і у служника, що відчиняв двері шинку біля Горсельського мосту. Той подумав, що це якийсь божевільний і хоче затягти його до шинку. Це трохи протверезило астронома, і він, угледівши Гендерсона, лондонського

журналіста, який саме порався у своєму садку, гукнув до нього через паркан, силкуючись говорити зрозуміліше:

— Гендерсоне, — почав він, — чи бачили ви минулої ночі летючу зірку?

— Ну, а що? — запитав Гендерсон.

— Вона на Горсельському вигоні.

— Господи Боже! — вигукнув журналіст. — Впав метеорит! Отакої!

— Але то щось більше, ніж метеорит. То циліндр, штучний циліндр, чоловіче! Там усередині щось є.

Гендерсон випростався, тримаючи в руці лопату.

— Що є? — запитав він, бо недочував на одне вухо.

Тоді Огілві розповів йому все, що бачив. Хвилину Гендерсон розмірковував. Потім кинув лопату, взяв піджака і вийшов на шлях. Вони разом кинулись мерщій на вигін. Циліндр лежав на тому ж місці, але звуки стихли, і між покришкою та корпусом циліндру з'явилася блискуча смужка. Повітря зі свистом, чи то проходило всередину, чи, може, виривалося назовні.

Вони прислухалися, постукали палицею по нагару, але, не діставши ніякої відповіді, подумали, що людина, чи кілька людей, закритих всередині, знепритомніли або й померли.

Звісно, самі вони нічим не могли їм зарадити. Гукнувши прибульцям кілька підбадьорливих слів, вони майнули до міста по допомогу. Страшенно збуджені, розхристані й обсипані піском, вони бігли по маленькій вуличці, залитій яскравим сонцем, саме о тій порі, коли крамарі відчиняли віконниці, а прості городяни відчиняли у спальнях вікна. Гендерсон кинувся на залізничну станцію, щоб якнайшвидше передати телеграфом новини до Лондона. Газетні статті вже підготували населення до цих незвичайних новин.

Близько восьмої години, юрби хлопчаків та всякого люду вже мчали до вигону, бажаючи подивитися на «мертвих марсіян». Так починали розгортатися події. Вперше я почув про це від хлопця-газетяра за чверть по дев'ятій, коли вийшов купити «*DAILY CHRONICLE*». Звісна річ, я був надзвичайно вражений і, не гаючи марно часу, пішов через Отершоуський міст до піщаного кар'єру.

III.

НА ГОРСЕЛЬСЬКОМУ ВИГОНІ

Біля великої вирви, в якій лежав циліндр, зібралося приблизно двадцять чоловік. Я вже розповідав про появу того колоса, що врізався в землю. Навколо, ніби від якогось вибуху, було обсмалено дерн і гравій. Без сумніву, це зіткнення спричинило вогнений спалах. Гендерсона і Огілві там не було. Гадаю, вони зрозуміли, що зараз нічого не вдієш біля циліндру, і пішли до Гендерсона снідати.

Четверо чи п'ятеро хлоп'ят сиділи на краю ями, звисивши ноги, і розважалися, кидаючи камінці в циліндр, доки я не заборонив їм. Тоді вони стали гратися у квача, туди-сюди шмигаючи поміж дорослими.

На цьому збіговиську були два велосипедисти, садівник-поденник, якого я вряди-годи наймав, дівча з дитиною на

руках, м'ясник Грег зі своїм малим, кілька звичайних роззяв та ще хлопці, що бували на побігеньках у гравців у гольф або тинялися біля станції.

Розмовляли мало. Тоді англійський простолюд не дуже розумівся на астрономії. Більшість людей спокійно поглядала на рівну, мов стіл, покришку циліндру. Вона була в такому самому положенні, як її залишили Огілві й Гендерсон. Мені здається, що глядачі розчарувалися, побачивши не обгорілі трупи, а цю непорушну брилу. Одні відходили геть, натомість підходили інші. Я сповз до ями, і мені здалося, ніби під ногами злегка двигтять земля. Покришка не рухалась.

Тільки підійшовши зовсім близько, я помітив усю химерність циліндру. З першого погляду він здавався не дивнішим за перекинутий вагон чи повалене величезне дерево. А навіть – і менш дивним.

Він був схожий на іржаву газову цистерну, напівукопану в землю. Тільки маючи певні знання, можна було помітити, що сірий нагар – то не просто окис, що жовтаво-білий метал, блискучий на оголеній різьбі, мав якийсь незвичний відтінок. Слово «неземний» більшій частині глядачів не говорило нічого.

Тепер я впевнився, що ця штукovina впала з Марсу, але вважав за неймовірне, щоб усередині в ній була якась жива істота. Я здогадувався, що покришка відкручувалась автома-

тично. Незважаючи на думки Огілві, я вірив, що на Марсі живуть люди. І чого тільки не малювала мені фантазія! А може, в циліндрі є якийсь рукопис? І чи зможемо ми його витлумачити? Може, ми там знайдемо якісь монети або зразки марсіянських речей? Але ж циліндр, коли тільки задля цього, – занадто великий! Мені дуже кортіло заглянути, що воно там усередині. Близько одинадцятої, так і не дочекавшись нічого надзвичайного, я повернувся додому в Мейбері. Та я вже не міг знову взятися за свої абстрактні дослідження.

Пополудні вигін мав зовсім інший вигляд.

Ранні випуски вечірніх газет приголомшили весь Лондон своїми сенсаційними заголовками: «ОТРИМАНО ПОСЛАННЯ ІЗ МАРСУ», «ДИВОВИЖНА ПОДІЯ У ВОКІНЗІ» і так далі.

До того ж телеграма, що Огілві послав Астрономічному товариству, схвилювала всі обсерваторії в трьох королівствах.

На шляху біля піщаного кар'єру стояло з півдесятка екіпажів зі станції Вокінг, фаетон із Чобгема і навіть якась пишна карета. Тут же лежала ціла купа велосипедів. Та багато людей прийшло пішки із Вокінга та Чертсі, незважаючи на велику спеку. Отже, зібрався таки великий натовп, серед якого було навіть кілька ошатно вбраних панянок.

День був жаркий, ані хмаринки в небі, ані подуву вітру, і

лише під кількома соснами, що росли поблизу, – клаптики тіні. Верес вже згас, але рівнина, скільки оком сягнути в напрямі Отершоу, геть уся почорніла, і над нею прямовисно здіймалися в небо пасма диму. Заповзятливий чобгемський бакалійник випровадив сюди свого сина, навантаживши йому ручний візок свіжими яблуками та імбирним пивом.

Підступивши до краю вирви, я побачив у ній групу людей, чоловік шість, серед яких були Гендерсон, Огілві, високий білявий джентльмен, – це був, як я згодом довідався, Стент, королівський астроном, – та декілька робітників з лопатами і кайлами в руках. Стент давав робітникам якісь вказівки. Голос у нього був дзвінкий і рішучий. Він стояв на покришці циліндру, яка, мабуть, вже охолонула. По його червоному, спітнілому обличчі було видно, що його щось дратувало.

Більшу половину циліндру було вже відкопано, тільки нижня його частина залишалася в землі. Огілві, побачивши мене в натовпі біля краю вирви, покликав униз і попрохав піти до лорда Гілтона, якому належала ця ділянка землі.

— Юрба дедалі зростає, — скаржився він, — і заважає працювати, особливо хлопчаки. Треба було поставити легенький паркан, щоб стримувати людей. Огілві сказав мені, що зсередини циліндру чути якийсь шум, але робітники не можуть відкрити покришку, бо нема за що взятися. Стінки циліндру, певно, занадто товсті, може, тому й чути такий

невиразний шум.

Я був радий виконати його прохання, сподіваючись у такий спосіб потрапити до числа привілейованих глядачів. Лорда Гілтона я не застав вдома, але мені сказали, що його очікують із Лондона і він прибуде потягом із Ватерлоо о шостій годині. Було тільки чверть на шосту, тому я повернувся додому випити склянку чаю, а тоді пішов до станції назустріч лордові.

IV.

ЦИЛІНДР ВІДГВИНЧУЄТЬСЯ

Коли я повернувся на вигін, сонце вже заходило. Із Вокінгу прибували люди групами, а назад поверталися тільки одиниці. Юрба навколо ями невпинно росла, темніючи на тлі цитриново-жовтого неба. Тут вже було, мабуть, чоловік двісті. Гомін дужчав, люди штовхалися над самою вирвою.

Тривожні думки не давали мені спокою. Наближаючись, я почув голос Стента:

— Назад! Відійдіть назад!

Повз мене прошмигнув якийсь хлопчина.

— Воно рухається, — гукнув він до мене, — усе крутиться й крутиться. Це мені не подобається. Я забираюся звідси.

Я підійшов до юрби. На краю ями тислися три-чотири сотні людей, штовхаючи одне одного, – не поступалися своїм завзяттям навіть кілька статечних дам.

– Він упав у яму! – закричав хтось.

– Назад! – почулися голоси.

Юрба трішки відступила і я, пробиваючи собі дорогу ліктями, протиснувся вперед. Всі були дуже збуджені. Із ями долинув якийсь дивний невиразний шум.

– Слухайте! – гукав Огілві. – Допоможіть стримати цих недоумків. Адже ми не знаємо, що в цій клятій штуковині!

Я бачив, як один молодик, – здається, вокінзький крамарчук, – стояв на циліндрі, силкуючись вибратися з ями, куди його зіштовхнула юрба.

Покришка циліндру ізсередини відгвинчувалась. Вже було видно більш ніж пів метра блискучої різьби. Хтось ненавмисне штовхнув мене, і я мало не впав на ту нарізку. Я обернувся, та в цю мить покришка зовсім відгвинтилась і з брязкотом впала на гравій. Впершись ліктем у сусіда, що був позаду, я знову глянув на циліндр. Деякий час круглий отвір здавався зовсім чорним. Призахідне сонце сліпило мені очі.

Всі, мабуть, сподівалися, що звідти з'явиться людина, може, й не зовсім така, як ми, земні люди, та все-таки подібна до нас. Принаймні я думав саме так. Придивившись, я помі-

тив всередині щось сіре, хвилясте, повзуче; блиснули два диски, наче очі. Потім щось ніби сіра гадюка, завтовшки з палицю, стало викільцьовуватись із циліндру і, похитуючись у повітрі, схилитися в мій бік. Потім з'явилося ще одне.

В мене – аж мороз по шкірі. За спиною пронизливо заверещала якась жінка. Напівобернувшись назад і не спускаючи пильного погляду з циліндру, в якому вже почали з'являтися й інші щупальця, я став відступати подалі від ями. Я бачив, як здивування на людських обличчях змінилося жахом. Зчинився лемент. Всі кинулися врозтіч. Крамарчук намагався видряпатись із ями. Тепер я стояв один і дивився, як люди, що стояли по той бік вирви, тікали геть, а разом із ними і Стент. Я знову поглянув на циліндр, і нездоланний жах охопив мене. Наче скам'янівши, я все стояв і дивився.

Величезна сіра куляста маса, завбільшки, певно, з ведмедя, натужливо й повільно вилазила з циліндру. Вибравшись на світло, вона заблищала, як мокра шкіра. Двоє великих темних очей вдивлялися в мене. Ця куляста істота мала й обличчя, коли можна назвати його обличчям. Під очима був рот, безгубі краї його тремтіли й корчилились, пускаючи слину. Воно важко дихало і конвульсійно здригалось. Одним щупальцем воно трималося за верх циліндру, а другим розмахувало в повітрі.

Хто не бачив живого марсіянина, навряд чи зможе уявити собі цю страхітливую потвору. Її дивовижний рот нагаду-

вав літеру «V», верхня губа була клинувата, лоба не було так само, як і підборіддя; безупинне тремтіння рота, цілий клубок щупальців, наче в Горгони, шумливе дихання в незвичній атмосфері, очевидна безпорадність, скутість рухів під дією земного тяжіння й особливо великі пильні очі – все це було огидне до нудоти. Потвора мала брунатну, слизьку, як у гриба маслянисту шкіру; незграбні, повільні її рухи викликали почуття невимовного жаху. Навіть з першої зустрічі, з першого погляду мене охопили огида і відраза.

Раптом страховисько зникло. Воно перевалилося через край циліндру і впало в яму, гепнувшись, неначе великий шкіряний лантух. Я почув своєрідний приглушений крик, і слідом за першою істотою в темному отворі з'явилася друга.

Я повернувся і щодуху кинувся до дерев, – метрів, мабуть, за сотню від ями. Я біг якимось боком і раз у раз спотикався, бо не міг відірвати погляду від того видовища.

Там, серед молодих сосен і кущів дроку, я зупинився, важко дихаючи, і став чекати, що воно буде. Вигін, довкола якого росли сосни, був усіяний людьми, що так само, як і я, напівскуті страхом, дивилися на цих істот чи, точніше, на купи гравію біля ями, в якій вони лежали. Аж раптом – мене знову пройняв жах – я побачив, як щось кругле й темне смикається над самим краєм ями. Це була голова крамарчука, що звалився в неї. Та голова на тлі багряного заходу здавалася чорною. Ось він підніс плече й коліно вгору, але зно-

ву зсунувся на дно, тільки голова виднілася. Раптом він зник, і до мене ніби долинув його кволий крик. Я мало не кинувся бігти йому на допомогу, але страх не дав мені рушити з місця.

Все зникло в глибокій ямі за купами розкиданого піску. Кожен, хто проходив із Чобгема або Вокінга, був би здивований таким видовищем, – велика людська юрба безладно розсипалась по канавах, сховалася за кущі, ворота й огорожі, інколи перекидаючись між собою словами, – більше короткими збудженими вигуками, – пильно дивилась на купи піску. Барильце імбирного пива чорніло на тлі багряного неба; біля піщаного кар'єру стояли покинуті екіпажі, коні їли овес з підвішених торб і копитами били землю.

V.

ТЕПЛОВИЙ ПРОМІНЬ

Вигляд марсіян, що виповзали із циліндру, в якому вони прибули на Землю зі своєї планети, неначе якимись чарами паралізував мене. Я стояв по коліна у вересі й дивився на купи піску. В мені змагалися страх і цікавість.

Я не наважувався підійти до ями, дарма що мені дуже кортіло зазирнути туди. Тому, не спускаючи ока з піщаного насипу, за яким крилися прибульці на Землю, я обійшов вирву стороною, шукаючи кращого місця для спостереження. Одного разу з'явилися в сяйві призахідного сонця якісь три чорні кінцівки, подібні до щупалець восьминого, і одразу ж сховалися, після чого почала підійматися якась тонка жердина з диском нагорі, що, похитуючись, повільно обертався навколо себе. Що могло б там діятись?

Глядачі розпалися на дві групи: одна, менша, стояла в напрямі Вокінга, інша скупчилася з боку Чобгему. Мабуть, вони вагалися, як і я. Деякі з них стояли поруч. Я підійшов до одного з них і привітався, – це був мій сусід, але я не знав, як його звуть. Та для зайвих розмов у нього не було часу.

— Які огидні потвори! — сказав він. — Господи Боже, які огидні потвори! — повторював він знову і знову.

— Бачили ви людину в ямі? — запитав я, але він нічого не відповів. Ми стояли мовчки, впевненіше почуваючи себе один біля одного. Згодом, щоб краще було видно, я виліз на якийсь горбочок, мабуть, із метр заввишки, а коли озирнувся, то побачив, що мій сусід вже подався в напрямі Вокінга.

Захід сонця перейшов у сутінки, а довкола все було тихо. Юрба, що була зліва вдалечі, з боку Вокінга, здавалося, побільшала, і до мене сягав її приглушений гомін. Гурт людей біля Чобгема поволі розійшовся. З ями не чути було ніякого руху.

Саме це і підбадьорило людей, та я вважаю, що нові прибульці з Вокінгу також додали впевненості юрбі. В усякому разі, з повільним настанням сутінок на кар'єрі почався безперервний рух, який набирав ще більшої сили від того, що навколо циліндру панувала непорушна вечірня тиша. Чорні постаті по двоє, по троє рухалися вперед, зупинялися,

придивляючись і знову рухалися, витягуючись тонким довгим півмісяцем, роги якого поступово охоплювали яму. Я також почав рухатись в тому ж напрямі.

Потім я почув стукіт копит і скрип колес, і побачив, як візники і ще дехто, сміливо поїхали до кар'єру. Син бакалійника потяг свій візок з яблуками. А далі, метрів за тридцять від ями, з боку Горселу я помітив темну групу людей, попереду яких ішов чоловік, розмахуючи білим прапором.

То була делегація. Відбулася термінова нарада, і, зважаючи на те, що марсіяни, всупереч їхній огидній зовнішності, очевидно, були інтелігентні створіння, то було прийнято рішення дати їм знак, що ми теж не бидло.

Прапорець майорів на вітрі, гайдаючись в різні боки. Я був задалеко від тих людей, щоб когось з них розпізнати, але згодом довідався, що там між ними були Огілві, Стент і Гендерсон; вони мали на меті спробувати налагодити стосунки з марсіянами. Ця маленька група рухалася всередині майже зімкнутого людського кільця, і багато невиразних чорних постатей простували за нею на безпечній відстані.

Раптом блиснув спалах, і клуби зеленуватого диму раз за разом тричі здійнялись у непорушному повітрі.

Цей дим (чи може краще було б сказати – полум'я) був такий яскравий, що темно-синє небо та оповитий туманом бурий луг з боку Чертсі, на якому росли сосни, раптом зда-

лися ще темнішими, навіть тоді, коли дим зовсім розвіявся. Тієї ж миті почулося якесь глухе шипіння.

Біля ями, вишикувавшись клином, стояла та делегація з білим прапором, – маленькі чорні постаті над темною землею. Вони аж заклали з такого дива. На мить спалах зелено освітив їхні обличчя. Потім шипіння повільно перейшло у довге голосне гудіння. З ями повільно піднялась якась горбата постать, і з неї неначе вдарив промінь мерехтливого світла.

У ту ж мить спалахнуло полум'я, і яскравий, сліпучий вогонь наскочив на групу людей і ті кинулись в розтіч. Здавалося, ніби незримий струмінь вдарив по ним і вибухнув білим спалахом. Люди миттєво запалали, наче смолоскипи.

При світлі полум'я, що пожирало людей, я бачив, як вони хиталися й падали, а ті, хто був далі, кидалися вріднобіч.

Я стояв і дивився, все ще не збагнувши, що це ж смерть косить юрбу, перебігаючи від однієї жертви до іншої. Все це здавалося мені дуже дивним. Майже безгучний, сліпучий спалах – і людина падає ниць, і лежить нерухомо, а незримий тепловий струмінь вже рине далі і від його дотику вибухають полум'ям сосни, кущі сухого дреку з тріском перетворюються на суцільну вогненну масу. Я бачив, як далеко, аж під Напгілом, вогонь миттєво охоплював дерева, парканни, дерев'яні будівлі.

Ця вогненна смерть, цей незримий, невблаганний тепловий меч завдавав швидких і влучних ударів. Я відчував, що він підступає до мене по охоплених полум'ям кущах, але був такий вражений, та приголомшений, що не мав сили бодай ворухнутися. Я чув тріск вогню у піщаному кар'єрі та кінське іржання, що раптово змовкло. Здавалося, ніби чийсь невидимий, та ще й розжарений палець рухався через верес від марсіян до мене, і куди тільки він сягав, чорна земля диміла і тріщала. Щось із гуркотом повалилося десь далеко ліворуч, де дорога зі станції Вокінг проходить через пустир. Невдовзі шипіння й гудіння припинилося, і той чорний, куполоподібний об'єкт, повільно занурився в яму.

Все це відбулося так швидко, що я не встиг і поворухнутися, вражений і засліплений блиском вогню. Коли б ця смерть описала повне коло, вона б неминуче знищила й мене. Але вона пройшла повз мене, дарувавши мені життя, і навкруги знову залягла темрява ночі.

Горбистий вигін здавався зовсім чорним, тільки смужка шосейної дороги сіріла під темно-синім вечірнім небом. Було темно та безлюдно. Вгорі висівалися зорі, а в призахідному небі все ще було видно бліде, майже зеленово-синє сяйво. Верхів'я сосон і горсельські дахи чітко окреслювались на тлі призахідного неба. Не видно було ні марсіян, ні їхніх приладів, лише на тонкому стрижні кружляло та хиталося те невгамовне дзеркало. Де-не-де дотлівали темні ку-

щі, диміли рештки дерев, і над будинками біля станції Вокінг у непорушному вечірньому повітрі здіймалися стовпи полум'я.

Нічого не залишилось, окрім жахливого враження. Купку темних постатей із білим прапором було знищено, але здавалось, ніби вечірня тиша і не порушувалась.

До мене дійшло, що я стою на цьому темному пустирі зовсім самотній, безпомічний та беззахисний. Раптом мене обійняв невимовний страх.

Я насилу повернувся й стрімголов кинувся геть, плутаючись у вересі.

Страх, що охопив мене, був не просто страх, це був панічний жах – не лише перед марсіянами, а й перед тією темрявою й безгомінням, що причаїлися довкола. Все це призвело на мене таке надзвичайне враження, що я втратив усяку мужність і втікав, хлипаючи, мов дитина, і боячись навіть озирнутися назад.

Пам'ятаю, в мене було таке відчуття, ніби моїм життям хтось бавиться; що навіть тепер, коли я вже далеко від небезпеки, таємнича смерть, прудка, як вогняний спалах, може зненацька вистрибнути із ями, в якій лежить циліндр, і вразити мене.

VI.

ТЕПЛОВИЙ ПРОМІНЬ

НА ЧОБГЕМСЬКОМУ ШЛЯХУ

Залишається й досі загадкою – яким чином могли марсіани так швидко й безгучно нищити людей. Багато хто гадає, що вони конденсували інтенсивну теплоту в якихось особливих термоізоляційних камерах. Цю, надзвичайної сили, згущену теплоту за допомогою відшліфованого параболічного дзеркала з невідомої речовини вони спрямовували рівнобіжними променями на обраний об'єкт, – це подібне до того, як відбиває проміння параболічне дзеркало маяка. Проте ніхто цього переконливо не довів. Але все ж таки це факт, і в основі їхньої зброї лежала теплова енергія. Замість видимого променю – тепло, та до того ще й незримо. Від найменшого дотику цього струменя все, що могло горіти, вибухало полум'ям. Олово розпливалось, як вода, залізо –

розм'якшувалося, скло – тріскалось і текло, а коли він торкався води, та вибухала парою.

Тієї зоряної ночі близько сорока чоловік, до невпізнання спотворені й обвуглені, лежали навколо ями, а над пустельним вигоном між Горселом та Мейбері палала заграва.

Звістка про катастрофу дійшла, мабуть, одночасно до Чобгема, Вокінга та Отершоу. Коли сталися ці трагічні події, вокінзькі крамниці були вже зачинені, й численні групи крамарів та іншого люду, зацікавлені дивними розповідями, снували горсельським мостом і далі дорогою поміж парканів – мало не до самого вигону. Уявіть собі молодь, що скористалася цією новиною, як і будь якою іншою, аби причепуритися після денної праці, та майнути на гулянки. То ж не важко уявити собі той людський гомін, що стояв на шляху в вечірню годину...

Звичайно, у Вокінзі майже ніхто не знав, що циліндр відкрився, хоча нещасний Гендерсон послав на велосипеді сильного до поштового відділення, щоб відправити спеціальну телеграму для вечірньої газети.

Коли всі ці люди, прогулюючись, по двоє-троє виходили на відкриту місцевість, то бачили там купки глядачів, які гарчково сперечалися, спостерігаючи за дзеркалом, що кружляло над кар'єром. Тож незабаром збудженість передавалась, безперечно, і новоприбулим.

Десь о пів на дев'яту, коли було знищено делегацію, на вигоні зібралося чоловік із триста, не рахуючи тих, які звернули зі шляху, щоб підійти ближче до марсіян. Там були й три полісмени, один із них кінний; вони, згідно з вказівками Стента, силкувалися стримати юрбу і не допускати її близько до циліндру. В гурті, як звичайно, з'явилося кілька розбишак, тупих та збуджених, котрим усяке збіговисько – це тільки нагода для бешкету й гучних забав.

Як тільки марсіяни показалися із циліндру, Стент і Огілві, передбачаючи можливість сутички, телеграфували із Горсела в казарми, прохаючи роту солдат, щоб оборонити цих химерних істот від будь-якого насильства. Після того вони повернулися на чолі тієї бідолашної делегації. Розповіді про їхню смерть, як це бачили очевидці, точно збігалися з моїми спостереженнями: три стовпи зеленого диму, приглушений гул і спалахи полум'я.

Юрбі загрожувала більша небезпека, ніж мені. Але її врятувало лише те, що частину теплового проміння прийняв на себе піщаний пагорб, порослий вересом. Якби параболічне дзеркало було підняте на кілька метрів вище, не залишилося б жодного живого свідка. Вони бачили, як спалахував вогонь, як падали люди, як невидима рука підпалювала кущі і в вечірніх сутінках швидко наближалася до них. Потім пролунав гучний свист, що покрив гул із ями, і над їхніми головами ковзнув промінь, підпаливши верхівки буків обабіч

шляху, а в найближчому до вигону будинку посипалася цегла, повилітали шибки, запалали віконні рами й завалилася частина стіни, що тримала дах.

Коли в полум'ї затріщали дерева, скутий жахом натовп якусь мить стояв, не знаючи, що діяти. Іскри та охоплене полум'ям гілля, від якого розліталось палаюче листя, падали на шлях. Капелюхи та одяг почали займатися. Із вигону линули розпачливі крики, зливаючись у суцільний зойк і лемент. Несподівано кінний полісмен, схопившись руками за голову, з криком промчав крізь очманілий натовп.

— Вони йдуть! — заверещала якась жінка, і люди, розвернувшись та штовхаючи одне одного, кинулися назад в бік Вокінгу. Юрба летіла стрімголов, неначе сліпа отара овець. Між високими валами, де дорога була зовсім вузька й темна, люди давили одне одного. Не всі вийшли з тієї тисняви: троє розчавлених і затоптаних – дві жінки й хлопчик – залишилися помирати в обіймах темряви й жаху.

VII.

ЯК Я ДІСТАВСЯ ДОДОМУ

Що ж до мене, то я лише пам'ятаю, як, пробираючись наосліп натикався на дерева, плутався поміж вересу. Мене проймав жах перед марсіянами. Той безжальний тепловий меч неначе розмахувався в мене над головою, снуючи туди-сюди, щохвилини готовий обірвати моє життя. Вибравшись на дорогу між перехрестям та Горселом, я побіг до перехрестя.

Врешті-решт я зовсім знесилився. Стомившись від бігу й хвилювання, я похитнувся і впав край дороги недалеко від мосту через канал, що проходить біля газового заводу. Я лежав нерухомо.

Мабуть я пролежав там чимало часу.

Знаходячись в дивному, збентеженому стані я сів, та деякий час не міг чітко зрозуміти, яким чином опинився тут. Недавнього жаху я позбувся, немов одягу. Капельох мій десь загубився, комірець відірвався від застібки. Ще кілька хвилин тому переді мною були тільки безмежжя ночі, простору й природи, власна кволість, відчай та невідступна смерть. І нараз усе змінилося, непомітно опанували мене зовсім інші настрої, і я знову став таким, яким був завжди, – звичайною врівноваженою людиною. Безгомінний пустир, моя втеча, спалахи вогню – все це тепер скидалося на сон. Я запитував себе, чи було воно насправді? І не міг у те повірити.

Я встав і, важко ступаючи, пішов крутим схилом до мосту. В голові була порожнеча. Мої м'язи й нерви, здавалося, були позбавлені всякої сили. Я хитався мов п'яний. Над аркою мосту з'явилася голова, а за нею постать робітника з кошиком. Поруч з ним дріботіло хлоп'я. Проходячи повз мене, робітник привітався. Я вже хотів забалакати до нього, та буркнувши щось безглузде на його привітання, я пішов далі через міст.

Над Мейберіською аркою промчав на південь потяг, наче довга гусінь з рядами освітлених вікон, випускаючи хмари білого, блискучого диму – клат-клат, так-так – і зник. Невирозумний у темряві гурт людей гомонів біля воріт одного з будинків так званої «Східної тераси». Все це було реальне, таке знайоме. А там, позаду мене – щось божевільне, химерне!

Того, що трапилося, – говорив я сам до себе, – не могло бути.

Можливо, я якийсь особливий. Я не знаю, чи відчують те саме й інші. Інколи я страждаю від дивного почуття відокремленості від себе і навколишнього світу. Тоді я спостерігаю все якось іззовні, неначе із недосяжної далини, поза часом і простором, поза всілякими буденними потрясіннями і трагедіями. Саме таке почуття опанувало мене тієї ночі. Так ото, може, все це – тільки марення?..

Вся біда крилася в тому контрасті між цією тишею і тією блискавичною смертю, що за якихось два кілометри звідси! Газовий завод продовжував працювати. Яскраво горіли ліхтарі. Я зупинився біля гурту людей.

— Що нового на вигоні? — запитав я.

Біля воріт стояли двоє чоловіків і жінка.

— Га? — озвався один з чоловіків.

— Чи не чули, що там на вигоні? — перепитав я.

— А хіба ви там не були? — запитали вони.

— Люди наче зовсім подуріли через той вигін! — мовила жінка з-за воріт. — Було б про що говорити!

— Невже ви нічого не чули про людей з Марсу? — запитав я. — Про істот з Марсу?

— А вже ж, наслухались, — відповіла жінка. — Дякуємо.
— І всі троє засміялися.

Я був роздратований і відчував себе дурнем. Спробував розповісти їм про все, що я бачив, та нічого не виходило. Вони знову посміялися з моєї плутаної мови.

— Ви ще почуєте про це! — гукнув я і пішов додому.

Вигляд у мене був такий змучений, що дружина, зустрівши мене на порозі, аж злякалась. Я зайшов до їдальні, сів, випив вина і, зібравшись з силами, розповів їй все, що бачив. Обід, що чекав на столі, вже давно захолов, та ми на нього й не глянули, поки я говорив про марсіян.

— Одне добре, — сказав я, аби лише заспокоїти налякану дружину. — Вони найменш рухливі істоти з усіх, що я будь-коли бачив. Вони залишаються в ямі і звідти нищать людей, які підійдуть близько до них, та вони не зможуть вилізти... Але від них тхне таким жахом!

— Досить, любий, — мовила дружина, нахмуривши брови й кладучи свою руку на мою.

— Бідолашний Огілві, — сказав я. — Тільки подумати, що він тепер лежить там мертвий!

Принаймні дружина мені повірила. Я помітив, що вона зблідла, і раптово змовк.

— Вони можуть прийти й сюди, — знову й знову казала вона.

Я наполог, щоб вона випила вина, і намагався заспокоїти.

— Та вони ледве рухаються, — сказав я.

Я почав заспокоювати її і себе самого, повторюючи все, що казав мені Огілві про неможливість пристосування марсіян до земних умов. Я особливо підкреслював, що прибульці зазнають гравітаційних труднощів. На земній поверхні сила тяжіння втричі більша, ніж на поверхні Марсу, тому марсіянин повинен важити на Землі втричі більше, ніж на Марсі, тоді як сила його м'язів залишиться незмінною. Його тіло буде ніби налите оловом. Така була загальна думка. Ось наприклад «*THE TIMES*», і «*DAILY TELEGRAPH*» писали про це наступного ранку, і так само як і я, не добачали цих двох очевидних факторів впливу.

Земна атмосфера, як це ми вже знаємо, має набагато більше кисню, або набагато менше аргону (кому як більше подобається), ніж марсіянська. Могутній вплив цього лишку кисню на марсіян, безперечно, значною мірою врівноважив збільшену вагу їхніх тіл. Крім того, ми не врахували той факт, що такі знавці механіки, як марсіяни можуть цілком обійтися і без м'язових зусиль.

Але тоді я не розмірковував над цим, тому мої докази проти можливостей нападника здавалися непохитними. Під впливом вина та їжі, почуваючи себе цілком впевнено за власним столом і силкуючись заспокоїти дружину, я й сам поступово осмілів і відчув себе в безпеці.

— Вони вчинили дурість, — сказав я, крутячи в руці винну чарку. — Вони небезпечні, бо зовсім збожеволіли зі страху. Мабуть, вони й гадки не мали зустріти тут живих істот, тим паче розумних істот. А коли вже на те пішло, то один снаряд по ямі, — додав я, — та й усе.

Велике збудження після всього пережитого, без сумніву, загостило моє сприйняття. Я навіть зараз дуже добре пам'ятаю той обід. Любе, занепокоєне обличчя дружини, що поглядає на мене з-під рожевого абажуру лампи, біла скатертина, срібло та кришталь, — у ті дні навіть письменники-філософи могли дозволити собі маленьку розкіш — темно-пурпурове вино в чарці, — все наче на світлині чітко відбилося в моїй пам'яті. Я сидів за столом, кутив цигарку, щоб заспокоїти нерви, шкодував, що так нерозважливо загинув Огілві, й засуджував безглузду поведінку марсіян.

Я був схожий на отого поважного птаха додо із острова Св. Маврикія, що чудово почуває себе у власному гнізді й легковажно ставиться до прибуття безжалісних, зголоднілих матросів. — Завтра ми задзьобаємо їх до смерті, моя голубко!

Не мав я тоді й гадки, що це останній мій обід в цивілізованих умовах, і що далі настануть жахливі дні.

VIII.

УВЕЧЕРІ ПЕРЕД СУБОТОЮ

З усього дивного та незвичайного, що сталося тієї п'ятниці, сильніше за все мені запам'яталась неузгодженість суспільних звичаїв з початком цілої низки тих подій, що погрожували соціальною катастрофою. Якби того вечора ви взяли уявний циркуль та накреслили навкруги вокінзького кар'єру коло радіусом кілометрів на п'ять, то я сумніваюсь, що знайшлися б за межами цього кола люди, — окрім родичів Стента, декількох велосипедистів та лондонців, що лежали мертві на вигоні, — настрої яких порушила б поява космічних прибульців. Багато людей, звичайно, чули про циліндр і на дозвіллі про це розмовляли, але новина не викликала такої сенсації, до якої призвів свого часу ультиматум, поставлений Німеччині.

Отриману тієї ночі телеграму бідолашного Гендерсона про те, що циліндр відкручується, сприйняли в Лондоні як вигадку, і вечірня газета зажадала від нього підтвердження, але, не отримавши його, – Гендерсон уже був мертвий, – вирішила зовсім не друкувати спеціального видання.

Та навіть і всередині згаданого кола більшість населення залишалася байдужою до прибуття марсіян. Я вже розповідав, як поставилися до цієї новини чоловіки та жінки, з якими я розмовляв. Всі собі тихо-мирно обідали та вечеряли, робітники порались у своїх садочках, дітей вкладали спати, молодь тинялася по вулицях, залицялася й кохалася, а учні сиділи за книгами.

Може, про ці новини й гомоніли десь на сільських вулицях чи в шинках, роблячи з цього нову і цікаву тему; та ще який-небудь посильний або свідок останніх подій викликав метушню, занепокоєння й галас; однак більшість людей жила собі за давнім звичаєм: працювали, їли, пили та спали, так ніби в небі не існувало ніякого Марсу. Навіть на Вокінзькій станції, в Горселі та Чобгемі відбувалось те саме.

На Вокінзькій вузловій станції аж до пізньої години потяги прибували й відходили, інших переводили на запасні колії; пасажери виходили з потягів або чекали їхнього прибуття, – все йшло, як завжди. Міський хлопчина, порушуючи монополію місцевого газетяра Сміта, продавав вечірні газети. Зі станції лунав дзвін, гуркотіння вагонів та сигнальні

свистки паровозів, які змішувалися із вигуками газетяра: «Люди з Марсу!»

Близько дев'ятої години на станцію почали прибувати збуджені очевидці, але їхні неймовірні новини справили не більше враження, аніж базікання п'яних. Пасажири, що їхали до Лондону, дивлячись у темряву з вікон вагонів, бачили, як десь у напрямі Горсела підіймалися й поволі зникали іскри, як миготів червоний відблиск, як легка димова завіса ховала зорі, і думали, що то просто загорівся верес. Лише на краю вигону було помітно якусь метушню. На околиці Вокінгу горіло з півдесятка будинків. У трьох навколишніх селах світилися вікна, і люди не спали всю ніч.

На Чобгемському і Горсельському мостах юрба не зменшувалась: одні відходили, натомість підходили інші. Кілька шукачів пригод, як це виявилось згодом, спробували в темряві підповзти зовсім близько до марсіян; але вони так і не повернулися, бо над вигоном час від часу шастав сліпучий ліхтар, немов прожектор із військового судна, і відразу за ним проходив тепловий промінь. А поза тим, широкий масив вигону був тихий та безлюдний, тільки обгорілі трупи лежали під зоряним небом всю ніч і весь другий день. З ями було чути металевий брязкіт.

Таке становище було в п'ятницю ввечері. Немов отруйна стріла, вп'явся цей циліндр у тіло нашої старої планети. Але отрута тільки починала діяти. Навколо нього на безго-

мінному пустирі, який ще місцями продовжував тліти, виднілися темні, ледь помітні скорчені тіла. Де-не-де горів кущ або дерево. Довкола лежала вузька смуга збентеження, поза яку вогонь ще не сягав. Зате решта світу жила своїм з давніх-давен заведеним життям. Лихоманка війни, що невдовзі мала закупорити йому вени й артерії, умертвити нерви й зруйнувати мозок, тільки-но починалася.

Марсіяни невтомно метушилися та грюкали всю ніч, ладнаючи свої машини, аж стовп зелено-білого диму підіймався до зоряного неба.

Близько одинадцятої години через Горсел пройшла сотня солдат, та розосередилась уздовж вигону кордоном. Невдовзі через Чобгем пройшла інша сотня і оточила вигін із півночі. Кілька офіцерів з Інкерманських казарм ще раніше прибули на вигін, і один з них, майор Іден, пропав без вісти. Опівночі чатовий війська пішов до Чобгемського мосту і там розпитував натовп. Представники військової влади серйозно поставилися до цієї справи. Близько одинадцятої, як наступного дня повідомляли ранкові газети, гусарський ескадрон та чотириста солдатів Кардиганського полку із двома кулеметами типу «Максим» виступили з Алдершота. Відразу після півночі юрба, що була на дорозі до Чертсі близько Вокінга, побачила в небі летючу зірку, що впала десь у сосновому лісі на північному заході. Вона яскраво спалахнула наче блискавка, залишаючи за собою зеленавий слід. Це був другий циліндр.

ІХ.

БИТВА ПОЧИНАЄТЬСЯ

Субота залишила в моїй пам'яті тривожні спогади. Це був гнітючий день; стояла спека й задуха, барометр, як мені казали, весь час коливався. Я майже не спав, тож встав спозаранку, хоча дружині пощастило заснути. Ще до сніданку я вийшов у садок та прислухався, але з вигону було чути тільки спів жайворонку.

Молочар приїхав, як завжди. Я почув скрип його візка і підійшов до хвіртки дізнатися про новини. Він сказав, що вночі військо оточило марсіян, чекаючи прибуття важкої артилерії. Раптом долинув десь із Вокінзької станції такий знайомий, заспокійливий гуркіт потягу.

— Їх не вбиватимуть, — сказав молочар, — якщо в цьому не буде потреби.

Потім я побачив сусіда-садівника і до сніданку розмовляв із ним. Був звичайний собі ранок. Сусід запевняв, що війська за один день захоплять марсіян у полон або й зовсім їх знищать.

— Шкода, що вони такі неприступні, — сказав він, — а то цікаво було б дізнатися, як живуть на іншій планеті. Може, ми б щось і дізналися від них.

Він підійшов до паркану та простягнув мені жменю полуниць – сусід був заповзятливий садівник та й щирий нівроку. Водночас він розповідав про пожежу в сосняку, до якого прилягає Байфлітське поле для гольфу.

— Кажуть, що там впало ще одне благословення, вже друге. Хоча й одного достатньо. Всі ці руїни страховим компаніям виляються в копійчину, поки все впорядкується, — посміявся він, знаходячись у доброму настрої. — Ліси й досі палають, — додав він, вказуючи на димову завісу, — бо якщо враховувати те, що земля вкрита товстим шаром торфу та глиці, вони горітимуть ще не один день. — Згадавши про «сердешного Огілві» сусід споважнів.

Після сніданку я вже не міг працювати і пішов на вигін. Під залізничним мостом я побачив групу солдатів. Це, як мені здалося, були сапери – в маленьких круглих шапках та, в розхристаних, брудних червоних куртках, під якими виднілися блакитні сорочки, в темних штанах і простих чоботях. Вони сказали, що за канал нікого не пропускають. Гля-

нувши на дорогу в напрямку мосту, я побачив там одного із солдатів Кардиганського полку, який стояв на варті. Розбалакавшись із ними, я розповів їм про вчорашню свою зустріч із марсіянами. Вони ще не бачили марсіян, мали про них дуже невиразне уявлення, тому й почали з цікавістю розпитувати. Потім сказали, що вони й самі не знають, хто дав наказ вивести війська. Ходили чутки, ніби серед кінної гвардії дійшло навіть до непослуху. Сапери, освіченіші за простих солдатів, упевнено обмірковували незвичну тактику можливих боїв. Коли я розповів їм про тепловий промінь, між ними спалахнула суперечка.

— А я вам кажу, треба прикритися, підповзти до них та й кинутись в атаку, — сказав один.

— Еге ж! Надумав, — відповів інший, — а чим же ти прикриєшся від отого вогню? Хіба що хмизом, щоб ото більше підсмажитись? Підійти б оце до них якомога ближче та й вирити окопи!

— Які там у біса окопи! Ти, крім них, нічого й не знаєш. Народитися б тобі, Сніппі, кроликом.

— То в них, виходить, зовсім немає шиї? — затягуючись цигаркою, несподівано озвався замріяний смуглявий солдатик.

Я ще раз описав марсіян.

— Я б їх назвав восьминогами, — сказав він. — Тож вихо-

дить, що будемо воювати з рибами!

— Воно й не гріх вбити таку тварину, — знову озвався перший солдат.

— А чому б не пустити в них снаряда та одним махом і не покінчити з усіма? — вигукнув смуглявий солдатик. — Не відомо, чого від них чекати.

— Де вони, ті снаряди! — мовив перший. — Немає часу чекати. Я раджу діяти негайно і швидко.

Так вони і сперечалися. Невдовзі я їх залишив і пішов на станцію по ранкові газети.

Я не хочу втомлювати читача описом цього довгого ранку і ще довшого дня. Мені не пощастило і глянути на вигін, бо навіть дзвіниці в Горселі й Чобгемі були у віданні військової влади. Солдати, до яких я звертався, самі нічого не знали, а офіцери були дуже заклопотані й таємниче мовчали. Я звернув увагу, що населення за присутності військових почувало себе спокійно. Від Маршала, власника тютюнової крамниці, я вперше почув, що його син був серед загиблих на вигоні. Солдати змушували населення з околиці Горсела позачиняти й залишити свої будинки.

Близько другої години, зовсім стомлений, бо стояла страшенна спека й духота, я повернувся додому поснідати. Щоб трохи освіжитися я прийняв холодний душ, і десь о пів на п'яту пішов на залізничну станцію по вечірні газети, бо в

ранкових містився лише неточний опис загибелі Стента, Гендерсона, Огілві та інших. Вечірні газети, однак, не повідомляли нічого нового.

Марсіяни зовсім не показувались. Здавалося, вони були чимось заклопотані у своїй ямі. Звідти чувся металевий стукіт і майже безперестану струмував дим. Очевидно, вони були заклопотані підготовкою до бою. *«Нові спроби встановити за допомогою сигналів якийсь контакт виявилися марними»*, – стереотипно повідомляли газети. Один сапер казав мені, що якийсь солдат підняв із окопів прапор на довгій тичині. Але марсіяни звернули на те не більше уваги, ніж ми б на коров'яче мукання.

Мушу зізнатися, що вся ця військова підготовка, дуже збуджувала мене. Моя уява розгулялася і я, пригадавши свої шкільні мрії про битви та героїчні вчинки, вигадав дванадцять способів розгрому загарбників. Тоді мені здавалося, що це не справедливо, адже марсіяни в тій ямі мали зовсім безпорадний вигляд.

О третій годині пролунали гарматні вибухи на однаковій відстані від Чертсі чи Адлстона. Я довідався, що то обстріляли тліючий сосновий ліс, куди впав другий циліндр, сподіваючись знищити його, поки він не відчинився. Однак, важка гармата для обстрілу першого циліндру прибула до Чобгема тільки о п'ятій годині.

Увечері, приблизно о шостій, коли ми з дружиною чаювали в альтанці, жваво розмовляючи про події, що звалилися на нас, несподівано десь із вигону долинув приглушений вибух, і одразу ж почалася стрілянина. Поблизу пагорбів прокотився такий сильний гуркіт, аж земля задрижала. Вискочивши на галявину, я побачив, що дим і червоне полум'я охопили верхів'я дерев біля Східного коледжу, а дзвіниця сусідньої церковки валиться на землю. Вежа в мусульманському стилі – зникла, а дах коледжу мав такий вигляд, ніби по ньому стріляла сто-тонна гармата. Один із димарів нашого будинку розсипався, неначе в нього влучили. Цегла зі стуком покотилася по черепиці, і під вікном мого кабінету на квітнику з'явилася купа червоних уламків.

Ми з дружиною стояли вражені. Тоді я усвідомив, що увесь Майбері-Гіл опинився тепер у зоні дії теплового променя, яким щойно було стерто будинки коледжу.

Вхопивши дружину за руку, я мерщій потяг її на вулицю. Потім я покликав і служницю, пообіцявши збігати на мансарду по її скриньку, за якою вона так побивалася.

— Нам не можна тут залишатися! — Ледве я встиг це сказати, як на вигоні знову почалася стрілянина.

— Куди ж нам іти? — розпачливо запитала дружина.

Я й сам був розгублений, та раптом згадав про родичів дружини, що жили в Лезергеді.

— До Лезергеда! — вигукнув я, покриваючи гул. Дружина поглянула на схил пагорба. З будинків вибігали здивовані люди.

— Але як же ми дістанемося туди? — запитала вона.

Біля пагорба я побачив загін гусарів, що їхали верхи під залізничним мостом; троє вершників промчало через відкриті ворота Східного коледжу; двоє злізли з коней і подалися до будинків. Сонце, прозираючи крізь дим над кронами дерев, здавалося криваво-червоним, освітлюючи все навкруги багряним саявом.

— Стій тут! — гукнув я. — Тут безпечніше.

Я кинувся до заїзду «Плямистий пес», бо знав, що в господаря є кінь і візок. Я квапився, бувши певен, що за якусь мить все населення по цей бік пагорба почне втікати. Господаря я застав у барі. Він зовсім і не чув, що діється навколо. З ним розмовляв якийсь добродій, стоячи спиною до мене.

— Я візьму з вас один фунт, — казав господар, — але ж везти нікому.

— Я дам два, — кинув я через плече незнайомця.

— За що?

— І до півночі поверну, — додав я.

— Господи Боже! — здивувався господар. — Що за поспішність? Я розпродую порося. Як це ви збираєтесь його повернути? Що це таке діється?

Я квапливо пояснив йому, що мушу негайно їхати, і, таким чином, найняв візок. Тоді й на думку мені не спало, що сам господар заїзду теж мусив вибратися з домівки. Я сів у візок і погнав бруківкою до свого дому. Залишивши візок на дружину й служницю, я заскочив до хати і нашвидкуруч зібрав щонайцінніше – столове срібло й таке інше. Тим часом букові дерева біля будинку охопило полум'я, а залізна огорожа уздовж дороги аж почервоніла. Поки я був таким чином заклопотаний, до нас заскочив піший гусар. Він бігав із хати в хату та попереджав, щоб населення негайно вибиралося. Він вже квапився далі, коли я вийшов на поріг, тягнучи свої пожитки, зібрані в скатертину. Я гукнув йому навздогін:

— Які там новини?

Він обернувся, глянув на мене й гукнув щось на кшталт: «виповзають наче в якихось мисках», – і побіг до сусіднього будинку на пагорбі. Раптом вихор чорного диму перетяв дорогу і на якусь мить сховав гусара. Я підбіг до дверей свого сусіда й постукав, щоб переконатися, чи він вже виїхав з дружиною до Лондона і, чи замкнув двері. Потім, згадавши обіцянку, дану служниці, знову повернувся додому, виніс її скриньку і прив'язав до спинки візка. Нарешті я вхопив віжки і, стрибнувши всередину, сів поруч з дружиною. За мить

гуркіт і дим залишилися позаду, а ми щодуху мчали схилом Майбері-Гілу до Олд Вокінга.

Перед нами лежав залитий сонцем мирний краєвид, – обабіч дороги – лани пшениці, а далі, збоку, майберіський заїзд із вивіскою, що похитувалася під вітерцем. Перед нами їхав бричкою лікар. З'їхавши по схилу вниз, я обернувся подивитися, що там діється позаду. Зі сходу, густі хмари чорного диму, пронизані червоними язиками полум'я, здіймалися в тихому повітрі, кидаючи свої темні тіні на зелені верхів'я дерев. Тепер вже дим поширювався далеко на схід до байфлітських соснових лісів і, на захід, аж до Вокінгу. На дорозі було повно втікачів. У гарячому повітрі пролунало глухе, але виразне цокотіння кулемета, та він одразу ж змовк, потім затріскотіли рушниці. Очевидно, марсіяни палили все, що тільки лежало на шляху теплового променя.

Візник із мене нікудишній, тому я зосереджував усю увагу на коня. Коли я знову озирнувся, то побачив, що вже другий пагорб вкритий чорним димом. Я стьобав коня батагом і відпустив віжки тільки тоді, коли Вокінг та Сенд закрили нас від того розпачу та жаху. Десь між цими містами ми і обігнали лікарську бричку.

X.

БУРЯ

Від Майбері-Гіла до Лезергеда – близько двадцяти кілометрів. У повітрі стояли пахощі сіна, що сушилося на буйних луках за Пірфордом. З одного боку дороги тягнувся барвистий і духмяний живопліт із кущів шипшини. Стрілянина, яку було чути, коли ми їхали через Майбері-Гіл, припинилася так само несподівано, як і почалася. На землю спадав вечір, тихий і спокійний. О дев'ятій годині ми без пригод дісталися до Лезергеда. Кінь з годину перепочив, а я тим часом повечеряв у двоюрідних сестер і попрохав їх попіклуватися про мою дружину.

Увесь шлях вона була якась мовчазна і, здавалося, була пригнічена, ніби передчуваючи якесь лихо. Я намагався заспокоїти її, запевняючи, що марсіяни прикуті до ями влас-

ною вагою і, що вони ледве зможуть відповзти від своєї схованки. Але дружина майже не відповідала. Якби не моя обіцянка, що я дав власникові заїзду, то вона, певно, умовила б мене залишитися тієї ночі в Лезергеді. – О, якби ж то!.. Коли ми прощалися, вона була дуже бліда.

Щодо мене, то я увесь день був надзвичайно схвильований. В моїй крові вирувало щось подібне до тієї військової лихоманки, яка інколи вражає ціле цивілізоване суспільство, та в глибині душі я не дуже журився, що тієї ночі доводилося повертатися до Майбері. В мене навіть було побоювання, що та остання стрілянина, що я чув, могла означати повне знищення прибульців із Марсу. Я зможу краще висловити свій настрій, якщо скажу, що хотів бути там, у самій пащі смерті.

Близько одинадцятої я вирушив назад. Ніч була темна, як ніколи. Виходячи з освітленого коридору на вулицю, вона здалась мені зовсім чорною. Було парко, як і вдень. Хмари над головою летіли швидко, хоча в кущах не було ані шелесту. Служник родичів засвітив обидва ліхтарі. На щастя, я добре знав дорогу. Дружина стояла в освітлених дверях, спостерігаючи поки я сяду у візок, а тоді хутко обернулася і пішла в дім. Сестри, що стояли на ганку, побажали мені щасливої дороги.

Гнітючий настрій від побоювання дружини передався спочатку й мені, та невдовзі марсіяни знову заволоділи мої-

ми думками. Тоді я ще нічого не знав про результати вечірнього наступу. Мені невідомі були навіть обставини, які призвели до сутички.

Проїжджаючи через Окхам (я повертався цим шляхом, а не через Сенд і Олд-Вокінг), я побачив на західному обрії криваво-червону заграву, що повільно підіймалася в небо. Насувалися грозові хмари і змішувалися з багряно-чорними стовпами диму.

Вулиця Ріплі була безлюдна. Якщо не враховувати кількох освітлених вікон, тут не було жодних ознак життя. Там, де дорога повертає на Пірфорд, я мало не наїхав на гурт людей, що стояли спиною до мене. Коли я їхав повз них, вони навіть не озвалися. Я не знаю, чи було їм відомо, що діється за пагорбом; так само не знаю, чи спали мирно в тих оселях, що я минав, – чи були вони покинуті й порожні, чи їхні мешканці з тривогою стежили за страшними подіями цієї ночі.

Від Ріплі, перетинаючи Пірфорд, я їхав долиною Вей, і мені не видно було червоної заграви. А коли виїхав на невеличкий пагорб за пірфордською церквою, заграва з'явилася знову, і дерева уздовж дороги зашуміли, віщуючи наближення бурі. Позаду я почув дзвони пірфордської церкви, що сповіщали північ, а попереду на тлі червоного неба з'явилися чорні верхівки дерев і дахи Майбері-Гіла.

Раптом лиховісний зелений блиск освітив переді мною

дорогу і ліс у напрямі Адлстона. Я відчув, що поведддя аж на-
тяглися. Смуга зеленого вогню раптом пронизала та освіти-
ла хмари і впала десь у полі, ліворуч від мене. То була третя
летюча зірка!

Слідом за нею фіолетовим світлом затанцювала перша
блискавка навислої бурі, і над головою зі страшенним гур-
котом вибухнув грім. Кінь закусив вудила і помчав навскач.

Нас несло пологим схилом до підніжжя Майбері-Гіла.
Блискавки спалахували одна за одною, як ніколи. Безпе-
рервно гуркотів грім, і чути було якийсь дивний тріск, що
нагадував більше роботу величезної електричної машини,
аніж розряди громовиці. Миготіння яскравого світла сліпи-
ло мені очі, а дрібний град дошкульно бив по обличчю.

Спочатку я дивився тільки на шлях, але потім мою увагу
привернуло дещо дивне, що спускалося з протилежного
схилу Майбері-Гіла. Спершу мені здалося, ніби то мокрий
дах якогось будинку, та коли спалахнула одна, а за нею і
друга блискавка, я помітив, що воно швидко рухається. Ви-
діння було не чітке – на мить запала моторошна темрява, і
знову – сліпучий спалах, від якого стало видно немов удень.
Червоний будинок сирітського притулку на узвишші, зелені
верхівки дерев і цей загадковий об'єкт – все було видно ясно
і чітко.

Я насправді бачив Це! Але ж як його змалювати?! Вели-
чезна тринога, вища за будинки, що, ламаючи дерева, про-

дирається молодим сосняком; крокуюча машина з блискучого металу, яка ступає по вересу. З її вершини звисали сталеві суглобисті линви; гуркіт її ходи зливається з ударами грому.

Спалах на мить освітив триногу. Вона стояла на одній нозі, а інші дві зависли в повітрі. Зникнувши в мороці, вона знову з'явилася при світлі блискавки вже на сотню метрів ближче. Уявіть собі молочарського дзиглика, що, нахилившись, з шаленою швидкістю простує уперед. Отаке було видовище від коротких спалахів блискавиць. Ось тільки замість того дзиглика уявіть собі величезну машину на високій тринозі.

Сосни переді мною зненацька розступилися, як розступається гнучкий очерет, коли крізь нього продирається людина. Вони тріщали й валилися, і раптово з'явилася друга велетенська тринога, що крокувала немовби просто на мене. А я мчав їй назустріч! Опинившись пред другим страхіттям, мої нерви не витримали. Не наважуючись глянути на нього ще раз, я щосили смикнув повід праворуч. Тієї ж миті візок наїхав на коня, голоблі з тріском переломилися, мене відкинуло убік і я важко гепнувся в калюжу.

Я одазу ж відповз убік, причаївшись під кущами дроку, ногами все ще у воді. Кінь лежав нерухомо – сердешна тварина скрутила собі в'язи. При світлі блискавки я побачив чорну поверхню перекинутого візка і колесо, яке й досі кру-

тилося. Тієї ж миті велетенський механізм покрокував повз мене і став підійматися пагорбом до Пірфорда.

Зблизька Воно виглядало ще дивовижніше, бо це не був просто звичайний механізм, який здатний тільки пересуватися.

Це була машина з металевою дзвінкою ходою, з гнучкими, довгими і блискучими суглобами (одним вона вхопилася за молоду сосну), що гойдалися й гуркотіли, вдаряючись об металевий тулуб. Крокуючи, тринога торувала собі шлях; її бронзовий ковпак, ніби людська голова, повертався то в один бік, то в другий. Позаду тулуба машини знаходилась клітка з білого металу, що нагадувала величезний рибальський кіш. Коли вона проходила повз мене, я бачив, як з її суглобів виривалися струмені зеленого диму. За мить вона вже була далеко.

Це все, що я міг невиразно розгледіти при миготінні блискавиць, серед сліпучих спалахів та непроглядної темряви.

Тоді, заглушуючи гуркіт грому, тринога тріумфально заревла: «Елу! Елу!», і вже за хвилину приєдналася до свого супутника, що знаходився за пів кілометра, схилившись над чимось посеред поля. Я певен, що там був третій циліндр із десяти, що їх було запущено до нас із Марсу.

Кілька хвилин я лежав під дощем, у темряві, й спостері-

гав при світлі блискавиць, як рухалися в далечині оті страхотливі металеві істоти. Сипанув дрібний град, і їхні силуети то крилися в імлі, зникаючи в темряві ночі, то виринали знову, освітлені з різних сторін миттєвими спалахами блискавок.

Згори мене сікло градом, а знизу – підмочувала вода. Минув деякий час, доки я, оговтавшись, вибрався з калюжі, думаючи про ту небезпеку, що наді мною нависла.

Недалеко від мене на картопляному полі стояла дерев'яна сторожова халупка. Я насилу підвівся і, нахилившись, якомога непомітніше побіг туди. На мій стукіт ніхто не відповів (може, там нікого й не було), і тому я, ховаючись від тих страхотливих машин, поплазував канавою до лісу в напрямку Майбері.

Ховаючись у сосняку, мокрий та тремтячи від холоду, я просувався до свого дому, блукаючи поміж деревами та намагаючись знайти у темному лісі хоча б якусь стежину. Блискавки спалахували рідше, проте град сипав крізь просвіт гущавини, немовби з мішка.

Якби я в повній мірі збагнув усе, що діялося навколо, то відразу обійшов би через Байфліт до Стріт Кобгема, і таким чином повернувся б до Лезергеду, де чекала дружина. Але ті дива, що коїлися навколо мене, та мій жалюгідний фізичний стан завадили мені це зробити; я був побитий наче пес, сто-

млений та наскрізь мокрий, засліплений та оглухлий від грози.

Тепер у мене залишилося єдине бажання – щонайшвидше дістатися додому. Блукаючи між деревами, я впав у рівчак і побив коліна об якусь дошку; нарешті таки вибрюхався на стежку, що вела до військового коледжу. Я сказав «вибрюхався», бо піщаним схилом ринув справжній каламутний потік. Раптом якийсь чоловік у темряві налетів на мене і мало не звалив з ніг. Він скрикнув зі страху, метнувся вбік і зник раніше, ніж я встиг отямитись і озватися до нього.

Буря так лютувала, що я на превелику силу видряпався на пагорб і, тримаючись ближче до паркану, попрямував лівим узбіччям дороги. Вже майже діставшись вершини я спіткнувся об щось м'яке і при світлі блискавки побачив під ногами купу темного одягу та пару чобіт. Знову стало темно і розгледіти в якому стані лежала людина, було неможливо. Я почекав нового спалаху.

Коли знову блиснуло я побачив, що це кремезний чоловік у простенькому, ще не старому одязі. Навалившись власним тілом на голову, він лежав скоцюрбившись, начебто щось, з усієї сили, жбурнуло його на паркан. Переборюючи огиду (це було цілком природньо, бо я ніколи в житті не торкався трупа), я нахилився і перевернув мерця так, щоб перевірити, чи б'ється серце. Але він був мертвий. Певно, він скрутив собі в'язи. Знову спалахнула блискавка і освіти-

ла йому лице. Я аж підскочив. Це був господар заїзду «Плямистий пес», в якого я найняв візок.

Обережно переступивши труп та, піднявшись на пагорб, я попрямував до себе додому повз поліцейську діляницю та військовий коледж. На схилі пагорбу вогню не було, хоча з вигону поблискувало червоне полум'я і крізь заслону граду пробивалися руді стовпи диму. Будинки навколо, наскільки можна було розгледіти при світлі блискавки, здебільшого залишилися неушкоджені. На шляху біля військового коледжу лежало якесь темне груддя.

З дороги, в напрямку Майберіського мосту, чулися чийсь голоси, тупотіння ніг, але мені забракло духу гукнути до них або підійти ближче. Я увійшов до свого будинку, зачинив двері на ключ та накинув гачок, захитався, і сів на сходи. У мене перед очима стояли ті крокуючі металеві страховиська і те тіло, що розбилося об паркан. Шалено тремтячи, я притулився спиною до стіни, сидячи на сходах.

XI.

БІЛЯ ВІКНА

Я вже казав, що мої душевні бурі швидко вщухають. Невдовзі я відчув, що змерз від того, що мокрий, і побачив на килимі навколо себе калюжі води, що натікла з мене. Я підвівся майже механічно, зайшов до їдальні і випив трішки віскі, а тоді пішов переодягнутися.

Після цього я піднявся до свого кабінету – сам не знаю, чому саме туди. З вікна було видно дерева й залізничну колію, що проходила повз Горсельський вигін. Ми з таким поспіхом вибиралися, що забули зачинити вікно. В коридорі було темно, та в порівнянні з картиною краєвиду, що було видно у вікні, кімната видавалася зовсім темною. Я на мить зупинився на порозі.

Буря вщухла. Вежі Східного коледжу і сосни навколо нього зникли, а там, десь далеко біля піщаного кар'єру було видно вигін, освітлений червоною загравою, на тлі якої заклопотано метушилися фантасмагоричні чорні постаті.

Здавалося, ніби й справді вся місцевість в тому напрямку була у вогні: на широкому схилі пагорбу снували язики полум'я, тріпотливі й виткі під поривами вщухаючої бурі, кидаючи на хмари в височінь червоні відблиски. Дим від близької пожежі час від часу перекривав увесь огляд з вікна, ховаючи марсіян. Я не бачив ні що вони роблять, ні їхніх постатей, ні тих чорних предметів, над якими вони метушилися. Не видно було й пожежі, відблиски якої танцювали на стіні і на стелі кабінету. У повітрі стояв різкий запах горілої смоли.

Я тихенько причинив двері і підкрався до вікна. Переді мною відкрився ширший краєвид – від будинків біля станції Вокінг до обгорілих Байфлітських лісів. Внизу біля залізниці, недалеко від арки, щось палало. По Майберіському шляху та на пристанційних вулицях догорали руїни кількох будинків. Спочатку я ніяк не міг розібрати, що саме скоїлося біля залізничної колії; там лежало якесь чорне груддя та яскраво палахкотів вогонь, а праворуч від нього – якісь жовті довгасті предмети. Потім я зрозумів, що там сталася залізнична катастрофа. Передні вагони були розтрощені й палали, а задні ще стояли на рейках.

Поміж цими трьома головними джерелами світла – будинками, потягом та пожежею в напрямку Чобгема – простяглися окремими клаптями темні околиці, де-не-де покраяні латками палаючого та задимленого ґрунту. Увесь цей простір, охоплений вогнем, являв собою дивовижне видовище, нагадуючи мені неначе гончарню вночі. Спочатку я не міг розгледіти людей, хоч і дивився досить уважно. Потім побачив в саяві Вокінгської станції кілька темних постатей, що одна за одною перетинали залізничну колію.

І ось цей маленький світ, в якому жив я безтурботно стільки років перетворився на вогненний хаос! Я не знав, що трапилося за останні сім годин, але починав вже здогадуватись, що пов'язувало цих механічних велетнів з тими неквапливими, незграбними потворами, які в мене на очах вивалювалися з циліндру. З дивним почуттям стороннього глядача я розвернув до вікна крісло, сів та почав вдивлятися в цей почорнілий краєвид. Особливо мене цікавили три велетенські чорні постаті, що снували туди-сюди біля піщаного кар'єру.

Вони, здавалося, були надзвичайно заклопотані. Я запитував себе – що ж вони там роблять? Невже це розумні механізми? Я відчував, що це неможливо. Чи може в кожній тринозі сидів марсіянин та керував нею, так само як людський мозок керує тілом? Я став порівнювати їх до наших машин і вперше в житті запитав себе, як виглядав би наш бро-

непотяг чи паровоз в очах менш розумної істоти, ніж людина.

Буря зовсім вщухла, небо знову прояснилось, і над димом згарища було видно, як хилиться до заходу, поступово зникаючи, крихітна цяточка Марсу.

Раптом я почув шарудіння біля паркану. Якась людина підійшла до мого саду. Прокинувшись від летаргії, що вже була охопила мене, я подивився униз і побачив солдата, що ліз через огорожу. При вигляді людської істоти моє заціпеніння минуло, і я миттю висунувся із вікна.

— Тихше! — прошепотів я.

Солдат, завагався, сидячи верхи на паркані. Потім таки зістрибнув у садок, пригнувся і тихенько пройшов через галявину до рогу будинку.

— Хто там? — пошепки запитав він, зупинившись під вікном і дивлячись угору.

— Куди ви йдете? — запитав я.

— Та бог його знає.

— Шукаєте, де сховатись?

— Еге ж.

— Заходьте в будинок, — запропонував я.

Зійшовши униз я відчинив двері та, впустивши прибульця зачинив їх знову. Мені не було видно його обличчя. Він був без капелюха, в уніформі нарозхрист.

— Боже мій! — вирвалося в нього з вуст, коли він переступив поріг.

— Що сталося? — запитав я.

— Та чого тільки не сталося! — Хоч було темно, я помітив, що він розпачливо махнув рукою.

— Вони стерли нас, просто стерли, — повторював він. Солдат, майже несвідомо, послідував за мною до їдальні.

— Випийте віскі, — запропонував я, наливаючи йому добру чарку.

Він випив, та важко сівши на стілець перед столом, поклав голову на руки і раптом розплакався, схлипуючи, як дитина, віддавшись на волю емоціям. Я стояв поруч і здивовано дивився на нього, забувши власний недавній розпач.

Минуло чимало часу, доки він заспокоївся і зміг відповісти на мої запитання. Розповідь його була плутана й безладна. Він був їздовий в артилерії, та став до бою тільки десь близько сьомої години. На той час над вигоном вже лунала стрілянина. Казали, ніби перша група марсіян, прикрившись металевим щитом, повільно підповзала до другого циліндру.

Потім цей щит піднявся на триногу і став тією першою бойовою машиною, що я бачив. Гармату, яку обслуговував мій співрозмовник, було встановлено поблизу Горселу для обстрілу піщаного кар'єру. Тож її прибуття прискорило події. Коли артилеристи зайшли ззаду, його кінь, потрапивши ногою в кролячу нору, впав і скинув його у вибоїну. Тієї ж миті гармату рознесло на шматки, вибухнули набої, все навколо запалало, а сам він опинився під купою обвуглених людських та кінських трупів.

— Я лежав непорушно, — розповідав він, — очманілий зі страху, а на мене навалилася передня частина кінського тубу. Вони стерли нас! А який сморід – Господи Боже! Наче пришмалене м'ясо! Впавши з коня, я сильно забив спину і лежав так, аж доки мені стало краще. Хвилину тому вигляд у нас був, як на параді, – і раптом – трах, бах, тарарах!

— Вони стерли нас! — торочив він.

Йому довелося ще довго ховатися під кінським трупом, крадькома поглядаючи на вигін. Кардиганський полк спробував кинутись із багнетами на яму, але його одразу ж було знищено. Тоді страховисько звелось на ноги і стало спокійно ходити туди-сюди по вигону між небагатьох уцілілих, повертаючи свій ковпак, який нагадував людську голову в каптурі. Щось на кшталт руки тримало якусь незвичайну металеву скриньку, навколо якої миготіли зелені спалахи, а з її патруби бив тепловий промінь.

За кілька хвилин на вигоні, скільки солдат міг бачити, не залишилося жодної живої душі; вогонь жер ті дерева й кущі, що не стали ще обвугленим ломаччям. Гусари стояли на дорозі в неглибокому видолинку, і солдатів їх не було видно. Він лише чув, як зацокотіли кулемети, а потім усе змовкло. Велетень довго не чіпав Вокінзької станції й кількох околичних будинків, але потім він навів і туди свій тепловий промінь, і за одну хвилину містечко обернулося на купу вогненних руїн. Тоді марсіянин вимкнув тепловий промінь, і повернувшись до артилериста спиною, попрямував, хитаючись до обгорілого лісу, де лежав другий циліндр. Цієї миті із ями звівся ще один, виблискуючий металом, Титан.

Це страховисько пішло слідом за першим, і солдат почав тоді обережно повзти по гарячому вересовому попелу у напрямі Горсела. Йому пощастило втрапити в рівчак, що тягся вздовж дороги, і таким чином він дістався до Вокінга. Тут голос оповідача змінився майже на суцільні оклики. Через Вокінг пройти було неможливо. Ті його мешканці, що уникли смерті, ніби зовсім позбулися глузду, а решта попеклася або згоріла живцем. Він обійшов це згарище, заховався поміж обгорілих руїн і тут побачив, що один велетень повертається назад. Потвора помітила якогось втікача, вхопила його своїм сталевим щупальцем і вдарила головою об сосновий стовбур. Коли нарешті настала ніч, артилерист побіг далі й дістався до залізничного насипу. Звідси він крадькома пішов до Майбері, у бік Лондона, сподіваючись десь там знай-

ти порятунку.

Люди ховалися в траншеях і підвалах, та багато з тих, що залишилися живі, повтікали до Вокінга і Сенда. Артилерист страждав від спраги, та йому пощастило натрапити поблизу залізничної арки на розбитий водогін, з якого фонтаном струмувала вода.

Оце й усе, що я зміг від нього дізнатися. Розповівши про свої поневіряння, артилерист ніби трохи заспокоївся. Ще до своєї розповіді він сказав мені, що від полудня нічого не їв. Я знайшов у буфеті трошки баранини й хліба і приніс йому, щоб він підкріпився. Боячись викрити себе, ми навіть не світили лампи і раз за разом торкалися руками, коли намацували їжу. Доки він розповідав, обриси речей навколо стали проступати в темряві, а за вікном вже можна було розрізнити поламані дерева і трояндові кущі. Було таке враження, ніби галявиною пройшла ціла юрба людей чи зграя тварин. Тепер я вже міг розгледіти й обличчя солдата, бліде й брудне; певно, і моє було таке саме.

Поївши, ми тихо зійшли нагору до мого кабінету, і я знову визирнув із вікна. За одну ніч наша долина обернулася на долину попелу. Полум'я вже згасало. Де був вогонь, тепер тільки диміло. Рештки розбитих і спалених будинків, повалені й обвуглені дерева – все це заховане від ока нічною темрявою, виразно постало у світлі суворого ранку. Тільки де-не-де щось уціліло: там бовванів білий семафор, тут стояла

оранжерея, прозора й чиста серед почорнілих недогарків. Ніколи ще в історії воєн не було такого немилосердного суцільного нищення!

Виблискуючи в ранковому світлі, три металеві велетні стояли поблизу ями, і їхні ковпаки поверталися на всі боки, ніби вони втішалися спустошенням – результатом свого розбою.

Мені здалося, що яма поширшала. Клуби зеленого диму раз у раз вибухали назустріч світанкові, вони здіймалися ви-хором, розсіювалися й зникали.

Біля Чобгему стояли вогненні стовпи. Перші промені сонця перетворювали їх на стовпи кривавого диму.

XII.

Я СТАЮ СВІДКОМ РУЙНУВАННЯ ВЕЙБРИДЖА ТА ШЕППЕРТОНА

Коли зовсім розвидніло, ми відступили від вікна і тихо-
ньоко зішли вниз.

Артилерист погодився зі мною, що тут залишатися небезпечно. Він мав намір прямувати до Лондона і там приєднатися до своєї частини, дванадцятої кінної батареї. А я вирішив негайно повернутися до Лезергеда. Я був такий приголомшений могутністю марсіян, що вирішив перевезти дружину до Ньюгейвена, а звідти якнайшвидше виїхати за кордон. Мені було зрозуміло, що околиці Лондона неминуче стануть ареною спустошливої війни раніше, ніж пощастить знищити отих страховиськ.

Однак, між нами й Лезергедом лежав третій циліндр,

який охороняли велетні. Коли б я був сам, то, гадаю, що ризикнув би та майнув навпростець. Але артилерист стримав мене.

— Не велика втіха буде вашій дружині, — сказав він, — коли ви зробите її вдовою.

Врешті-решт я погодився йти разом із ним під захистом лісу на північ до Стріт-Кобгема. Там ми мали розлучитися, і я, зробивши великий гак через Епсом дістався б до Лезергеда.

Я хотів одразу ж і рушати, але мій товариш був досвідченіший, і краще знав, що треба робити. Він примусив мене знайти порожню пляшку, і налив в неї віскі, а всі кишені ми понабивали сухарями та шматочками м'яса. Далі крадькома ми вийшли з хати й побігли, що було сили, вниз малопротореною дорогою, якою я підіймався минулої ночі. Будинки здавалися порожніми. На шляху лежали разом три обвуглені трупи, скошені тепловим променем. Усюди валялися покинуті речі – тут годинник, там капець, срібна ложка та інші злиденні коштовності. На розі біля пошти лежав перекинутий віз без коня, із поламаним колесом, навантажений меблями та якимись скринями. Серед уламків валялася похапцем розбита касова скринька.

Горіла тут тільки сторожка сирітського притулку, решта будинків майже не постраждала. Тепловий промінь змів ли-

ше димарі й пройшов далі. А проте Майбері-Гіл спорожнів – крім нас, тут не було ані живої душі. Більшість мешканців подалась, мабуть, до Олд-Вокінга, – тією дорогою, що я добирався до Лезергеда, – або ж поховалася десь.

Сходячи дорогою донизу, ми пройшли повз той труп у чорному, що й досі лежав тут, намочений дощем, і у підніжжя пагорба увійшли до лісу. Пробираючись крізь хащі до залізничної колії, ми так нікого й не зустріли. Ліс потойбіч залізниці був зламаний. Купа обгорілих, чорних дерев здебільшого лежали на землі, тільки де-не-де стирчав понурий стовбур із кількома темно-бурими листочками.

З цього ж боку вогонь обсмалив лише ближчі до залізниці дерева, а далі не встиг поширитися. В одному місці в суботу працювали лісоруби. На галявині недалеко від парового тартака лежали між купами тирси зрубані, й свіжообтесані дерева. Трохи осторонь стояла безлюдна тимчасова халупа. Ранок був спокійний, безвітряний, навколо панувала дивна тиша. Навіть пташки припинили. Поспішаючи уперед ми з артилеристом, розмовляли лише пошепки, постійно озираячись. Кілька разів ми зупинялися, прислухаючись.

Невдовзі ми підійшли до дороги і почули стукіт копит, а потім побачили крізь хащі трьох кавалеристів, що повільно їхали до Вокінгу. Ми гукнули до них, вони зупинилися, і ми підійшли ближче. Це був лейтенант і двоє рядових із восьмого гусарського полку; вони везли якийсь прилад, на

кшталт теодоліту; артилерист пояснив мені, що це геліограф³.

— Ви перші, кого ми за весь ранок зустріли на цій дорозі, — сказав лейтенант. — Що тут діється?

Він був занепокоєний. Солдати, що стояли позаду нього, з цікавістю поглядали на нас. Мій супутник скочив із насипу на дорогу і віддав честь.

— Нашу гармату розірвало минулої ночі, сер. Я переховуюся. Наздоганяю свою батарею. Проїхавши півкілометра цією дорогою, ви, я гадаю, побачите марсіян.

— Які вони в диявола, ті марсіяни? — запитав лейтенант.

— Велетні в панцирах, сер. Метрів тридцять зростом. На трьох ногах, тіло ніби з алюмінію, зі здоровенною головою під ковпаком, сер.

— Хай тобі грець! — сказав лейтенант. — Якась нісенітниця.

— Самі побачите, сер. Вони носять якусь скриньку, сер, що стріляє вогнем і вбиває на смерть.

— Ти маєш на увазі гармату?

— Ні, сер. — І артилерист заходився жваво розповідати про тепловий промінь. Лейтенант наполовині обірвав його

³ Геліограф – світлосигнальний прилад, побудований із дзеркал, що відбивають сонячне проміння на великі відстані.

розповідь і подивився на мене. Я стояв на насипу край дороги.

— Все це – чистісінька правда, — відповів я.

— Ну що ж, — сказав лейтенант, — я гадаю, що й мені доведеться глянути на них. Слухай-но, — звернувся він до артилериста, — у нас розпорядження вивести звідси місцевих жителів. А ти підеш до бригадного генералу Марвіна, — доповіси про все, що бачив. Він у Вейбриджі. Дорогу знаєш?

— Знаю, — відповів я.

Лейтенант повернув коня, щоб їхати далі на південь.

— Кажете, пів кілометра? — запитав він.

— Не більше, — відповів я і показав на верхів'я дерев у південному напрямі.

Лейтенант подякував мені і рушив далі. Більше ми його ніколи не бачили.

Пройшовши далі ми помітили трьох жінок та двох дітей, що прибирали в будинку, складаючи на маленький ручний візок брудні вузли й старі меблі. Вони були такі заклопотані, що не мали часу розмовляти з нами.

Поблизу Байфлітської станції ми вийшли із сосняка. Лагідно світило ранкове сонце, навколо був мир і спокій. Сюди вже не сягав тепловий промінь, і якби не безгоміння споро-

жнілих будинків, не метушня тих, що квапливо укладали до від'їзду свої пожитки, якби не загони солдатів на залізничному мосту, що дивилися вздовж колії на Вокінг, – була б звичайна собі неділя.

Кілька фермерських фургонів та візків зі скрипом тяглися по дорозі до Адлстона. Раптом крізь ворота ми побачили на лужку шість вісімдесяти чотирьох міліметрових гармат, розміщених поряд на однаковій відстані й націлених на Вокінг. Артилеристи знаходилися поруч в очікуванні; трохи далі стояли фурони з набоями. Солдати виструнчилися так, наче перед бойовим оглядом.

— Оце до діла! — сказав я. — Ось тепер вони тих павуків точно розгепують!

Мій супутник, вагаючись, стояв біля воріт.

— Піду я далі, — сказав він.

Ближче до Вейбриджу, по той бік мосту, багато солдатів у білих неформених куртках насипали довгий вал, за яким було встановлено ще гармати.

— Це однаково, що лук і стріли проти блискавиці, — сказав артилерист. — Не бачили вони вогненного променя!

Офіцери, що не працювали на валу, дивилися поверх дерев на південний захід; солдати щохвилини зупинялися і також поглядали в той бік.

У Байфліті був справжній переполох, люди пакували речі, зо два десятки гусарів, хто верхи, а хто пішки, підганяли жителів. На вулиці серед усілякого транспорту вантажили кілька чорних санітарних карет із хрестами в білих кружках і якийсь старий омнібус. Тут були десятки цивільних, і багато поміж ними таких, що, шануючи неділю, повбиралися у святковий одяг. Солдатам нелегко було втовкмачити населенню, яка серйозна небезпека йому загрожує. Ми бачили тут якогось засушеного дідка із великою скринею, він сердито сперечався з капралом, що не дозволяв йому брати з собою десятків з два або й більше горщиків з орхідеями. Я підійшов до них і смикнув старого за лікоть.

— Ви знаєте, що там діється? — запитав я, вказуючи на верхів'я дерев, за якими були марсіяни.

— Га? — запитав старий, обернувшись. — Я їм пояснюю, що ці горщики — велика цінність.

— Смерть! — вигукнув я. — Смерть іде! Смерть, розумієте?

Я залишив його роздумувати над цими словами, а сам кинувся наздоганяти артилериста. На розі вулиці я обернувся. Капрал дав старому спокій, і він стояв один біля своєї скрині та горщиків з орхідеями, розгублено позираючи на дерева, за якими ховалася небезпека.

Ніхто у Вейбриджі не міг нам сказати, де міститься штаб. Тут панувало таке безладдя, якого я ще не бачив. Підводи,

карети, де не ступиш – найдивовижніша мішанина всіляких возів і коней. Статечні жителі містечка, чоловіки в спортивних костюмах, чепурно повдягані жінки – всі похапцем пакували свої речі; навіть ті, що завжди били байдики, і вони заповзятливо допомагали іншим; галасували дітлахи, вдоволені з такої неділі. А над усією цією метушнею розлягалось калатання дзвонів: це достойний вікарій хоробро правив ранню службу.

Ми з артилеристом присіли на сходинці біля криниці й нашвидку підкріпилися харчами, що захопили з собою. Військові патрулі – вже не гусари, а гренадери в білих мундирах, – попереджували цивільне населення, щоб воно швидше або вибиралося, або ховалося по льохах, як тільки почнеться обстріл. Проходячи залізничним мостом, ми бачили великі юрби людей, що купчилися на станції й навколо неї: платформи були забиті різними валізами й клунками. Звичайний розклад поїздів було порушено, – певно, тому, що підвозили до Чертсі війська й гармати. Кажуть, що дійшло навіть до жорстокої бійки за місця в додаткових потягах, які було пущено пізніше.

Тільки після обіду ми вийшли з Вейбриджа і дісталися до Шеппертонського шлюзу, де зливаються Вей і Темза. Тут ми допомогли двом бабусям навантажити маленький візок. Гирло річки Вей має три рукави; через неї ходив паром, і тут можна було найняти човен. На тому боці річки був заїзд

з галявиною, а далі за деревами височіла дзвіниця Шеппертонської церкви (тепер на її місці стирчить шпиль).

Біля перевозу ми застали збуджену і галасливу юрбу втікачів. Паніки ще не було, але людей зібралося набагато більше, аніж могли перевезти човни. Люди йшли, задихаючись під тягарем великих клунків. Одне подружжя, використавши двері з клуні, несло на них свої домашні речі. Якийсь добродій сказав нам, що має намір виїхати потягом із Шеппертонської станції.

Всі голосно розмовляли, якийсь веселун навіть жартував. Багатьом здавалося, що марсіяни – це просто такі жахливі людиноподібні істоти, здатні атакувати місто й пограбувати його, але що їх зрештою буде-таки знищено. Щохвилини люди збентежено поглядали на річку, на луки в напрямку Чертсі, але там усе було спокійно.

За Темзою, коли не зважати на те місце, де приставали човни, також було тихо – помітний контраст із Серреєм. Люди висідали з човнів і підіймалися дорогою вгору. Великий паром щойно відчалив. Кілька солдатів стояли на галявині перед заїздом, який в ці години був зачинений, та дивилися на втікачів і глузували з них, не намагаючись допомогти їм.

— Що це? — вигукнув весляр.

— Заткни пельку, дурепо! — хтось поряд зі мною гримнув

на собаку, який почав вити. Знову щось гримнуло, тепер вже з боку Чертсі, — то була гармата.

Почався бій. Майже одночасно на тому боці річки, невидимі через дерева, одна за одною стріляли гармати. Якась жінка скрикнула. Всі наче закам'яніли від несподіванки, обернувшись у бік близької, але незримої битви. На широкому лузі не було нікого, тільки мирно паслася череда корів та під гарячим промінням стояли непорушні сріблясті верби.

— Солдати їх зупинять, — якимось невпевнено промовила жінка, що була поруч зі мною.

Над верхів'ями дерев звівся якийсь димок. Раптом ми побачили удалині вверх по річці клуб диму, що метнувся догори і завис у повітрі. У цю ж мить під ногами задрижала земля, важкий вибух струсонув повітря, у вікнах сусідніх будинків розлетілися шибки, і ми всі заціпеніли з подиву.

— Ось вони! — вигукнув чоловік у синій куртці. — Ось там! Ви їх бачите? Онде!

Раптово один за одним з'явилися в металевих панцирах марсіяни — перший, другий, третій, четвертий; вони звелися шеренгою далеко за лугом, над молодим лісом біля Чертсі, й швидко прямували до річки. Спочатку їхні постаті під ковпаками здавалися маленькими; сунули вони ніби на коліщатах, але зі швидкістю птахів.

Тоді, рухаючись навскіс до нас, з'явився і п'ятий марсі-

янин. Їхні панцирні тіла виблискували під сонцем. Чим ближче вони підходили, тим більші вони ставали. Крайній ліворуч, який був найдалі від нас, розмахував високо в повітрі великою скринькою, і жахливий тепловий промінь, що я вже бачив його вночі перед суботою, блиснув в напрямку Чертсі і місто запалало.

Угледівши ці дивні, прудконогі й жахливі створіння, юрба, що була на березі, здавалося, завмерла від жаху. Ні вигуків, ні гомону – могильна тиша. Потім захриплий шепіт і тупотіння ніг, плескотіння по воді. Якийсь чоловік, занадто переляканий, щоб скинути з плечей ношу, повертаючись, вдарив мене ріжком своєї валізи. Якась жінка штовхнула мене рукою і кинулася бігти. Я озернувся і також побіг разом з юрбою, хоча страх не затьмарив мені розуму. Жахливий тепловий промінь був у мене на думці. Сховатись під воду! Це порятунок!

— Пірнайте у воду! — закричав я, хоч ніхто на мене й не звернув уваги. Знову озирнувшись я побіг назустріч марсіянинові, що наближався до нас. Збігаючи схилом, вкритим гравієм, до річки, я кинувся у воду. Те саме зробили й інші. Човен, переповнений людьми, що тільки-но відчалив, пристав назад до берега. Каміння під ногами вкривав слизький бруд, а річка була така мілка, що я пробіг кроків із двадцять, доки вода сягнула пояса. Коли марсіянин вже височів в мене над головою метрів за двісті, я занурився під воду. Люди

стрибали з човна в річку, і плескіт води лящав мені у вухах. Інші квапливо вилазили з човнів на берег. Але марсіянин звертав на людей уваги не більше, ніж людина на мурашок, ступивши ногою в мурашник. Коли, задихаючись, я висунув із води голову, ковпак марсіянина був обернений у бік батарей, що невпинно стріляли через річку. На ньому хитався якийсь пристрій, – певно, то був генератор теплового проміння.

Він миттєво опенився на березі і ступив на середину річки; коліна його виставлених вперед ніг вже впиралися в протилежний берег; ще мить, і він звівся на повний зріст близько самого Шеппертона. Аж тут шість гармат на правому березі, про які ніхто й не підозрював, бо вони були замасковані край села, – відкрили вогонь. Від цього раптового струсу в мене закалатало серце. Страховисько вже наводило тепловий промінь, коли перший снаряд розірвався метрів за шість над його ковпаком.

З несподіванки я скрикнув. Інших чотирьох марсіян я не бачив і не думав про них – всю мою увагу поглинув цей найближчий. Слідом за першим набоем у повітрі біля самого тіла велетня розірвалися одночасно ще два; ковпак спритно ухилився від них, але четвертого він вже не уник – набой влучив прямісінько йому в пику.

Ковпак розтрощило, він вибухнув, і разом з уламками блискучого металу полетіли шматки червоного м'яса.

— Влучив! — радісно заверещав я.

Мій крик підхопили люди, що стояли поруч. Від захоплення я мало не вискочив з води.

Колос із відтятою головою захитався, немов п'яний, але не впав. Якимось дивом він зберіг рівновагу і, не випускаючи камери з тепловим струменем, швидко, але похитуючись, попрямував до Шеппертона. Його живий мозок — марсіанин у сталевій вежі — був розірваний на шматки, і велетенська химера рухалася тепер наосліп до своєї загибелі. Тринога прямувала по прямій, нездатна вже керувати своїми рухами. Наскочивши на дзвіницю Шеппертонської церкви, та розваливши її наче ударом тарану, тринога хитнулась і зі страшенним гуркотом впала в річку.

Повітря здригнулося від страшного вибуху, і смерч води, пари, намулу й металевих уламків метнувся в небо. Як тільки камера теплового променя занурилась у річку, вода відразу перетворилася на пару. Ще мить, і величезна болотяна хвиля, бурхливо киплячи, ринула проти течії. Я бачив, як люди борсалися, намагаючись вибратися на берег, і чув пронизливі крики й зойки, що їх покривав клекіт води, нагрітої від падіння марсіанина.

Тієї миті я зовсім забув про небезпеку і не відчував, яка гаряча була вода. Відштовхнувши якогось чоловіка в чорному, я борсався у бурхливій воді, доки дійшов до повороту річки. З півдесятка спорожнілих човнів безпорадно гойда-

лися на хвилях, а нижче за течією поперек річки лежав майже весь занурений у воду підбитий марсіанин.

Над цим металобрухтом здіймалися густі хмари пари; крізь їх завихрені пасма я зміг розгледіти невиразні велетенські кінцівки тієї потвори, що й досі вовтузилась у воді, збиваючи в повітря фонтани бруду й піни. Металеві суглоби махали над водою, сіпалися, ніби живі руки, і, коли б не безладність тих рухів, можна було б подумати, що це серед хвиль якась поранена жива істота бореться за життя. Із машини з голосним сичанням бив догори величезний струмінь рудуватої рідини.

Від цього видовища відірвало мою увагу якесь біснувате ревіння, подібне до заводської сирени. Один чоловік, стоячи по коліна в воді біля буксирної линви, ледь чутно щось гукнув до мене, показуючи рукою. Обернувшись, я побачив марсіян, які величезними кроками наближалися до річки зі сторони Чертсі. Цього разу гармати з Шеппертона даремно випускали свої набої.

Я відразу ж пірнув у воду і, задихаючись, все рвався вперед, скільки було духу. Вода наді мною вирувала і швидко нагрівалася.

На мить вистромившись із води, щоб передихнути і відкинути з очей волосся, я побачив, як білою хмарою здіймається пара, ховаючи постаті марсіян. Гуркіт стояв оглушливий. Тоді я помітив велетенські сірі постаті, що крізь імлу

видавалися ще більшими. Вони пройшли повз мене, і двоє з них зупинилося над пінистими уламками свого товариша, що безсило борсався у воді. Третій і четвертий стояли поруч, один метрів за двісті від мене, а другий трохи далі – з боку Лейлгема. Генератори теплового струму похитувалися вгорі, й нищівне проміння зі свистом било на всі боки.

У повітрі стояв хаос оглушливих звуків: пронизливий гул марсіян, гуркіт будинків, що валилися, тріск охоплених полум'ям дерев, хряск хлівів, парканів, гудіння й свист вогненної стихії. Густий чорний дим підіймався догори й мішався з парою, що валувала над річкою. Тепловий промінь ковзав туди й сюди по Вейбриджу, і кожен його дотик викликав білі спалахи, після яких починався вогненно-димовий танець. Ближчі, ще не ушкоджені будинки, примарні, бліді й похмурі, стояли повиті парою, чекаючи на свою долю, а за ними шаленів вогонь.

Здається, якось мить я стояв по груди в воді, гарячій, майже як окріп. Я розгубився і втратив всяку надію на порятунок. Крізь стовпи пари я бачив, як люди, що були також у річці, вибиралися на берег, чіпляючись за очерет, – наче жабенята, що тікають поміж травою, коли підходить людина. Інші панічно метушилися на пристані.

Спалахи теплового променя раптом ковзнули в мій бік. Від його дотику будинки розсипалися й падали, пройняті вогнем, гули охоплені полум'ям дерева. Промінь майнув по

пристані, злизавши людей, що тікали, а потім наблизився до самої води, за п'ятдесят метрів від мене. Він перекинувся на другий берег, у бік Шеппертона, і, де він проходив, вода збурювалася хвилями пари. Я повернув до берега.

Ще мить, і мене накрила величезна хвиля, гаряча, немов окріп. Я закричав не своїм голосом і, ошпарений, напів сліпий, страждаючи від нестерпного болю, кинувся до берега крізь бурхливу воду, що шипіла навкруги мене. Якби я послизнувся, то це був би кінець. Я безсило впав на широкій, вкритій гравієм обмілині на очах у марсіян, там, де Вей зливається з Темзою. Я вже нічого не чекав, окрім смерті.

Немов крізь туман пригадую, як нога марсіянина ступила метрів за двадцять від моєї голови, глибоко вгрузнувши, і піднялася, розтрушуючи гравій далеко навкруги. Потім – довгий час гнітючого чекання, а тоді я побачив, як четверо марсіян несуть свого пошматованого товариша. Їхні кроки, спершу ясно чутні, поволі завмирали десь у димах, по той бік річки, серед широких лук. І тільки тоді я став дуже повільно усвідомлювати, що якимось дивом уник смерті.

XIII.

ЗУСТРІЧ ІЗ ВІКАРІЄМ

Отримавши несподіваний урок від сили земної зброї, марсіяни відступили до своєї попередньої позиції на Горсельському вигоні, кваплячись перенести останки свого пошматованого товариша, і тому зовсім не зважали на такі нікчемні жертви, як я. Якби вони залишили свого товариша і рушили далі, то, крім кількох батарей вісімдесяти чотирьох міліметрових гармат, до самого Лондона не зустріли б ніякого опору і, звичайно, досягли б столиці раніше, аніж дійшла б туди звістка про їхнє наближення. Той напад був би такий несподіваний, жахливий і нищівний, як землетрус, що сто років тому зруйнував Лісабон.

Проте вони не квапилися. Через кожні двадцять чотири години з міжпланетного простору на допомогу марсіянам

надходили циліндр за циліндром. А тим часом командування війська й флоту, усвідомивши страшну силу нападника, стало гарячково готуватися до оборони. Щохвилини на позиції прибували нові гармати. Вже надвечір в кожному гайку, в кожній приміській дачі на схилах горбів під Кінгстоном і Річмондом крилися чорні жерла замаскованих гармат. А скрізь по обгорілих, спустошених полях на площі двадцяти квадратних кілометрів навколо марсіянського табору на Горсельському вигоні, по спустошених селах, між купами чорних обвуглених недогарків сосняка – підкрадалися сміливці з геліографами, маючи завдання повідомляти артилерію про наближення марсіян. Але ті відчули силу нашої зброї і небезпеку від людей, і кожен, хто б тепер насмілювався підійти ближче ніж кілометр до циліндру, ризикував життям.

Очевидно, марсіянські велетні затратили післяполудневий час, переносючи все з другого й третього циліндрів (другий упав на гольфовому майданчику під Адлстоном, третій – поблизу Пірфорда) до своєї ями на Горсельському вигоні. Після цього один марсіянин став на варті серед почорнілого вересу і зруйнованих будинків, а решта залишила свої бойові машини і спустилася до ями. До пізньої ночі вони завзято працювали, здіймаючи у повітря стовпи густого зеленого диму, який було видно з пагорбів Мерроу і навіть, як казали, із Бенстеда і Епсом-Доунса.

Коли марсіяни позаду мене готувалися до нового наступу, а переді мною Людство збирало сили для відсічі, я з неймовірними труднощами прокладав собі шлях крізь вогонь і дим палаючого Вейбриджа до Лондона.

Помітивши порожній човен, який несла течія, я скинув з себе майже увесь мокрий одяг, підплив до човна і на ньому вибрався з цього пекла. Весел не було, але я примудрився гребти ошпареними руками, наскільки то було можливо. Так повільно і втомливо плив я за течією в напрямі Голіфорда і Волтона, щоразу, з цілком зрозумілих причин, оглядаючись назад. Я тримався річки, бо вважав, що у воді найкраще буде врятуватися, якщо ті велетні повернуться.

Разом зі мною текла й гаряча вода, що нагрілася від затопленого марсіянина, і через туман, майже уздовж цілого кілометра, я не міг розгледіти берегів. Щоправда, один раз я побачив низку чорних постатей, що луками тікали від Вейбриджа. Голіфорд, здавалося, зовсім спорожнів; над берегом горіло кілька будинків. Дивно було бачити, як від спокійного, спорожнілого міста, що завмерло під гарячим блакитним небом, підіймалися смуги диму та вогню й линули в височінь полудневої спеки. Ніколи ще у своєму житті я не бачив пожежі без метушливої юрби. Трохи далі, на обмілині, димів і брався вогнем очерет, а хвиля полум'я котилася від нього ще далі на поле, де лежало сухе сіно.

Мене, знесилоного після всього пережитого, ще довго несла течія гарячої річки. Потім знову прокинувся страх, і я заходився гребти руками. Сонце палило мені голу спину. Нарешті, коли з-за повороту річки я побачив Волтонський міст, втома й лихоманка взяли гору над страхом. Я причалив до мідлсекського берега і ледь живий упав на густу траву. Була вже десь, мабуть, четверта-п'ята година. Незабаром я піднявся та пройшов, певно, з півкілометру, не зустрівши ані душі; потім знову приліг у затінку під живоплотом. Пригадую, що дорогою я ніби марив, щось кажучи сам до себе. Мене страшенно мучила спрага, і я дуже шкодував, що не напився з річки більше води. Дивна річ, але я чомусь сердився на дружину; не знаю, як це пояснити, але моє даремне бажання досягти Лезергеда страшено мене дратувало.

Мабуть, я тоді задрімав, бо ясно не можу пригадати, коли з'явився вікарій. Я пригадую його сидячу постать, одягнену в сорочку з забрудненими сажею рукавами; його чисто виголене обличчя дивилося в той бік неба, де ще досі танцювали тремтячі іскри. Небо було вкрите перистими хмарами, трохи рожевими від заходу літнього сонця.

Я підвівся і сів. Він хутко глянув на мене, почувши шурхіт моїх рухів.

— Чи немає у вас води? — запитав я.

Він похитав головою.

— Ви вже цілу годину просите води, — сказав він.

Якусь мить ми мовчки дивилися один на одного. Напевно, мій вигляд здався йому чудним: я був оголений, мокрі штани та шкарпетки, тіло попечене, лице й спина – чорні від диму. Його ж лице було мляве, підборіддя спокійне, майже біле кучеряве волосся спадало на низьке чоло, великі ясно-блакитні очі невидюще втуплені в далечінь. Говорив він, наче рубав, і все порожньо поглядавав кудись убік.

– Що це значить? – мовив він. – Що все це означає?

Я глянув на нього, та нічого не відповів.

Він простяг тонку білу руку і майже жалісливо промовив:

– Навіщо це все дозволяється? За які гріхи така покута? Ранкова відправа закінчилася і я пішов на прогулянку, щоб привести до ладу свої думки на обідню, аж тут – вогонь, землетрус, смерть! Наче Содом і Гоморра! Вся наша праця пішла на вітер, вся праця... Що воно таке, оті марсіяни?

— А ми хто такі? — запинаючись запитав я.

Він обхопив руками коліна і знову перевів на мене свій погляд. З півхвилини він дивився мовчки.

— Я пішов на прогулянку, щоб привести до ладу свої думки... — повторив він. — Аж тут раптом – вогонь, землетрус, смерть!

Він знову замовк, майже впершись підборіддям в коліна.

Незабаром він знову почав, махаючи рукою:

— Вся праця... всі недільні школи... Що ми таке зробили? Чим завинив Вейбридж? Все знищено до щенту. А церква! Тільки три роки, як перебудували. І нема. Зметена, й сліду нема! За що?

Знову мовчання, потім зірвався неначе божевільний:

— Дим від її згарища буде здійматися до неба вівіки й віки! — викрикнув він.

Очі його заблищали і він своїм худим пальцем тицьнув у бік Вейбриджа.

Аж тепер я почав розуміти, в якому він стані. Страшна трагедія, в якій він був її учасником, – очевидно вікарій був втікачем з Вейбриджа, – мало не позбавила його розуму.

— Ми далеко від Санбері? — запитав я байдужим тоном.

— Що нам робити? — запитав він. — Чи ці створіння усюди? Чи всю Землю віддано в їх владу?

— Ми далеко від Санбері?

— Ще сьогодні вранці я правив службу Божу...

— Відтоді багато що змінилося, — сказав я спокійно. — Ви повинні триматися. Ще є надія.

— Надія!

— Так, велика надія, незважаючи на всі ці руїни!

Я почав пояснювати йому, як дивлюся на наше становище. Спершу він слухав, але потім зацікавленість в очах зникла і порожній погляд поблукав кудись у бік.

— Це мабуть початок кінця, — сказав він, перебиваючи мене. — Це кінець! День Страшного суду! Коли люди волатимуть до гір і скель, аби впали на них і заховали їх від лиця Того, Хто сидить на престолі!

Я увійшов в його положення, припинив розмірковування та ледве піднявшись на ноги підійшов до нього і поклав руку йому на плече.

— Будьте мужні, — сказав я. — Ви втратили розум від жаху. Що ж то за віра, коли вона безпорадна перед нещастям? Згадайте-но, скільки люди пережили землетрусів, потопів, війн, вивержень вулканів! Чому ж Бог повинен робити виняток для Вейбриджа? Адже Бог — не страховий агент!

Деякий час він сидів мовчки.

— Як же нам врятуватись? — несподівано озвався він. — Вони ж непереможні, вони безжалісні...

— Ані одне, ані, можливо, й друге, — відповів я. — Чим могутніші вони, тим мудріші й розважливіші мусимо бути ми. Одного з них було вбито не далі як три години тому!

— Вбито! — вигукнув він, озираючись довкола. — Хіба можливо вбити посланців Бога?

— Я сам бачив, — провадив я. — Оце ми з вами потрапили до самого пекла. Та й годі.

— Що там блимає на небі? — раптом запитав він.

Я пояснив йому, що то сигнали геліографа — знаки людей, які допомагають нищити нападників.

— Ми в самому центрі подій, хоча зараз і тихо, — сказав я, — але те миготіння в небі віщує близьку бурю. Мені здається, що марсіяни — ось там, а з боку Лондона, де височать річмондські й кінгстонські горби, під прикриттям дерев люди риють окопи, встановлюють гармати. Марсіяни не забаряться знову рушити цим шляхом...

Поки я говорив він раптом схопився на ноги й зупинив мене жестом.

— Слухайте! — сказав він.

З-поза низьких пагорбів, що тяглися по той бік річки, долинули глухий гарматний гуркіт і далекі моторошні крики людей. А тоді знову запала тиша. Повз нас пролетів через пліт хрущ. На заході, над хмарами диму, що підіймалися з вейбриджських і шеппертонських руїн, на тлі пишного надвечірнього неба висів ледь помітний окраєць місяця.

— Нам краще піти цією стежкою, на північ, — сказав я.

XIV.

У ЛОНДОНІ

Мій молодший брат був у Лондоні, коли марсіяни приземлились під Вокінгом. Він студіював медицину й саме готувався до іспитів. Про марсіян він нічого ще не чув до суботнього ранку. Та ось ранкові газети на доповнення до довгих спеціальних статей про Марс, про життя на планетах і таке інше, вмістили коротеньке, не зовсім доладне повідомлення, що якраз стислістю і вражало.

У ньому говорилося, що марсіяни, злякавшись наближення людського натовпу, вбили кількох людей із якоїсь швидкострільної гармати. Повідомлення кінчалося словами: *«Незважаючи на свою могутність, марсіяни ще не вилізли з ями, в яку впали, і, очевидно, неспроможні цього зробити. Ймовірно – внаслідок більшої сили земного тяжіння»*. На

останньому тексті автори передовиць заспокоювали.

Звичайно, всіх студентів, що готувалися до іспитів з біології, куди цього дня пішов і мій брат, дуже зацікавило це повідомлення; проте на вулицях не помітно було особивого занепокоєння. У вечірніх газетах на перших сторінках з'явилися деякі нові звістки. Повідомлялося про пересування військ біля Горсельського вигону, про лісові пожежі між Вокінгом та Вейбриджем. Тоді «*ST. JAMES'S GAZETTE*» у спеціальному випуску близько восьмої години вечора писала, що телеграфний зв'язок перервано. Вважалося, що це спричинило падіння палаючих дерев на лінію зв'язку. Але, крім цього, тієї ночі, коли я їздив до Лезергеда і назад, про бої більше нічого не було відомо.

Брат не турбувався про нас, довідавшись із газет, що циліндр упав за добрих дві милі від нашого будинку. Він тільки мав намір того ж вечора поїхати до нас, щоб, як сам потім казав, подивитися на тих створінь, доки їх не знищили. Біля четвертої години вечора він дав мені телеграму, якої я так і не отримав, а ввечері пішов до музичного клубу.

Над Лондоном вночі проти неділі також пронеслася буря, і мій брат, щоб дістатися до Ватерлоо, найняв візника. На платформі, з якої зазвичай відходить нічний потяг, він після деякого очікування довідався, що цієї ночі через нещасний випадок потяги не доходять до Вокінга. А що то був за випадок, він так і не з'ясував: залізнична адміністрація й сама ні-

чого до ладу не знала. На станції не дуже турбувалися з цього приводу – керівництво вважало, що сталась якась аварія між Байфлітом і вузловою станцією Вокінг. Нічні потяги, що зазвичай проходили через Вокінг, йшли тепер об'їздом через Вірджінія Вотер або через Гілдфорд. Адміністрація була заклопотана зміною маршруту екскурсій Сауз-емптонської та Портсмутської недільної ліги. Репортер вечірньої газети, помилково переплутавши мого брата з керівником руху, на якого брат був трохи схожий, намагався взяти в нього інтерв'ю. Крім залізничників, мало хто вбачав зв'язок між трощею та появою марсіян.

В одному з повідомлень про суботні події я прочитав, що недільного ранку *«увесь Лондон, був наелектризований звісткою з Вокінга»*. Насправді це був лише такий екстравагантний вислів. Більшість лондонців нічого й не чула про марсіян, аж доки в понеділок вранці не почалася страшенна паніка. Недільні газети в Лондоні не дуже читають, а ті, хто таки переглянув нашвидкуруч складені телеграми, нічого з них не втямив.

До того ж лондонці так глибоко впевнені у власній безпеці, а сенсаційна писанина – таке звичне в газетах явище, що нікого й не схвилювало оце повідомлення: *«Вчора близько сьомої години вечора марсіяни вийшли із циліндру і, просуваючись під захистом панцирних щитів, вщент зруйнували станцію Вокінг та прилеглі до неї будинки і знищили*

цілий батальйон Кардиганського полку. Докладні обставини подій ще не відомі. Кулемети виявились зовсім непридатні проти їхніх панцирів; польові гармати розбито. Загін гусарів скеровано до Чертсі. Марсіяни, очевидно, повільно наступають на Чертсі або Віндзор. Страшна тривога охопила Вест Серрей. Будуються земляні укріплення, щоб затримати наступ до Лондона». Таке повідомлення подала газета «SUNDAY SUN», а якийсь спритний дотепник у «REFEREE» порівнював ці події з панікою, що її може викликати в селі ненароком випущений на волю мандрівний звіринець.

Ніхто в Лондоні до ладу не знав, що воно таке оті панцировані марсіяни, і чомусь усі були певні, що страховиська ті дуже мляві. «Повзають», «ледве пересуваються» – такі вирази можна було зустріти майже у всіх перших повідомленнях. Не було жодної телеграми, яку б склав очевидець самих подій. Недільні газети давали позачергові випуски, як тільки надходили свіжі новини, а то навіть і тоді, коли цих новин не було. Але вони практично нічого не могли сказати до самого кінця дня, поки влада не надала відомостей представникам газет, в яких повідомлялося, що всі шляхи до Лондона заповнені натовпом втікачів з Волтона і Вейбриджа та з навколишніх сіл. Інших відомостей не надходило.

Мій брат, все ще нічого не знаючи про події минулої ночі, пішов собі в ранці до церкви, що належала приютському

шпиталеві. Тут він почув у проповіді натяк на якусь ворожу навалу; з цієї нагоди прочитано було молитву до миру. Ідучи з церкви, брат купив свіжий номер «*REFEREE*». Занепокоєний новинами, він знову пішов на станцію Ватерлоо довідатися, чи вже поновлено сполучення з Вокінгом. По вулицях снували омнібуси, карети, велосипедисти, гуляли юрби святково вдягненої публіки, що, здавалося, зовсім не була вражена незвичними звістками, про які галасували заповзятливі газетярі. Люди були зацікавлені, але якщо й хвилювалися, то хіба що за тих, котрі жили в районі приземлення марсіян. На вокзалі брат уперше почув, що телеграфне сполучення з Віндзором і Чертсі перерване. Носії йому сказали, що вранці надійшли якісь важливі телеграми зі станцій Байфліт і Чертсі, але зараз телеграфний зв'язок з ними раптово припинився. Докладніших відомостей брат не домігся від них.

«Під Вейбриджем йдуть бої» – ото й усе, що вони могли сказати.

Залізничний рух був паралізований. На вокзалі великий натовп чекав на родичів та знайомих, які мали прибути з південно-західного напрямку. Якийсь сивий джентльмен поскаржився моєму братові на безладдя в Південно-Західній компанії.

— Їх давно треба вивести на чисту воду! — сказав він.

Кілька потягів прибуло із Річмонда, Путні та Кінгстона. Це поверталися лондонці, які виїжджали в неділю покататися на човнах. Вони сказали, що шлюзи закрито і повсюдно неспокій. Один чоловік у синьо-білій спортивній куртці, розговорившись з моїм братом, розповів багато дивовижних новин.

— Цілий людський потік рине до Кінгстона — хто на возах, на бричках, хто пішки; везуть скрині, набиті своїм добром, тягнуть усяку всячину. Тікають з Молсі, Вейбриджа, Волтона; кажуть, ніби в Чертсі вже чути гарматний гуркіт. Кавалеристи веліли населенню хутчіше вибиратися, бо наступають марсіяни. Ми чули гарматні постріли на станції Гамптон-Корт, але подумали, що то грім. Що воно за чортівня? Невже марсіяни вилізли зі своєї ями?

Мій брат не міг нічого на те відповісти.

Незабаром він помітив, що якась невиразна тривога опановує й пасажирів підземної залізниці; недільні екскурсанти раніше звичайного часу поверталися з усіх південнозахідних околиць — із Бернса, Вімблдона, Річмонд-Парку, К'ю та інших місць. Проте ніхто не міг сказати чогось певного. Всі, хто прибував з кінцевої станції, були, здавалося, чимось роздратовані.

Близько п'ятої години натовп, який скупчився на станції, був надзвичайно здивований, що почався рух на майже зав-

жди закритій лінії між південно-східними й північно-західними станціями. З'явилися військові ешелони та платформи з важкими гарматами. Вони прибули з Вулвіча й Четгема для прикриття Кінгстона. Публіка й солдати перекидалися жартами: «Вас там живцем з'їдять!», «Ми ж приборкувачі звірів!» — і таке інше. Трохи згодом на станцію прибув загін поліції і почав розганяти людей з платформи. Отже, мій брат знову пішов на вулицю.

По церквах дзвонили до вечерні, і жіночий загін Армії порятунку зі співом пройшов по Ватерлоо-роуд. Багато цікавих дивилося з мосту на якусь темнобуру піну, що шматками плила за течією. Сідало сонце. Вежа з годинником – Біг-Бен – і парламентський будинок окреслювалися на тлі спокійного золотавого неба, яке тільки можна собі уявити, зі смугами фіалково-пурпурових хмарин. Казали, ніби річкою проплив труп. Якийсь чоловік – він назвався резервістом – сказав братові, що помітив на західній частині неба сигнали геліографа.

На Велінгтон-стріт брат зустрів кількох здоровенних хлопців, що, мов несамовиті, вибігли з друкарні на Фліт-стріт зі щойно надрукованими газетами та афішами.

– Жахлива катастрофа! – вигукували вони один за одним, пробігаючи по Велінгтон-стріт.

– Бій під Вейбриджем! Докладний опис! Наступ марсіян

відбито! Лондон у небезпеці!

Братові довелося заплатити аж три пенси за газету. І тільки тоді він збагнув усю силу й небезпеку цих страховиськ. Він дізнався, що це не якась там жменька млявих, неповоротких створінь, а розумні, озброєні велетенськими машинами істоти, здатні швидко рухатися і бити з такою силою, що навіть наймогутніші наші гармати не могли їм протистояти.

Їх змальовували як *«величезні павукоподібні машини майже тридцять метрів заввишки, що пересуваються зі швидкістю експреса і стріляють тепловим промінням»*.

Замасковані батареї, здебільшого з польових гармат, було встановлено навколо Горсельського вигону й особливо між Вокінгом та Лондоном. Бачили, як п'ять марсіянських машин йшли в бік Темзи; завдяки щасливому випадку одну з них було розбито. А взагалі снаряди не могли завдати якоїсь відчутної шкоди марсіянам, тепловий промінь відразу знищував батареї. Згадувалося й про важкі втрати серед солдатів, але в цілому в повідомленнях відчувався бадьорий тон.

Наступ марсіян відбито, – отже, не такі вони вже й невразливі. Вони відступили до трикутника, утвореного трьома циліндрами, що впали під Вокінгом. Розвідники з геліографами продиралися до них з усіх боків. Звідусіль – із Віндзора, Портсмута, Олдершота, Вулвіча, навіть із півночі

швидко підтягуються гармати. Між іншим, із Вулвіча – далекобійні, дев'яносто-п'ятитонні. На позиціях або на півдорозі до позицій вже понад сто шістнадцять гармат головним чином для оборони Лондона. Таким темпом і в такому обсязі Англія ще ніколи не зосереджувала військових сил.

Сподівалися, що коли б іще падали на землю циліндри, то їх одразу ж буде знищено спеціальними розривними снарядами, виробництво і розподіл яких швидко налагоджується.

Безперечно, – підкреслювалось у повідомленні, – становище дуже серйозне, проте населення не повинно піддаватися паніці. Марсіяни, без сумніву, жахливі й у край жорстокі, але ж їх, у всякому разі, не більше двадцяти, тоді як нас – мільйони.

Зважаючи на розмір циліндрів, влада мала підстави вважати, що в кожному циліндрі не більше п'яти марсіян, отже, всіх їх п'ятнадцятеро. Принаймні одного з них, а може, й більше, вже знищено. Жителі будуть завчасно попереджені про наближення небезпеки; вже вживаються рішучі заходи для оборони населення південно-західних районів на випадок якоїсь загрози. Неодноразово запевнялося, що Лондон у безпеці, а під кінець було висловлено сподівання, що влада дасть собі раду з усіма труднощами.

Цю звістку надрукували великими літерами і без жодних

коментарів; папір ще був вогкий від свіжої фарби. Цікаво було бачити, розповідав брат, як немилосердно скоротили інші газетні матеріали, аби втиснути таке важливе повідомлення.

По всій Веллінгтон-стріт можна було бачити, як люди розгортали й читали рожеві аркуші газет; Стренд також відразу наповнився вигуками цілої армії газетярів. За тими газетами люди вистрибували навіть з омнібусів. Звичайно, новини страшенно приголомшили людей, і від попередньої байдужості не лишилося й сліду. На Стренді в крамниці, де продавали карти, відчинилися віконниці і – так розповідав мій брат – якийсь по-святковому вдягнений добродій в цитриново-жовтих рукавичках став квапливо приліплювати до скла вітрини карту Серрею.

Проходячи з газетою в руці по Стренду до Трафальгар-скверу, брат бачив втікачів із Вест-Серрею. Якийсь чоловік їхав візком, таким, як у зеленярів буває; зверху, на купі всякого добра, сиділа жінка та двоє хлоп'ят. Візок їхав десь від Вестмінстерського мосту, а вслід за ним стукотіла гарба, в якій умостилися між валізками й лантухами п'ять-шість пристойно вбраних чоловіків. У них були змучені обличчя, що різьоме контрастували зі святковим виглядом лондонців, які проїжджали в омнібусах. З кебів на них поглядала публіка в модних костюмах. Перед майданом біженці зупинилися, не знаючи, куди їхати далі, зрештою повернули по

Стренду на схід. За ними на старомодньому триколісному велосипеді з маленьким переднім колесом їхав чоловік у робочому одязі. Він був блідий і весь заляпаний грязюкою.

Брат завернув до Вікторія-стріт і тут побачив вже багато таких втікачів. У нього промайнула думка, що, може, він зустріне й мене. Він помітив незвично велику кількість полісменів, що регулювали вуличний рух. Деякі з втікачів обмінювалися новинами з пасажирами омнібусів. Один запевняв, ніби він бачив марсіян.

— «Я ж вам кажу – це парові казани на дибах, а ходять точнісінько, як люди». Більшість втікачів були схвильовані та збуджені всім тим, що вони пережили.

Кав'ярні на Вікторія-стріт ледве встигали обслуговувати новоприбулих. На всіх перехрестях люди читали газети, жваво розмовляли, приглядалися до цих незвичних недільних гостей. Під вечір, здавалося, їх стало ще більше, бо на вулицях була така штовханина, казав брат, як на Гай-стріт в Епсомі під час кінських перегонів. Брат спробував завести розмову з деякими із втікачів, але марно. Ніхто не мав якихось певних відомостей про Вокінг, за винятком лише одного чоловіка, який запевняв, нібито Вокінг повністю знищено ще минулої ночі.

— Я з Байфліта, — сказав він. — Рано-вранці якийсь чоловік приїхав велосипедом, ходив із хати в хату і всім радив

тікати. Потім прийшли й солдати. Ми вийшли подивитися, а на півдні – тільки й видно хмари диму, і ні душі навкруги. А тоді почули, як десь під Чертсі почали гатити з гармат, і побачили, що з Вейбриджу посунув люд. Я мершій двері на замок, а сам гайда.

Юрба на вулиці обурювалась із безпорадності уряду, який не міг одразу впоратися з нападниками.

Близько восьмої години на півдні Лондону почулися важкі вибухи. Серед гамору центральних вулиць брат спочатку їх не розчув, але коли він спускався тихими завулками до річки, то міг вже досить ясно розрізнити гарматний гул.

Біля другої години він повернувся від Вестмінстера до свого помешкання біля Реджент-парку. Він тепер не на жарт занепокоївся своєю долею та й взагалі починав добре усвідомлювати розміри катастрофи. Його опановувала – так само, як і мене в суботу, – військова лихоманка. Він думав про мовчазні гармати, що чекали на ворога, про цілий край, що так несподівано став кочівним; він намагався уявити собі «парові казани на дибах» в тридцять метрів заввишки...

Ще кілька возів з утікачами брат побачив на Оксфорд-стріт, а потім і на Мерілбоун-роуд. Проте тривожні новини поширювалися надзвичайно повільно, тому на Ріджент-стріт, на Портленд-роуд, як звичайно недільними вечорами, спокійно гуляла публіка, хоч де-не-де й збиралися гурти

людей, щоб поділитися новинами. На бічних стежках Реджент-парку, де газових ліхтарів було мало, прогулювалося стільки ж мовчазних парочок, як і завжди. Ніч була тиха, тепла і трошки задушлива. З невеликими перервами долинали гарматні вибухи; коли повернуло за північ, у південній частині неба промайнуло щось подібне до блискавиці.

Мій брат читав і перечитував газету, боячись, що зі мною могло статися найгірше. Стривожений, він не знаходив собі місця і, повечерявши, знову вийшов на вулицю. Повернувшись, він сів за свої конспекти, але марно, і після опівночі влігся спати. Гнітючі сни снилися йому цієї ночі. Рано вранці розбудив його стукіт дверного молоточка, тупіт ніг на тротуарах, барабанний бій, калатання дзвонів. Червоні відблиски танцювали на стелі. Якусь мить він лежав, не розуміючи, чи настав вже день, чи то світ з'їхав з глузду. Потім скочив із ліжка і кинувся до вікна.

Братова кімната містилася на мансарді. Він розчинив вікно; з обох боків вулиці линував галас, із вікон висувалися потривожені, заспані люди. Всі щось гукали, розпитували одне одного.

— Вони йдуть! — кричав полісмен, калатаючи в якісь двері. — Марсіяни йдуть! — і поспішав до інших дверей.

Було чути, як на Олбені-стріт біля казарм гриміли барабани й захлиналися сурми, а дзвіниці всіх околишніх цер-

ков, мов наввипередки, намагалися розвіяти сон мешканців міста своїм безладним тривожним дзвоном. Скрізь грюкали дверима, у вікнах будинків навпроти спалахувало жовте світло.

З-за рогу вулиці галопом промчала закрита карета; гучно заторохтівши під вікном, вона зникла вдалині. Слідом за нею майнули два кеби, а далі – ціла валка екіпажів, що хутко неслися здебільшого до вокзалу Чок-Фарм, де спеціальні потяги Північно-Західної залізниці вивозили населення, замість того, щоб їхати на Юстон.

Вражений цими подіями, мій брат довго визирав із вікна, спостерігаючи за полісменами, що гупали в кожні двері, сповіщаючи цю незбагненну новину. Раптом за братовою спиною відчинилися двері, і до кімнати увійшов сусід. Він був у самій сорочці, в штанях, на ногах – пантофлі, підтяжки вільно звисали, чуприна скуйовджена – видно, що тільки з ліжка.

— Що за чортівня? Пожежа? Що за чортова колотнеча?

Вони обидва висунули голови з вікна, намагаючись почути, що гукають полісмени. З бічних вулиць валом валив люд і зупинявся групами на кожному перехресті.

— Що це все за чортівня? — знову запитав сусід у мого брата.

Брат щось там йому відповів і став одягатися, підбігаючи з якоюсь одежиною до вікна, щоб нічого не прогавити з дедалі більшої метушні надворі. Раптом, горланячи на всю вулицю, з'явилися газетярі із незвично раннім релізом газет.

— Лондон під загрозою знищення! Оборону під Кідгстоном і Річмондом прорвано! Жахлива різанина в долині Темзи!

І повсюдно навколо – в квартирах на нижньому поверсі, в будинках по той бік і вздовж вулиці, позаду, в Парк Терасіс, на сотнях інших вулиць цієї частини Меріл-боуна, в районі Вестбурн-парку, у Сент-Панкрасі, на заході й півночі – в Кілберні, Сент-Джонс-вуді, Гампстеді, на сході – в Шордічі, Гайбері, Гаггерстоні й Гокстоні, зрештою, на всьому обширі Лондона від Ілінга до Іст-Гама – скрізь люди протирали очі, відчиняли вікна, визирали на вулицю, закидали одне одного запитаннями і поспіхом одягалися, в той час як перший подих цієї жахливої бурі страху вже пронісся вулицями. Це був початок великої паніки. Лондон, що зі спокійною байдужістю вкладався спати в неділю ввечері, прокинувся рано вранці в понеділок з гострим усвідомленням страшної небезпеки.

Переконавшись, що з вікна нічого так і не дізнатися, брат спустився і вийшов на вулицю, саме в той час, коли небо між парапетами будинків вже рожевіло перед сходом сонця.

Юрба втікачів, що йшли пішки і їхали в екіпажах, щохвилини зростала.

— Чорний дим! — гукали навкруги. — Чорний дим!

Важко було не піддатися цій загальній паніці. Поки брат стояв біля парадних дверей, не знаючи, що діяти, він помітив ще одного газетяря і купив у нього один примірник. Той метнувся далі, продаючи газети нашвидкуруч вже по шилінгові, – дивне поєднання жадоби зиску з панікою.

З цієї газети брат і довідався про катастрофічне повідомлення головнокомандувача:

«Марсіяни пускають чимось на кшталт ракет величезні хмари чорних отруйних газів. Вони знищили нашу артилерію, зруйнували Річмонд, Кінгстон та Вімблдон. Зараз вони повільно підходять до Лондона, знищуючи все на своєму шляху. Зупинити їх неможливо. Від чорного диму немає ніякого порятунку, крім втечі!»

Оце й все, але й цього було досить. Все населення великого шестимільйонного міста заметушилося, забігало й кинулося врозтіч. Людський потік ринув на північ.

— Чорний дим! — лунали вигуки. — Вогонь!

На дзвіниці найближчої церкви шалено калатали дзвони. Візок якогось роззяви серед крику й лайки звалився в каналу. Де-не-де у вікнах будинків тремтіло жовтаве світло. В

деяких каретах ще горіли нічні ліхтарі. А вгорі все яснішою ставала досвітня зоря, чиста, яскрава, спокійна.

Брат чув біганину по кімнатах і на сходах позад себе. Його господиня поспішала на вихід, одягнувши халат і накинувши на плечі шаль; за нею йшов її чоловік, щось вигукуючи.

Коли брат нарешті збагнув, що до чого, він хутко метнувся до своєї кімнати, запхав у кишеню всі свої гроші – близько десяти фунтів – і вибіг знову на вулицю.

XV.

ЩО СТАЛОСЯ В СЕРРЕЮ

Саме тоді, коли вікарій, сидючи під парканом у полі поблизу Голіфорда, дратував мене своєю божевільною маячною, а брат споглядав потоки втікачів, що ринули через Вестмінстерський міст, марсіяни розпочали новий наступ. Наскільки можна вірити суперечливим розповідям, більшість марсіян залишалася до дев'ятої вечора в ямі на Горсельському вигоні, заклопотані якоюсь терміновою роботою, від якої підіймалися цілі хмари зеленуватого диму.

Але троє марсіян, як було встановлено, вийшли з ями щедесь о восьмій годині і, помалу та обережно просуваючись через Байфліт і Пірфорд до Ріплі й Вейбриджа, раптом постали на тлі вечірнього неба перед самими батареями. Марсіяни рухалися не гуртом, а поодинці, вишикувавшись в лі-

нію на відстані півтора кілометра один від одного. Вони перерегукувалися пронизливими голосами, які нагадували рев сирен і мали всю гаму звуків, від високих до низьких.

Це ревіння і гарматні вибухи в Ріплі та Сент-Джордж-Гілі чули й ми, знаходячись в Аппер Голліфорді. Артилеристи з-під Ріплі – недосвідчені добровольці, яких не слід було ставити на таку позицію, – необдуманно всього лише раз вистрілили навмання з гармат, а там – хто верхи, хто пішки кинулися спорожнілим селищем урозтіч, а тим часом марсіянин спокійно йшов собі між гарматами, не вдаючись до свого теплового проміння і, переступивши через них, він несподівано наскочив на батареї Пейнс-Гіл-Парку і знищив їх.

Однак на Сент-Джордж-Гілі артилеристи мали кращу долю, а може, просто інакшу вдачу. Їхніх гармат, схованих у сосняку, марсіянин не помітив і підійшов дуже близько. Спокійно навівши гармати, так наче то було на параді, вони відкрили вогонь з відстані десь у тисячу метрів.

Снаряди вибухали навколо марсіянина, і було видно, як він, ступивши ще кілька кроків, захитався й упав. Всі разом радісно закричали і швидко перезарядили гармати. Повалений марсіянин зайшовся довгим виттям, і тієї ж миті інший блискучий велетень, відгукнувшись до нього, з'явився над деревами з півдня. Здавалося, що одну з трьох ніг велетня розтрощило вщент шматком набою. Другий залп батареї був

невдалий, снаряди пролетіли досить далеко від поваленого марсіянина, і одночасно два його товариші разом спрямували свої камери теплового проміння на батарею. Почали вибухати ящики із набоями. Всі сосни навколо батареї охопило полум'я. Врятувалося лише декілька солдатів, що встигли перемахнути через гребінь пагорба.

Після цього – всі троє велетнів, здається – стали радитися. Розвідники, що стежили за ними, повідомили, що ті стояли нерухомо цілих півгодини. З-під ковпака підбитої машини мляво виповз марсіянин – невеличка брунатна постать, що здалеку нагадувала якогось павучка, – і, очевидно, заходився лагодити свою попсовану триногу. Близько дев'ятої він закінчив роботу, і металевий ковпак знову з'явився над лісом.

Було кілька хвилин на десяту, коли до цих трьох вартівих приєдналося ще четверо марсіян, озброєних великими чорними трубами. Такі самі труби отримали від них і троє перших марсіян, і всі семеро, ставши на однаковій відстані один від одного, розтяглися ланцюгом по кривій між Сент-Джордж-Гілом, Вейбриджем та селищем Сенд, на південний захід від Ріплі.

Як тільки марсіяни почали рухатися, з пагорбів злетіло в небо дванадцять ракет, попереджуючи цим батареї, що стояли на поготові біля Діттона та Ешера. Саме в цей час ще чотири бойові машини марсіян, також озброєні трубами, пе-

ретнули річку, і дві з них, чорніючи на тлі західного неба, з'явилися переді мною і вікарієм, коли ми стомлені та змучені, поспішали шляхом на північ від Голіфорда. Поля були вкриті сивою імлою, що сягала третини зросту нападників, і нам здавалося, що вони наче плывуть по хмарах.

Побачивши марсіян, вікарій закричав не своїм голосом і кинувся бігти; але я знав, що від них не можна втікати, тому метнувся вбік і поповз крізь росисту кропиву, і поміж кущами ведмежини в широкий рів узбіч дороги. Вікарій озирнувся, побачив, що я роблю, і собі поповз за мною.

Двоє марсіян зупинилося. Той, що ближче до нас, повернувся в напрямі Санбері. Другий стовбичив сірим і не виразним силуетом на тлі вечірньої зорі з боку Стейнса.

Марсіяни припинили перегукувалися; в цілковитій тиші вони зайняли позиції біля своїх циліндрів, утворивши разом величезне півколо, кілометрів на дванадцять. Ніколи ще відтоді, як було винайдено порох, не починалася битва в такій тиші. На нас, та й на глядачів поблизу Ріплі, це справляло однакове враження: марсіяни, здавалося, були єдиними господарями цієї темної ночі, освітленої тільки тонким серпом місяця, зорями, відблисками заходу сонця та загравами пожежі Сент-Джордж-Гіла і Пейнсгільських лісів.

А проте усюди – під Стейнсом, Гаунслоу, Діттоном, Ешером, Окгемом, за горбами й лісами, що простяглися

південніше річки, за широкими луками на північ від неї, де купка дерев та сільських будинків створювала достатній захист – стояли гармати, націлені на те півколо марсіянських машин. Сигнальні ракети, спалахуючи, розсипалися іскрами у вечірньому небі, і все це підіймало бойовий дух батарей, тримаючи їх в тривожному очікуванні. Коли б тільки марсіяни підійшли до лінії вогню, як ці припиншклі темні людські постаті, ці гармати, що хмуру поблискували в темряві ночі, – все б спалахнуло блискавицею люті, бойового шаленства.

Безперечно, тисячі цих насторожених людей так само, як і я, замислювались над тим, чи розуміють нас марсіяни. Чи знають вони, що нас мільйони, що ми організовані, дисципліновані й діємо спільно? Чи вони дивляться на нашу стрілянину, на ці несподівані жала наших снарядів, на нашу вперту облогу їхнього табору так, як дивимося ми на дружній лютій напад роздратованого рою бджіл? Чи, може, вони мріють винищити нас усіх? (Тоді ще ніхто не знав, чим вони живляться.) Сотні таких запитань непокоїли мене, коли я стежив за велетенською постаттю їхнього вартового. А десь у глибині свідомості тішила мене думка, що на підступах до Лондона повсюди чекають на ворога приховані сили нашого війська. Чи приготували вовчі ямі? Чи облаштували порохові заводи у Гаунслоу на пастки для марсіян? Чи вистачить лондонцям рішучості й відваги, щоб обернути своє місто на нову, ще більшу Москву?

Потім, через безмежно довгий період часу, як нам здалося, причаївшись та вдивляючись крізь тин, почувся наче далекий гуркіт гармати. Потім другий, трошки ближче, а там – третій. Тоді марсіянин, що стояв неподалік від нас, високо підняв свою трубу, і з неї вибухнуло так, що аж земля задрижала. Біля Стейнса другий марсіянин зробив те саме. Не було ні спалаху, ні диму – тільки вибух.

Мене так вразили ці важкі періодичні вибухи, що я зовсім забув про власну безпеку, про свої ошпарені руки і видряпався на тин, щоб поглянути в бік Санбері. Поки я дивився, знову пролунав постріл, і величезний набій пролетів над нашими головами до Гаунслоу. Принаймні я сподівався там побачити дим, вогонь чи будь-які інші сліди його дії. Але вгорі було тільки темно-синє небо, на якому блимала самотня зірка, та широкі хвилі білої імли, що низько плинули по землі. І жодного пострілу, жодного вибуху у відповідь марсіянам. Знову запанувала тиша. Хвилина минула, друга, третя...

— Що сталося? — запитав вікарій, стаючи опліч мене.

— Бог його знає, — відповів я.

Промайнув кажан і зник. Здалеку долинув і враз завмер якийсь невиразний крик. Я знову глянув на марсіянина; він швидко простував – мовби котився – берегом річки на схід.

Кожної хвилини я сподівався, що по ньому вдарить во-

гонь якої-небудь прихованої батареї, але вечірньої тиші ніщо не порушувало. Що далі відходив від нас марсіянин, то менша ставала його постать, поки імла і чорна ніч не поглинули його. Спонукувані цікавістю, ми полізли ще вище на тин. Збоку Санбері з'явилося щось темне, ніби там несподівано насипали якийсь конусоподібній пагорб, що закрив весь краєвид. Ще один такий самий пагорб помітили ми за річкою біля Волтона. Ці пагорбоподібні форми, осідали й розповзалися у нас на очах.

Раптом в мене промайнула думка і я глянув на північ, де побачив там третій темнохмарний пагорб.

Якось несподівано довкола запанувала тиша. Тільки десь далеко на південному сході було чутно, як у цій тиші перегукувалися марсіяни, а потім знову здригнулося повітря від далекого гуркоту їхніх гармат. Але земна артилерія не відповідала.

У той час ми не могли зрозуміти, в чому річ; тільки згодом дізнався я, що воно таке, оті лиховісні пагорби, які виростали в темряві. Кожен із марсіян, що стояв у тому великому півколі, про яке я вже згадував, вистрілював зі своєї труби наче з гармати по кожному пагорбу й гайку, по будинках, по всьому, що тільки могло правити за прикриття для нашої артилерії. Деякі з марсіян вистрілили тільки один раз, хтось – два, як, наприклад, той, якого ми бачили. А марсіянин під Ріплі, казали, вистрілив не менше ніж п'ять разів.

Вдарившись об землю, їхні набої розбивались (а не розривались), і в повітря здіймалися цілі хмари важкого чорного диму. Влягаючись, ці газові хмари поволі розтікалися по землі. Один лише дотик до цього отруйного газу, вдихання найменшої його дози несли неминучу загибель усьому живому.

Цей газ був важкий, важчий від найгустішого диму. Тому, злетівши вгору, він осідав і розпливався по землі, мов рідина, і стікав з пагорбів у рівчаки, долини, русла річок; кажуть, ніби так розпливається вуглекислота, виходячи із розколини вулкана. Коли газ попадав на воду, відбувалася якась хімічна реакція, й поверхню води відразу вкривав порошний накип, що дуже повільно осідав на дно. Але він зовсім не розчинявся у воді, тому, як не дивно, цю воду, відцідивши накип, можна було пити без найменшої шкоди здоров'ю. Цей газ, на відміну від інших, майже не розсіювався в повітрі. Він висів великими шматками і повільно спливав по схилах, уперто змагався з вітром, і, дуже повільно, разом з імлою та дощем у вигляді пилу осідав на землю. Окрім того, що при хімічному розкладанні виявилася у ньому наявність невідомого елемента, який давав групу з чотирьох ліній на блакитному тлі світового спектра, справжня природа цього газу і по цей день лишилася нам невідома. Газовий пагорб, який утворювався після вибуху, одразу ж починав осідати, і так щільно газ тримався долі, що на висоті п'яти-десяти футів – на дахах, на горішніх поверхах будинків, на високих

деревах – від нього можна було врятуватися. Це було з'ясовано тієї ж ночі в Стріт-Кобгемі й Діттоні.

Чоловік, який врятувався в Стріт-Кобгемі, розповідав дивні речі про густі потоки цього диму. Сховавшись на церковній дзвіниці, він бачив, як сільські будинки, неначе при-мари, зводилися з чорної порожнечі. Він просидів там півтори доби, страждаючи від страху, голоду та спеки. Земля під блакитним небом, мальовничі пагорби вдалині – все було ніби застелене чорним оксамитом, з-під якого стирчали червоні дахи, зелені верхів'я дерев, а далі – під чорним покривалом – кущі, ворота, клуні, комори, стіни, – залиті сонячним саявом.

Але так було лише в Стріт-Кобгемі, де чорний газ без усяких перешкод повністю осів на землю. Взагалі ж марсіяни, коли газ вже зробив своє діло, ще до того, як він увесь осів, очищали повітря струменем пари.

Саме в такий спосіб вони змели клуби газу, що розпливалися поблизу нас. Зоряної ночі ми спостерігали за цією роботою з вікна полишеного будинку в Аппер-Голіфорді, куди ми повернулися. Ми бачили звідти, як уздовж і вшир по Річмойд-Гілі та Кінгстон-Гілі ковзали прожектори. Близько одинадцятої години задрижали віконні шибки, і ми почули, як стріляли встановлені на позиціях облогові гармати. Та стрілянина тривала десь чверть години, з невеличкими перервами, ведена наосліп по марсіянських позиціях під

Гемптоном та Діттоном. А тоді бліде проміння електричного світла згасло, і натомість знялася вгору червона заграва.

Далі, спалахнувши блискучим зеленим метеором, впав четвертий циліндр, як я вже згодом дізнався, у Буші-Парку. Ще до гарматної канонади з річмондських та кінгстонських пагорбів було чути безладну стрілянину десь із південного заходу: певно, гармати стріляли навмання, аж доки чорний газ не знищив артилеристів.

Так, діючи методично, як люди, що викурюють осине кубло, марсіяни розливали цей страшний задушливий газ в околицях Лондона. Кінці півкола повільно випростались, і марсіяни стрункою шеренгою рушили від Гануелла до Кумба й Малдена. Цілу ніч простували вперед смертоносні труби. Після того, як під Сент-Джордж-Гілом було підбито одного марсіянина, вони не дали більше нашій артилерії ні єдиного шансу. Усюди, де, як сподівались марсіяни, знаходились захищені гармати, вони вистрілювали туди свої набої з отруйним чорним газом, а незамасковані гармати вони знищували тепловим променем.

Десь опівночі полум'я дерев на схилах Річмонд-Парку і заграва над Кінгстон-Гілом освітили клуби чорного диму, що розповзався по всій долині Темзи й далі навкруги, скільки око сягало. А посеред усього цього повільно ходили дві триноги і змивали газ, спрямовуючи на нього потужні струмені пари.

Тієї ночі марсіяни майже не використовували тепловий промінь, – може, тому, що в них були обмежені запаси сировини для його виробництва, а може, й тому, що не хотіли спустошувати країну, а тільки придушити опір і нагнати страху на землян. І цього вони, безперечно, досягли. В неділю вночі було остаточно зламано організований опір їхньому наступу. Ситуація була настільки безнадійною, що тепер вже ніхто б не зважився стати проти них. Навіть екіпажі торпедних човнів та міноносців, озброєних швидкострільними гарматами, що піднялися Темзою проти течії, відмовились залишатися там, вчинили бунт і відійшли в море. Після цієї ночі люди зважувалися хіба що підкладати міни та копати вовчі ями, але й то гарячково, кваплячись.

Ви тільки уявіть собі долю тих батарей в напрямку Ешера, що в темряві ночі напружено чекали на команду. Ніхто з них не лишився живий. Уявіть собі цю картину: офіцери пильно стежать, батарея готова до бою, артилеристи також не дрімають, ящики снарядів складено під руками, їздові біля коней, купки цивільних глядачів, яким хочеться підійти ближче, вечірне безгоміння, санітарні й шпитальні намети з обпеченими й пораненими під Вейбриджем. А потім глухі постріли марсіян і незграбне ядро, що, вихором пролетівши над деревами й будинками, впало на сусідньому полі.

Можна уявити собі самопочуття людей, коли вони поба-

чили ці швидко розмотувані сувої чорної летючої хмари, яка перетворює сутінки на таку густу темряву, що її хоч руками мацай; коли цей химерний, страшний, примарний ворог підкрадається до своєї жертви і поволі обвиває людей і коней, коли, зблизька побачивши його, люди залишають гармати, з жахливим криком кидаються врізнобіч, задихаються, падають, корчаться на землі, а хмара чорного диму осідає і розповзається навкруги. А там – ніч, і смерть, і нічого більше, окрім непроникної імли, що ховає під собою мерців.

До світанку чорний газ розплився вулицями Річмонда. Розбитий організм уряду останнім своїм подихом оголосив населенню Лондона, щоб воно тікало з міста.

XVI.

ВИХІД ІЗ ЛОНДОНУ

Отже, тепер вам зрозуміла та шалена хвиля паніки, що в понеділок вранці прокотилася найбільшим містом світу. Потік втікачів швидко зростав, перетворюючись на бурхливу річку, яка з диким ревом вирувала на вокзалах, шалено бурнула біля суден на Темзі й усіма можливими шляхами ринула на північ та на схід. На десятю годину деморалізована поліція вже була ні на що не здатна; до полудня й на залізницях запанував безлад. Всі, хто мали оберігати громадський порядок, розчинилися в юрбі і мчали разом з іншими уламками суспільного організму, що розпадався з катастрофічною швидкістю.

Усе населення біля залізничної магістралі на північ від Темзи і всіх мешканців південно-східної частини міста – від

вулиці Каннон – було попереджено ще опівночі, а вже о другій годині ночі потяги були переповнені, люди несамо-вито билися за місця у вагонах. Близько третьої години утікачів зібралося стільки, що люди штовхалися й душили одне одного аж на вулиці Бішопс-гейт. За кількасот метрів від вокзалу, на вулиці Ліверпуль, пролунали револьверні постріли. Дійшло до ножів, і поліція, втративши будь-яку надію навести лад, стомлена й розлючена, замість того, щоб захищати людей, почала трощити їм голови.

Коли настав день, та машиністи й кочегари відмовились повертатися до Лондона, людська повінь відхлинула від вокзалів і затопила всі шляхи на північ.

Опівдні над Барнсом побачили марсіянина. Хмара чорного газу, швидко осідаючи, пливла долиною Темзи й Ламбетською низовиною, відтинаючи відступ через мости. Друга хмара посунула Ілінгом, охоплюючи з усіх боків Касльський пагорб, що здавався маленьким острівцем з купкою людей, урятованих від смерті, але позбавлених змоги втікти.

Після марних зусиль сісти на північно-західний потяг у Чок-Фармі, – потяг, який був переповнений біженцями ще на товарній платформі, врізався просто в натовп, і дванадцять здорованів ледве відбивалися від безтямної юрби, щоб не дати їй розчавити машиніста біля печі машини, – мій брат видерся на вулицю Чок-Фарм, проскочив між екіпажа-

ми, що летіли вулицею, і саме вчасно натрапив на пограбування велосипедної крамниці. Захопивши і собі велосипеда та витягуючи його через вікно, він пробив передню шину, але ж таки сів та й рушив, не зважаючи, ще й на подряпану руку. Крутий схил Гаверстокського пагорбу був захаращений перекинутими екіпажами, тому брат звернув на вулицю Белсайз.

Таким чином він вибрався із цього натовпу, охопленого панікою, і близько сьомої години вже дістався околиць Еджвера, і хоч був стомлений та голодний, зате випередив валку втікачів. Уздовж дороги стояли місцеві жителі, здивовані й зацікавлені новинами. Брата обігнало кілька велосипедистів та вершників і два автомобілі. Ще за милю до Еджвера зламався обід колеса, тож їхати велосипедом стало неможливо. Брат покинув його на узбіччі дороги і пішов через селище. На головній вулиці села було відчинено крамниці і місцеве населення купчилося на бруківці біля дверей та вікон, у подиві приглядаючись до зростаючого натовпу втікачів. У заїзді братові пощастило нашвидкоруч поїсти.

Якийсь час він блукав Еджвером, не знаючи, що робити. Втікачі все прибували й прибували. Багато з них, як і мій брат, вешталися без діла. Про нападників із Марсу ніяких нових звісток не було.

Юрба людей сунула шляхом, який на той час ще не був надмірно переповнений. Більшість їхала на велосипедах,

потім з'явилися автомобілі, кеби, двоколісні екіпажі; все те шалено рвалося вперед, і хмари важкої куряви стояли на шляху аж до Сент-Олбенса.

Можливо, братові спало на думку рушити до Челмсфорда, де жили його друзі, принаймні це змусило його вийти на дорогу, що тяглася на схід. Незабаром він підійшов до перелазу, перебрався через нього і попростував стежкою на північний схід. Він проминув кілька фермерських будинків та невеличкі поселення, назви яких він так і не дізнався. Тут вже мало траплялося втікачів. Але далі, на порослій травою вуличці, що вела до Гай-Бернета, він зіткнувся з двома жінками, які потім стали його супутницями. З'явився він тут саме вчасно, і це врятувало їх із біди.

Почувши їхні крики, та вибігши з-за рогу, він побачив, як двоє чоловіків силкувалися зтягти жінок з невеликого візка, а третій ледве стримував наполоханого поні. Одна з жінок, невеличкого зросту, одягнена в білу сукню, весь час кликала на допомогу, друга ж, струнка брюнетка, стьобала батогом чоловіка, що схопив її за руку.

Вмить зорієнтувавшись, брат з криком кинувся на допомогу. Один з нападників облишив жінок і обернувся до нього. Мій брат, будучи кваліфікованим боксером, побачивши з обличчя супротивника, що бійка не минуча, напав першим і звалив того під колеса.

Для гри в лицарство не було часу, і брат, стусаном забивши памороки лежачому, схопив за комір іншого, що тримав за руку брюнетку. Раптом він почув кінський тупіт, по його обличчю шмагануло батою, третій нападник вдарив брата межи очі, а той, що був у нього в руках, вислизнув і метнувся тікати назад.

Приголомшений ударом, брат опинився віч-на-віч із чоловіком, котрий щойно тримав поні. Візок, похитуючись із боку на бік, покотив дорогою; жінки занепокоєно оглядалися. Той здоровань, що стояв перед братом, хотів вдарити вдруге, але брат випередив його, затопивши йому в щелепи. Потім, побачивши, що його залишають одного, брат ухилився від нового удару, обернувся і побіг за візком. Слідом за ним біг здоровань. Другий грабіжник, що був утік, тепер приєднався до товариша і також гнав за братом.

Раптом брат спіткнувся і впав. Ближчий переслідувач був за кілька кроків. Брат схопився на ноги й знову став віч-на-віч вже з двома нападниками. З ними впоратися було мало надії, якби та струнка леді не зупинила поні й не повернулася йому на допомогу. Виявилось, вона мала револьвер, але він лежав під сидінням, коли на них напали. З відстані шести метрів вона вистрілила, мало не влучивши в мого брата. Найлякливіший із грабіжників одразу наклав п'ятами, а здоровань чкурнув за ним, кленучи боягуза. Зупинилися вони аж там, де на дорозі лежав їхній третій непритомний то-

вариш.

— Візьміть! — мовила струнка леді й подала братові свій револьвер.

— Повертайтеся до візка, — сказав брат, витираючи кров із розбитої губи.

Вона повернулася, нічого не відповівши. Захекані, вони обоє підійшли до жінки в білому, що насилу стримувала наполоханого поні.

Грабіжники, очевидно, вгамувалися. Коли брат оглянувся, вони вже були далеко.

— Якщо дозволите, я сяду з вами — сказав брат і сів на вільне місце спереду. Струнка леді озирнулася.

— Дайте мені віжки, — сказала вона і стьобнула поні. Дорога повертала і, за мить, постаті трьох грабіжників зникли за рогом.

Отак зовсім несподівано мій брат, захеканий, з розсіченою губою, з синцем на підборідді й закривавленими пальцями, опинився в товаристві цих двох жінок, що їхали в невідомому напрямі.

Незабаром він дізнався, що одна з них — дружина, а друга — молодша сестра стенморського хірурга, який, пізно вночі повертаючись із Піннера від важкохворого, на залізничній станції почув про наближення марсіян. Він швидко забіг до

дому, розбудив жінок, – служниця за два дні до цього залишила їх, – зібрав на дорогу харчів, засунув (на щастя для його брата) під сидіння свій револьвер і наказав їм їхати до Еджвера, сподіваючись, що там можна буде сісти на потяг. Сам він залишився попередити сусідів, сказавши, що дожде не їх о пів на п'яту ранку. Але вже майже дев'ята година, а його все ще не було.

В Еджвері зібралось стільки втікачів, що там жінки не змогли зупинитися, отож і подалися цим шляхом.

Ось про все це вони встигли уривками розповісти моему братові до зупинки поблизу Нью-Барнета. Він пообіцяв залишитися з ними, аж доки вони не вирішать, що їм робити, або доки не наздожене їх лікар. Аби тільки заспокоїти жінок, брат, який ніколи й у руках не тримав зброї, запевняв їх, що він – чудовий стрілець.

Вони розташувалися табором на узбіччі, а поні пустили пастися. Брат розповів жінкам про свою втечу із Лондона і все, що він знав про марсіян та їхні дії. Сонце сходило все вище й вище, і незабаром їхня жвава розмова змінилася на важке очікування. Дорогою пройшло кілька втікачів, від яких брат спробував довідатися про новини. Кожна уривчаста відповідь тих людей підтверджувала братову думку, що людству загрожує величезна катастрофа, і ще більше впевнювала в потребі тікати далі. Про це він і розповів своїм супутницям.

— Ми маємо гроші... — сказала струнка жінка і завагалась.

Та її очі зустрілися з поглядом брата, і її вагання зникло.

— І я маю, — відповів брат.

Вона пояснила, що в них є тридцять фунтів золотом та ще один п'ятифунтовий банкнот. Вона гадала, що з цими грошима вони зможуть в Сент-Олбенсі або в Нью-Барнеті сісти на потяг. Брат, бачивши, як лондонська юрба хижо навалювалася на потяги, вважав марними ці сподівання і запропонував пробиватися через Ессекс на Гарвіч, а вже звідти взагалі виїхати з Англії.

Пані Елфінстон – так звали жінку в білому – нічого не слухала і тільки повторювала: «Джордж, Джордж». Але її невістка була на диво спокійна й розважлива, і зрештою обидві жінки пристали на братову пропозицію. Отож вони поїхали до Барнета, маючи на думці перетнути Великий північний шлях. Брат весь час вів поні за вуздечку, щоб тварина швидко не стомила.

По тому, як сонце підіймалося вище, день ставав нестерпно жаркий. Білий пісок під ногами страшенно розжарився і сліпив очі. Посувалися вони дуже повільно. Огорожі аж посіріли від пилуки. Під'їжджаючи до Барнета, вони чули дедалі дужчий гомін людського натовпу.

На дорозі втікачів щоразу більшало. Це переважно були понурі, знесилені, брудні люди, що тупо дивилися перед собою і белькотіли щось незрозуміле. Якийсь чоловік у вечірньому костюмі пройшов повз них, опустивши додолу очі. Вони чули його голос, а обернувшись, побачили, що однією рукою він схопив себе за чуприну, другою ж бив когось незримого. Коли цей напад шаленства минув, він, не озираючись, попростував далі.

Під'їжджаючи до перехрестя з південного боку Барнета, мій брат і його супутниці побачили зліва в полі жінку, що йшла до дороги. На руках у неї була дитина, а поруч йшло ще двоє. Трохи далі йшов якийсь чоловік у забрудненому вбранні, з товстим ціпком в одній руці й валізою в іншій. Потім, з-поміж вілл, де дорога звертала, виходячи на шосе, з'явився маленький візок, на якому сидів жовтоблідий юнак у сірому від порошу капелюсі, і підстьобував спітнілого чорного поні. На візку сиділо троє дівчат, видно, фабричні робітниці з Іст-Енда, та двоє малих дітей.

– Ця дорога прямує до Еджверу? – запитав блідий, з переляканими очима візник. І коли брат сказав йому, що треба повернути ліворуч, той, навіть не подякувавши, знову впіріщив поні.

Тут мій брат побачив, що з будинків попереду здіймався сизий димок, подібний до імли, і мов серпанком огортав білий фасад тераси, яка виглядала з-за вілл потойбіч дороги.

Пані Елфінстон раптом скрикнула, бо над тими будинками шугнули в блакитне небо язики червоного полум'я. Невиразний далекий гомін перетворився тепер на безладну мішанину людських голосів, гуркіт коліс, скрипіння возів та стукіт копит. Метрів за п'ятдесят від перехрестя дорога круто повертала.

— Боже милый! — вигукнула пані Елфінстон. — І куди це ви нас везете?

Брат зупинив поні.

На головному шляху кипіло наче в казані. Бурхлива течія людської маси, що тиснули та штовхали одне одного, хутко прямувала на північ. Величезна хмара білої куряви іскрилася в сонячному сяйві і, на відстані шісти метрів нічого не було видно, геть усе було оповите. Той шлях товкло безліч людських і кінських ніг, колеса всіляких екіпажів і возів, тому курява ніяк не могла осісти.

— Дорогу! Дайте дорогу! — тільки й чулося довкола. Наближаючись до перехрестя, здавалося, ніби занурюєшся в пекельний вогонь і дим, бо юрба гуготіла, неначе полум'я, а курява пекла й душила. До того ж недалеко від шосе і справді палала якась вілла, і чорний дим стелився впоперек дороги, збільшуючи загальний хаос.

Пройшло двоє чоловіків. Потім – якась заплакана жінка в брудному одязі і з важким пакунком в руках. Мисливський

пес, що втратив господаря, висолопивши язика, наляканий і жалюгідний, покрутився біля коляски й кинувся геть, коли мій брат буркнув на нього.

Лондонський шлях на всю далечінь, скільки сягало око, котив затиснену між двома рядами вілл річку рухливого забрудненого люду. На поворотах виринали окремі темні голови, окремі силуети, але вони швидко пливли далі й незабаром зникали, знову поринаючи в густій куряві.

— Проходь, проходь! — линули голоси. — Дорогу! Дорогу!

Задні впиралися в спини передніх. Брат весь час вів за вуздечку поні. Підхоплений цим непереможним потоком, він крок за кроком просувався вперед.

В Еджвері вже панував безлад, Чок-Фарм був у паніці, — все населення висипало на дорогу. Важко навіть уявити собі той натовп. Це було щось безлике. Воно з'являлося з-за рогу і зникало далі на шляху. Обабіч дороги йшли піші втікачі, яким раз у раз загрожували колеса екіпажів; вони спотикалися, штовхали одне одного, падали в рівчак.

Підводи й екіпажі тяглися впритул одне за одним. Більш спритні й нетерплячі, при кожній нагоді, поривалися вперед, змушуючи пішоходів тиснутися до самих тинів та воріт понад дорогою.

— Швидше! — чути було вигуки. — Швидше! Вони йдуть!

На одному возі стояв сліпий чоловік в уніформі Армії порятунку і, розмахуючи рукою зі скоцюрбленими пальцями, щосили гукав: «Вічність! Вічність!». Він так горланив, аж захрип, і мій брат чув його ще довго після того, як він зник у хмарах куряви. Деякі візники очманіло шмагали своїх коней і сварилися з іншими; хтось сидів нерухомо, втупившись просто себе спустошеними очима, хтось від спраги смоктав собі пальці або лежав, у розпачі простягшись на дні воза. Кінські очі налилися кров'ю, на вудилах висіли клапті піни.

Були тут всілякі кеби, коляски, фургони, вози; була поштова карета, візок для сміття з надписом: «Ризниця святого Панкратія», здоровенний лісовоз переповнений біженцями. Підвода броваря, двоє передніх коліс якої були забризкані свіжою кров'ю.

— Дорогу! — вигукували голоси. — Дайте дорогу!

— Віч-ність! Віч-ність! — чулося відлуння десь на шляху.

Тут були жінки, стомлені й зажурені, гарно одягнені, з дітками, які, спотикаючись і пхикаючи, насилу перебирали ноженнями; їхній святковий одяг був зім'ятий та запорошений, личка – змучені й заплакані. Опліч багатьох жінок йшли їхні чоловіки; одні, допомагаючи їм, інші – люто кленучи усе на світі. Поруч, ліктями прокладаючи собі дорогу, плентався якийсь волоцюга в чорному полинялому лахмітті; очі його були витріщені від жаху, а сам він брутально лаявся.

Проходили й кремезні робітники, пробиваючи собі шлях вперед, а за ними, силкуючись і собі не відстати, пхалися якісь нещасні, миршаві люди, – судячи з одягу, писарчуки або прикажчики; брат ще помітив пораненого солдата, носія в залізничній формі і якесь жалюгідне створіння в пальто, одягненому на нічну сорочку.

Та хоч яка строката була ця юрба, всі мали щось спільне: переляк і страждання на обличчях та невимовний жах за плечима. Де тільки траплялась якась затримка чи виникала сварка за місце на возі – увесь цей потік одразу ж починав рухатися ще з більшою швидкістю. Навіть люди, налякані й змучені, що аж коліна їм підгиналися, – раптом оживали й завзято напірали вперед. Спека й курява добре вже далися визнаки: у людей пересохла шкіра, почорніли й порепалися губи. Всі страждали від спраги, втоми, довгої ходи. І в цьому гомоні було чути суперечки, докори, стогін із розпачу та безсилля. Голоси здебільшого кволі, захриплі.

І над усім котилося, немов приспів:

— Дорогу! Дорогу! Марсіяни йдуть!

Деякі зупинялися й виходили з цього потоку. З-за рогу вузька вулиця звертала на шосе і здавалося, що вона йде із Лондону. Проте, дехто звертав сюди: насилу виборсавшись із головної течії, слабші зупинялись тут хвилину-другу перепочити, а тоді майже всі знову кидались у потік. Трохи

далі на вулиці лежав якийсь чоловік з оголеною ногою, обмотаною закривавленою ганчіркою. Над ним схилилося дві постаті. Йому пощастило з друзями!

Маленький дідок із сивими, по-військовому підстриженими вусиками, в брудному чорному сюртуці, вибрався, шкутильгаючи із людського натовпу, сів на землю, стягнув черевик – шкарпетка була в крові, – витрусив камінці, взувся й пошкандибав далі. Дівча років восьми-дев'яти, зовсім самотнє, впало під живоплотом недалеко від мого брата і заплакало:

— Я не можу йти далі! Не можу!

Брат, що наче очманів від усієї цієї метушні, нараз стрепенувся, ласкаво озвався до дівчини і, взявши її на руки, відніс до пані Елфінстон. Ледве брат торкнувся дитини, вона аж принишкла від страху.

— Елен! — слізно загукала з юрби якась жінка. — Елен!

Дівчинка раптом вирвалася від брата з криком: «Мамо!»

— Вони йдуть! — сказав один чоловік, що був верхи на коні.

— Гей, ви, з дороги! — гукав якийсь кучер, зводячись на ноги. Брат побачив закриту карету, що повертала в провулок.

Люди штовхали одне одного, щоб не потрапити під ко-

леса. Брат, позадкуваши поні, заїхав коляскою аж на паркан. Карета проїхала повз та зупинилася на розі вулиць. Замість двох коней, в неї запряжено було тільки одного. Крізь хмару куряви брат невиразно розгледів, як двоє чоловіків винесли когось на білих ношах і обережно поклали на траву під живоплотом.

Один із них підбіг до мого брата й запитав:

— Де б тут дістати води? Він помирає, просить пити... Це лорд Гаррик.

— Лорд Гаррик? — здивувався брат. — Верховний суддя?

— Де тут вода? — запитав той знову.

— Може, в якому з тих будинків і є водогін. А в нас води нема, — відповів брат. — І я не можу залишити своїх.

Чоловік став проштовхуватися крізь юрбу до воріт будинку, що на розі вулиць.

— Вперед! — гукала юрба, штовхаючи його. — Вони йдуть! Швидше!

Тут брат звернув увагу на якогось бороданя з орлячим носом. Валізка, яку він тримав у руці, несподівано розкрилася, і на землю під ноги коням і людям посипалися дзвінки соверени. Чоловік зупинився, збентежено поглядаючи на своє багатство, коли раптом дишло кеба вдарило його в

плече і відкинуло; він скрикнув, подався назад, мало не опинившись під колесами.

— Дорогу! — кричали довкола нього. — Дай дорогу!

Тільки-но проїхав кеб, бородань кинувся на купу монет, простягши над ними руки, та й ну загібати їх, та жменями пхати в кишені. Раптом над ним звівся кінь, і чоловік, не встигши підвестись, в ту ж мить опинився під його копитами.

— Стійте! — закричав брат і відштовхнув з дороги якусь жінку, намагаючись втримати коня за вуздечку. Та не встиг він того зробити, як почув з-під карети крик, і крізь хмару куряви побачив, як по спині того бідолаги проїхало колесо. Брата, який біг позаду карети, візник шмагнув батогом. Багатоголоса юрба вибухнула шаленим криком. Чоловік корчився в пилюці над своїм скарбом, безсилий підвестися – колесо переломило йому хребет, і у нього віднялися ноги. Брат гукнув до одного вершника на вороному коні і той зголосився допомогти йому.

— Заберіть його з дороги! — гукнув він.

Брат схопив бідолагу за комір і почав тягти вбік, але бородань все ще жадібно хапав гроші: хижо глянувши на брата, він став бити його по руці кулаком, не випускаючи з руки золота.

— Вперед! Вперед! — люто ревля позаду юрба. — Дорогу! Раптом щось затріщало, дишло карети встромилося в той екіпаж, що його зупинив вершник на вороному коні. Брат озирнувся, а бородань тим часом, повернувши голову, вкусив його за руку, якою він тримав того за комір. Вчинилася сутичка. Вороний кінь шарахнувся вбік, а другий екіпаж рушив уперед, промчавши повз, ледве не наступивши братові на ногу копитами.

Брат випустив комір й відскочив убік, але встиг помітити, як лютє на обличчі того нещасного, що корчився долі, змінилася на жах. Ще мить – і він зник у куряві, а брат, відкинутий потоком, насилу вибравшись назад на дорогу, побачив, як Міс Елфінстон затулила очі руками, а якийсь маленький хлопчик з по-дитячому байдужою цікавістю дивився широко відкритими очима на темне запорошене людське тіло, що його товкли колеса.

— Їдьмо назад! — гукнув брат і почав розвертати поні.
— Нам не пробитися крізь це пекло.

Вони від'їхали метрів сто назад, аж доки збудженої юрби не стало вже видно. На повороті дороги під тином помирав якийсь чоловік. Бліде, як у мерця, його лице було вкрите рясним передсмертним потом. Обидві братові супутниці сиділи мовчки, причаївшись та здригаючись від жаху.

Трохи далі за рогом вони зупинилися. Міс Елфінстон

страшенно зблідла, а її невістка розплакалась, забувши навіть кликати свого Джорджа. Та й брат був теж шокований та приголомшений. Ледве вони відступили назад, як брат усвідомив, що їм таки конче треба пробиватися через той потік. Раптом він обернувся до міс Елфінстон, повний рішучості.

— Ми мусимо таки їхати тим шляхом, — сказав він і повернув поні знову назад.

І тоді вдруге за цей день дівчина виявила своє вміння. Щоб пробитися через людський потік, брат кинувся на юрбу і позадкував коня, запряженого в кеб, а міс Елфінстон тим часом проїхала з поні вперед. Якийсь фургон зачепився колесом за їхню коляску й відломив шматок обшивки. За якусь мить потік підхопив їх і поніс у своєму руслі. Брат із смугами на обличчі й руках від ударів батога, що дістав їх від кучера, який правив кебом, скочив до коляски і взявся поганяти.

— Цільтесь у того візника позаду, — звернувся він до міс Елфінстон, подаючи їй револьвер, — якщо він буде занадто напирати. Проте - ні, цільтесь в його коня.

Брат почав видивлятися можливість перебратися на правий бік дороги. Але опинившись в потоці він розгубився, ставши частиною того натовпу. Захоплені течією, вони проминули Чіппінг-Барнет і вже аж за милю від центру міста

змогли пробитися на інший бік дороги. Штовханина й гамір були неймовірні, але в місті й за його околицями дорога кілька разів розгалужувалась, і це, до певної міри поліпшило становище.

Вони пробивались на схід через Гелді. Обабіч дороги, як і скрізь, куди не кинеш оком, був величезний натовп людей, що тамували спрагу біля річки, до якої пробивали собі шлях інші. Далі, поблизу Іст-Барнета, було видно два потяги, що поволі рухалися один за одним, тихо та без гудків, по колії Великої Північної Залізниці. Паровози були обліплені людьми, які сиділи навіть на вугіллі. Брат гадав, що пасажирів набрали десь поза Лондоном, бо в самій столиці через паніку не було ніякої змоги сісти на потяг.

Біля того місця наші втікачі зупинилися перепочити, – всі троє були в край змучені сьогоднішніми переживаннями. Вони відчували лютий голод. Вечір видався холодний. Ніхто з них не зважувався заснути. Повз проходили юрби людей, які, втікаючи від невідомої небезпеки, простували в той бік, звідки приїхав брат.

XVII.

«ДИТЯ ГРОМУ»

Якби марсіяни мали на меті тільки руйнування, вони б могли винищити геть усе лондонське населення ще в понеділок, коли воно, зібравшись у величезний натовп, повільно розпливалося по навколишніх графствах. Потoki втікачів сунули не тільки через Барнет, але й через Еджвер, і через Волттем-Еббі, і дорогами на схід до Саузенда, Шуберінеса, і на південь від Темзи – до Діла й Бродстера. Коли б хто-небудь того червневого ранку піднявся на повітряній кулі в чисту блакить і подивився звідти на Лондон, то він побачив би, що всі північні й східні шляхи, які розходяться від безмежного лабіринту вулиць, подібні до потоків чорного піску, а кожна ота піщинка – то людина, гнана смертельним страхом та фізичними стражданнями.

У попередньому розділі я переказав розповідь мого брата про все, що діялося на шляху до Чіппінг-Барнета, щоб читач міг уявити собі, який вигляд мало метушіння тих чорних цяток в очах однієї з них. Ніколи ще в історії людства не приходило в рух одночасно такої купи людей, гнаних спільною небезпекою. Легендарні переселення готів і гуннів, незчисленні орди азіатів здавалися б лише краплиною в цьому потоці. Це був не організований відступ, а панічна втеча, величезна й жахлива, позбавлена будь-якого ладу й певної мети; шість мільйонів людей, незброєних, без жодних припасів, втікали хтозна-куди... Це був початок краху цивілізації, загибелі людства.

Повітроплавець міг би побачити під собою мережу довгих широких вулиць, будинки, церкви, майдани, перехрестя, сади – і все стоїть пустою, простерте, як величезна карта, зачорнена в південних районах міста. Здавалося, ніби якесь величезне перо наляпало чорних плям на Ілінг, Річмонд та Вімблдон, і кожна та пляма невпинно розширювалась, розпливалась струмками на всі боки, перехлюпувала через пагорби і заповнювала кожную балку, – так розпливається на вимочці чорнильна пляма.

А позаду, за блакитними пагорбами, що височіли на південь від річки, походжали туди-сюди блискучі марсіянські вежі, спокійно і методично випускаючи хмари отруйних газів. Потім вони змивали те чорне покривало сильними струменями пари, відчуючи себе господарями на захопленій

території. Здавалося, що вони не ставили собі за мету геть усе начисто знищити, а намагалися тільки внести цілковиту деморалізацію і зламати всілякий опір. Вони висаджували в повітря порохові склади, обривали телеграфні дроти, усюди руйнували залізничні колії. Вони калічили людство, перерізаючи йому жили. Марсіяни, певно, не квапилися загарбати побільше території, бо того дня не пішли далі центральної частини Лондона. Можливо, більшість лондонців увесь ранок у понеділок ще сиділа по хатах. Саме це і призвело до отруєння чорним газом багатьох з них.

Дивовижну картину являла собою Лондонська затока на Темзі від ранку і до полудня. Там тислося багато пароплавів та різноманітних суден, власники яких спокусилися великими грошима, що їх пропонували втікачі. Казали, що чимало людей стрибало у воду, щоб дістатися до цих суден, та їх відштовхували баграми, і вони йшли на дно. Приблизно о першій годині дня між арками Блек-фраерського мосту з'явилися смуги чорного газу. І раптом весь порт став ареною безтямної паніки, сутичок, озвірілої боротьби. На човнах та баржах, що густо збилися перед північною аркою Тауерського мосту, матроси і вантажники несамовито відбивались від людей, які з усіх боків дерлися на борти. Були навіть такі, що спускалися по опорах мосту...

Коли ж через годину після того за Клок-Тавером з'явився марсіянин, ідучи по воді за течією Темзи, біля Лаймгауза плавали самі уламки від суден.

Про падіння п'ятого циліндру я розповім згодом. Шоста зірка впала у Вімблдоні. Мій брат, вартуючи біля жінок, які спали в колясці серед луків, бачив за пагорбами її зелений спалах. У вівторок, наша мандрівна група, все ще сподіваючись сісти на корабель, пробивалася з юрбами втікачів далі до Колчестера. Звістка про те, ніби марсіяни захопили Лондон, підтвердилася. Прибульців бачили під Гайгетом і навіть, як казали, біля Нісдену. Але брат побачив їх тільки наступного дня.

Втікачам не вистачало харчів, і чужа власність перестала бути недоторканною. Фермери мусили зброєю захищати свої комори, худобу, пашню. Багато людей, так само як і мій брат прямували на схід, а найвідчайдушніші з них повертали в бік Лондона, аби тільки де-небудь роздобути харчів. Це були здебільшого жителі північних околиць столиці, які про чорний газ знали тільки з чужих слів.

До мого брата доходили чутки, що половина членів уряду зібралася в Бірмінгемі і, що нібито заготовлено дуже багато вибухових речовин, щоб закладати автоматичні міни в Мідлендських графствах. Йому також розповіли, що Мідлендська залізнична компанія відремонтувала колії, пошкоджені в перший день паніки, поновила перерване сполучення і тепер із Сент-Албанса, щоб там не скупчувалося занадто вже багато людей, потяги прямують на північ. Також у Чіппінг-Онгарі було розміщено оголошення, що в північних містах є вдосталь борошна і, що протягом доби в

околицях будуть роздавати хліб для всіх голодних. Однак ця звістка не утримала його від спланованої втечі. Він та його супутниці увесь день просувалися на схід, але так і не бачили, щоб десь роздавали обіцяний хліб. Та насправді ніхто більше про це і не чув.

Тієї ночі, біля Примроуз-Гілу, впала сьома зірка. Пані Елфінстон побачила її якраз тоді, коли знаходилася на варті, ділячи цей обов'язок з братом.

В середу вранці, переночувавши на ниві з не вижатою ще пшеницею, наші біженці дісталися Челмсфорда. І тут якась група людей, що називалися «Комітетом громадського харчування», захопили їхнього поні, замість відшкодування пообіцявши видати їм наступного дня їхню пайку м'яса. Ходили чутки ніби марсіяни вже під Еппінгом. З'явилися новини, що порохові заводи у Волтгем-Еббі були зруйновані невдалою спробою підірвати одного з прибульців.

Тутешні мешканці стежили за марсіянами із дзвіниць. Брат, на щастя, прагнув швидше пробитися до моря, ніж сидіти й чекати тієї пайки, дарма що всі троє були дуже голодні.

Близько полудня вони перетнули Тілінгем, в якому на диво панувала надзвичайна тиша та спустошеність, окрім декількох мародерів, що нишпорили по хатах, шукаючи їжу. За Тілінгемом вони несподівано побачили море, вкрите найрізноманітнішими суднами, які тільки можна собі уявити.

Не маючи змоги піднятися по Темзі, ці судна підійшли до берега Ессекса, до Гарвіча, Волтона, Клактона, а там до Фаулнеса й Шубері, всюди підбираючи втікачів. Судна стояли у великій півкруглій затоці, береги якої губилися в тумані десь аж під Нейзом. Біля берега було багато рибальських шхун – англійських, шотландських, французьких, голландських, шведських; парові баркаси з Темзи, яхти, моторки. Трохи далі стояли великі судна – вугільні, торговельні, пасажирські, нафтоналивні і деякі інші, навіть чепурні білосірі лайнери, що курсували між Сауз-гемптоном та Гамбургом. Уздовж блакитного берега під Блеквотером брат міг розрізнити скупчення човнів, – човнярі торгувалися з пасажирами, які стояли на суходолі. Втікачів тут набилося стільки, що вони заповнили весь берег від Блеквотера мало не до Малдона.

Приблизно за два кілометри від берега стояло панцирне судно, майже зовсім занурене у воду, як здалося братові. Це був міноносець «Дитя грому», – єдине військове судно, що стояло не далеко від берега. А далі, праворуч, над спокійною поверхнею моря – того дня панувала мертва тиша – розстелялися пасма диму, виявляючи присутність панцирників Ламаншської флотилії. Вони, вишикувавшись у довгу шеренгу проти гирла Темзи, стояли під парами, готові до бою, уважно стежачи за наступом завойовників, але все ж безсилі протистояти їм.

Коли пані Елфінстон побачила море, її охопив панічний

жах, і хоч як її підбадьорювала родичка – все було марно. Вона ніколи не виїздила з Англії; краще вже померти на рідній землі, аніж їхати кудись на чужину, і все таке інше. Сердешній жінці, видно, і французи здавалися мало не такими самими марсіянами. За два дні мандрів вона стала якась залякана, пригнічена й страшенно знервована. Вона тільки й думала про те, щоб повернутися до Станмору. Там їй було завжди безпечно й гарно. В Станморі вони знайдуть її Джорджа...

Насилу умовили жінку спуститися на берег, де братові пощастило привернути увагу кількох матросів невеличкого колісного пароплава з Темзи. Вони вислали човен і сторгувалися за тридцять шість фунтів перевезти всіх трьох. Їхнє судно, казали вони, йде до Остенду.

Було вже близько другої години, коли брат і його супутниці, заплативши на трапах за свій проїзд, опинилися живі й здорові на палубі пароплава. Тут, хоча і за великі гроші, можна було купити їжу, то ж вони вирішили сісти та поїсти.

На палубі вже назбиралось десь пасажирів сорок. Деякі з них віддали останні гроші, аби тільки виїхати. Але капітан надав наказ відпливати від Блеквотера біля п'ятої години, заповнюючи пасажирами геть усі палуби до небезпечної межі. Певно, пароплав залишався б там і ще довше, якби десь із півдня не долинули гарматні вибухи. Ніби відповідаючи на них, панцирник гримнув з легкої гармати і підняв всі

прапори. Із його труб виривалися стовпи диму.

Деякі пасажери запевняли, що та стрілянина долинає із Шуберінеса, аж доки не помітили, що канонада наближається. Саме в цей час, далеко на південному сході з моря, один за одним почали підноситись щогли трьох панцирників, над якими звивався чорний дим. Але братову увагу привернула стрілянина на півдні. Йому здалося, ніби в далекій сизій імлі підіймається стовп диму.

Маленький пароплав вже почав вибиратися з тісного півкола суден, рухаючись на схід. Низький берег Ессекса огорнула синя імла, коли з'явився перший марсіянин. Малий і невиразний здалеку, він наближався вздовж ледве помітного берега від Фаулнеса. Переляканий капітан люто лаявся щосили, бідкаючись, що так довго забарився, і колеса пароплава хутчіш залопотіли, неначе перейнялися його страхом. Пасажери тиснулися біля борту, ставали на лави, вдивляючись в цю химерну постать, яка височіла над деревами і церквами, повільно рухаючись вперед, нагадуючи людську ходу.

То був перший марсіянин, якого побачив мій брат, і був скоріше здивований, аніж наляканий, стежачи за тим велетнем, що обережно підступав до суден, відходячи все далі від берега, поволі занурюючись у воду. Потім, десь далеко, аж по той бік Краучу, простуючи ліском, вийшов другий марсіянин, а ще далі за ним – і третій, глибоко занурившись в

блискучу драговину, що, здавалося, висіла між морем та небом. Всі вони прямували до моря, ніби маючи намір перетнути шлях тому скупченню суден, що збилися між Фаулнесом та Нейзом. Двигуни пароплава вібрували, налягаючи з останніх сил, збиваючи колесами піну, – проте судно страшенно повільно втікало від наближення жахливої небезпеки.

Дивлячись на північний захід, брат побачив, що величезне півколо суден розпалося, охоплене панікою; вони безладно розверталися, перекриваючи одне одному шлях, ревіли сирени пароплавів, із труб валував дим, човни швидко підіймали свої вітрила, метаючись на всі боки. Його так захопило це видовище, так опанували ним думки про небезпеку, яка насувалася ліворуч, що він і не дивився у бік моря. Раптом різкий рух пароплава (він раптово повернув, щоб не зіткнутися з іншим) скинув брата з лави, на якій він стояв. Довкола несамовито закричали, затупотіли ногами, пролунало ледве чутне «ура». Тут пароплав накренило, і брат впав.

Схопившись на ноги, він помітив з правого борту, майже за сотню метрів від їхнього похиленого на бік човна, величезне залізне тіло, яке, ніби леміш, врізалось у воду, відкидаючи на два боки величезні спінені хвилі, під ударами яких пароплав то хилився мало не до ватерлінії, то безпорадно крутив в повітрі лопатями коліс.

Ціла злива бризок хлюпонула на брата і засліпила його на мить. Коли він протер очі, величезне страховисько вже промайнуло далі й летіло до берега. Над водою підіймався закутий в залізо корпус судна, а з двох труб виривалися струменем дим і полум'я. Це був торпедоносій «Дитя грому», що поспішав рятувати кораблі, яким загрожувала небезпека.

Щоб втримати рівновагу, міцно вхопившись за поруччя, брат перевів погляд від цього атакуючого левіафана знову на марсіян, які зійшлися і стояли втрьох так далеко в морі, що їхні триноги були майже сховані у воді. Занурені, вони здавалися на великій відстані не такими страхітливими порівняно зі сталевим велетнем, в кільватері якого безпорадно похитувався пароплав. Здавалося, марсіяни здивовано розглядають нового супротивника. Можливо, по їхньому розумінню, цей гігант був подібний до них. «Дитя грому» швидко наближався до них без жодного пострілу. Певно, це й дало змогу так близько підійти до ворога. Марсіяни не знали, що з ним робити. Їм було б достатньо навести свій тепловий промінь, щоб відправити його на дно.

Торпедоносій мчав з такою швидкістю, що за хвилину вже був на пів шляху між пароплавом та марсіянами, виділяючись темною плямою, що дедалі меншала на тлі довгої смужечки ессекського берега.

Раптом марсіянин, що був попереду навів свою трубу на

панцерника та вистрілив балоном чорного газу. Поціливши в судно, це чорнило розлилося по лівому борту, та темні клуби покотилися морем, не пошкодивши торпедоносця. Глядачам пароплаву здалося, що панцерник вже серед марсіян, бо сонце сліпило їм просто в очі, а судно сиділо низько у воді.

Було видно, як ці довговязі постаті, розходячись, стали відступати до берега, поволі підіймаючись із води. Один із них підняв генератор теплового променя, спрямовуючи його навскоси донизу і, коли промінь торкнувся води ціла хмара пари піднялася над морем. Певно він пройшов крізь залізний борт торпедоносця, як розжарений до білого метал проходить крізь аркуш паперу.

Раптом вогненний спалах пронизав клуби пари і марсіянин здригнувся та захитався. За мить він занурився, і стовп води та пари метнувся високо вгору. Раз у раз гриміли гармати оповитого паром торпедоносця. Одне ядро впало біля пароплаву, піднявши цілу хмару води, рикошетом відлетіло до інших кораблів, що пливли на північ і розбило на друзки якесь судно.

Але на це ніхто не звернув уваги. Побачивши загибель марсіянина, капітан на містку щось вигукнув, і всі пасажери на кормі голосно закричали. Мить – і юрба знову загаласувала. Збурюючи хвилі, за хмарами білої пари неслося щось довге й чорне, охоплене полум'ям. Із вентиляторів і труб бив вогонь.

Торпедоносій був ще живий: стерно, здавалося, було не-ушкоджене, двигуни працювали. Він рушив прямо на другого марсіянина і вже був метрів за сто від нього, коли той спрямував тепловий промінь на панцирну фортецю. Почувся оглушливий вибух, блиснув сліпучий спалах, палуба й труби злетіли вгору. Марсіянин похитнувся від того страшного вибуху, а за мить вогненні рештки судна, що за інерцією нестримно летіли далі вперед, наскочили на марсіянина і зім'яли його, неначе картонну іграшку. Брат від несподіванки аж скрикнув. І знову все зникло в хмарі гарячої пари.

— Два! — вигукнув капітан.

Всі галасували. Маленький пароплав від носа до корми дрижав від шаленого радісного крику, підхопленого спершу на одному, другому, а далі й на всіх суднах і човнах, що вийшли в море.

Довго над водою стояла пара, ховаючи від очей третього марсіянина і увесь берег. Човен наполегливо просувався вперед, все далі й далі відходячи в море, подалі від бойовища. Коли нарешті пара зникла, натомість розплився чорний газ, крізь заслону якого годі було розгледіти торпедоносця чи третього марсіянина. Панцирники з моря підійшли ближче і зупинилися між берегом та пароплавом.

Судно прямувало у відкрите море, а панцирники повільно наближалися до берега, що досі був схований за мармуровою завісою пари і чорного газу, що, змішуючись, утво-

рювали дивовижні візерунки. Ціла флотилія суден, рятуючись, відходила на північний схід; між панцирниками та судном плавало кілька рибальських човнів. Не дійшовши до осідаючої смуги газу й пари, військові кораблі повернули на північ, потім швидко попрямували на південь, зникаючи у вечірніх сутінках. Берег розпливався, втрачав свої обриси, ховаючись у хмарах, що збиралися низько над західним обрієм.

Несподівано з цієї золотавої імли долинули гарматні постріли і з'явилися рухливі чорні тіні. Всі пасажери почали пробиватися до перил, вдивляючись у сліпуче сяйво заходу, але не могли нічого розгледіти. Піднялася хмара диму і закрила собою сонце. Пароплав проторював свій шлях у безкрай непевності.

Сонце поринуло у сірі хмари, небо стало багряно-чорне, вгорі замерехтіла вечірня зоря. Було вже зовсім темно, коли капітан щось вигукнув, показуючи рукою в далечінь. Брат почав напружено придивлятися. Щось вимайнуло в небо із сірої імли в ясну чисту просторінь над хмарами, щось плескате, широке, величезне; воно пролетіло небом, зробивши велику дугу і, повільно спускаючись, зникло в таємничому мороці ночі, накривши землю густою темрявою.

КНИГА ДРУГА

ЗЕМЛЯ

В

МАРСІАНСЬКОМУ

ЯРМІ

I.

ПІД П'ЯТОЮ

У першій книзі, розповідаючи про братові поневіряння, я занадто ухилився від своїх власних пригод. Протягом подій, що про них ішлося в останніх розділах, ми з вікарієм ховалися від чорного газу в покинутому будинку в Голіфорді. З цього моменту я і поведу далі свою розповідь.

Ніч перед понеділком і весь наступний день — день паніки — ми просиділи на маленькому островці денного світла, відтяти від усього світу чорним газом, не здатні нічого робити, а тільки чекали в гнітючій бездіяльності.

Я дуже хвилювався за дружину. Тепер вона десь там у Лезергеді, — уявлялось мені, — налякана страшною небезпекою, вже оплакує мою смерть. Я ходив по кімнатах, готовий кричати від болю, якого завдавала мені сама лише думка, що може там статися з дружиною, коли мене не буде. Я

знав, що мій двоюрідний брат — не полохливої вдачі, але він був не з тих, які швидко усвідомлюють небезпеку і негайно діють. А саме за цих обставин потрібна кмітливість, а не хоробрість. Єдина думка втішала мене, що марсіяни посуваються до Лондона, тобто віддаляються від Лезергеда. Але все-таки я був у непевності, і це страшенно пригнічувало. Я був дуже змучений, і мене дратувало безнастанне скигління вікарія, його себелюбний відчай. Після кількох марних спроб вгамувати його, я перейшов до кімнати, в якій лежали глобуси, різні моделі та зошити, — певно, це була класна кімната. Коли й він прийшов сюди, я виліз на горище та зачинився там, аби лише побути наодинці зі своїм горем.

Того дня та вранці наступного, через отой чорний дим, ми були безнадійно відірвані від світу. В неділю ввечері ми помітили людей у сусідньому будинку — за вікном майнуло чиєсь обличчя, блимнуло світло, а потім грюкнули двері. Я так і не знаю, що то були за люди і що з ними далі сталося. Наступного дня ми вже їх не бачили. Протягом всього ранку в понеділок газ поволі опускався в напрямку річки, все ближче добираючись до нас, і нарешті поповз дорогою поблизу нашого сховища.

Близько полудня полем пройшов марсіянин, пускаючи струмінь гарячої пари, що із свистом летіла на стіни, розбивала шибки і навіть ошпарила вікарію руку, коли він тікав із кімнати, яка виходила вікнами на вулицю. Коли згодом ми повернулися до мокрих від пари кімнат і виглянули зовні, вся земля на північ була запорошена ніби чорним снігом. Кинувши погляд на річку, ми дуже здивувалися, побачивши почорнілі луки, які виблискували якимось червоनावим відтінком.

Ми не зразу з'ясували, яке значення для нас мають ці зміни, окрім хіба того, що загроза чорного газу минула. Потім я збагнув, що ми ж тепер вільні й можемо йти далі. Я вирішив знову тікати. Але вікарій був якийсь байдужий до всього.

— Нам і тут безпечно, — повторював він, — цілком безпечно.

Я вирішив залишити його, — ох, якби ж то я зробив це! Пам'ятаючи артилеристове напучення, я подбав про харчі і воду, знайшов олію та якусь ганчірку, щоб перев'язувати попечені руки, у спальні підібрав капелюх і фланелеву куртку. Коли вікарій зрозумів, що я все ж таки піду один, він також схопився. Увесь день було тихо, тож близько п'ятої, ми вирушили почорнілою дорогою до Санбері.

По дорозі до міста та в самому Санбері — скрізь валялося багато скоцюрблених трупів, кінських і людських, скрізь перекинуті вози, розкидані речі; і все вкрите чорним порохом. Цей саван із чорної сажі нагадав мені те, що я читав про загибель Помпеї. До Гемптон-Корта ми дійшли без пригод, нас тільки вражало незвичайне спустошення. Лише в Гемптон-Корті очі наші трохи спочили на клаптику зелені, якого не зачепив задушливий потік. Ми пройшли через Баші-парк з його оленями, що вільно паслися між каштанів. Кілька чоловіків та жінок поспішали ланами до Гемптону, — це вперше зустрілися нам люди. Нарешті ми дісталися до Твікенгема.

По той бік дороги, поза Гемом та Петерсгемом, і досі горіли ліси. Теплове проміння та чорний газ не досягли до

Твікенгему і тут було більше людей, але ніхто не міг розповісти нам ніяких новин. Здебільшого вони, як і ми, користуючись спокійною хвилиною, втікали далі. У мене склалося враження, що в окремих будинках залишалися ще мешканці, — занадто перелякані, навіть щоб утікати. Тут, на шляху, також були сліди квапливої втечі. Мені добре запам'яталися три поламані велосипеди, що лежали вдавнені в землю колесами возів та екіпажів. О пів на дев'яту ми перейшли Річмондський міст. Звісно, ми поспішили перебратися через річку, але я все-таки помітив якісь великі червоні туші кілька метрів завширшки, які несло течією. Я не знав, що то таке, — не було часу роздивлятися, — та, проте, дав йому страшне пояснення, хоч і не мав для того ніяких підстав. У Серреї також лежала сажа, яка нещодавно ще була чорним газом; тут валялися й трупи, особливо багато біля станції. Марсіян ми не бачили, аж доки не підійшли до Барнсу.

У почорнілій далині ми помітили трьох чоловіків, що завулком збігали до річки, але, крім цього, усе навколо здавалося спорожнілим. На узвишші палав Річмонд; далі за містом ніяких слідів чорного газу не видно було.

Підходячи до К'ю, несподівано нам на зустріч вибігла купа людей, а над будинками — метрів за сто від нас — ми побачили верхню частину марсіянської мангани. Ми так і заклакки від жаху: глянув би марсіянин донизу — і ми пропали! Пройняті страхом, ми не зважилися йти далі, а звернули з дороги та сховалися в якусь повітку в садку. Там вікарій причаївся в кутку, тихенько хлипаючи та, відмовляючись йти далі.

Але моя нав'язлива ідея будь-що дістатися Лезергеда не

давала мені спокою і, як тільки посутеніло, рушив знову. Я проліз крізь кущі, пройшов повз великий будинок та вийшов на дорогу до К'ю. Вікарія я залишив у повітці, але він поспіхом кинувся за мною.

Тієї миті я вчинив дуже нерозважливо, вирушаючи у дорогу, і це було очевидним, бо ж навколо нас були марсіяни. Щойно наздогнав мене вікарій, як ми знову побачили вдаль лінійну ту саму, чи може іншу бойову машину, що йшла луками в напрямку К'ю-Лоджу. Чотири чи п'ять маленьких темних постатей втікали від неї зелено-сірим полем. Було видно, що марсіянин їх переслідує. Ступивши три кроки, він наздогнав їх. Вони порснули в нього з-під ніг урізнобіч, але він не скопив їх тепловим променем, а підібрав поодиноці і вкинув до великої металевої скриньки, що висіла в нього за спиною, наче кошик у робітника.

Тоді я вперше усвідомив, що, може, марсіяни мають якісь інші наміри щодо людства, аніж просто знищити його. Якусь мить ми стояли мов скам'янілі, а потім повернули назад та вскочили через якусь хвіртку в садок, обгороджений муром, і впали в якийсь рівчак, в якому, на наше щастя, ми і сховалися, пролежавши там, ледве наслідуючись шепотіти, аж доки на небі не висіялись зорі.

Було, мабуть, близько одинадцятої години, коли ми зважилися вирушити далі і пішли вже не шляхом, а полями, боязко тримаючись кущів і гостро вдивляючись у темряву, — я ліворуч, а вікарій праворуч, — чи не з'являться де марсіяни, які, здавалося, стояли навкруги нас. Пробираючись ми натрапили на обгорілу чорну місцину, вже охололу й укриту попелом. На ній було багато обвуглених, спотворених люд-

ських тіл, уціліли тільки ноги й черевики. Кінські трупи лежали метрів, певно, за п'ятдесят від чотирьох розірваних гармат із розбитими лафетами.

Здавалося, що селище Шін уникло зруйнування, але було порожнє й безгомінне. Трупів ми тут не бачили, — та це й не дивно, бо ніч видалася така темна, що неможливо було розгледіти навіть узбіччя дороги. У цьому селищі мій супутник несподівано поскаржився на слабкість та спрагу, і ми вирішили спробувати залізти у якусь хату.

Перший будинок, до якого ми, трохи поморочившись, таки влізли через вікно, був невеличкою напіввідокремленою віллою, в якій я не міг знайти нічого їстівного, окрім шматка цвілого сиру. Зате тут була питна вода. Звідси я захопив сокиру, яка могла бути нам корисна, щоб вдертися в інший будинок.

Ми перейшли дорогу в тому місці, де вона повертає на Мортлейк. Тут, у садку, обгородженому парканом, стояв білий будинок. В коморі ми знайшли цілу крамницю харчів — дві буханки хліба в кошику, шматок сирого м'яса та півстегна шинки. Я перераховую все так докладно, бо цим добром довелося нам житися цілих два тижні. Під полицею стояли пляшки з пивом, пара мішків квасолі та кілька жмутів зів'ялого салату. Двері з цієї комірчини виходили на кухню, де лежала купа дров і стояв буфет, в якому ми знайшли десяток пляшок бургундського, суп і рибу в консервах та дві бляшанки бісквітів.

Ми сиділи в кухні у п'їтмі, не наважуючись запалити світло і їли хліб із шинкою, запиваючи пивом з однієї пляш-

ки. Вікарій, ще й досі наляканий та стривожений, так чомусь поривався тікати звідси, що я насилу вмовив його поїсти перед дорогою. Але тут несподівано трапилася пригода, через яку ми стали бранцями.

— Ще півночі, мабуть, нема... — тільки встиг я сказати, коли раптом блиснуло сліпуче зелене сяйво, яке на мить освітило всю кухню. А потім будинок так струсонувало, як я ще ніколи не чув — ні перед тим, ні опісля. Десь зовсім близько, наче в мене за спиною, розлігся страшенний гуркіт, задзенькотіло скло, навколо нас посипалася цегла, зі стелі просто нам на голови обвалився тиньк, розбившись на тисячі шматків. Мене збило з ніг на підлогу, вдаривши ще об пічку. Вікарій потім розповідав мені, що я надовго втратив свідомість. Та, коли я отямився, довкола знову було темно, і він кропив мене водою. Його обличчя було в крові, — як я згодом дізнався, — від порізу на лобі.

Деякий час я не міг збагнути, що сталося. Потім поступово прийшло прояснення. Я відчув біль на скроні від набитого синця.

— Вам краще? — пошепки запитав вікарій.

Я нарешті відповів, а потім сів.

— Не рухайтесь, — сказав він. — З буфету полетів посуд, і вся підлога в черепках. Ворухнувшись, ви зчините шум, а вони, здається, ось тут, за стіною.

Ми сиділи так тихо, що майже не чули подиха одне одного. Панувала могильна тиша, тільки раз десь поруч впав шматок тиньку чи цегли і розсипався по підлозі. Знадвору

зовсім близько почувся металевий брязкіт.

— Ось! — сказав вікарій, коли знову забрязкотіло.

— Так, — відповів я. — Але що це?

— Марсіянин, — прошепотів вікарій.

Я знову прислухався.

— Це не схоже на тепловий промінь, — сказав я, розмірковуючи над тим, чи не наштовхнулася на будинок марсіянська машина, як це сталося з дзвіницею церкви у Шеппертоні.

Наше становище було таке непевне, що ми сиділи нерухомо три-чотири години, аж доки не почало світати. Нарешті до кухні почало пробиватися світло, але не через вікно, яке залишалося темним, а через трикутну дірку в стіні між балкою та купою битої цегли позаду нас. Тепер інтер'єр кухні виглядав посірівшим.

З вулиці, до стіни будинку навалило купу свіжої землі, яка, розбивши вікно посипалася в кімнату прямо нам під ноги, та аж на стіл, за яким ми сиділи. Біля верхнього краю віконної рами з-під землі стирчала обірвана ринва. На підлозі було повно різних уламків. Та частина кухні, що була ближче до кімнат, зруйнувалася. Коли розвиднілося, ми переконалися, що майже весь будинок завалився. Цілковитим контрастом до цих руїн видавалася чепурненька шафа, пофарбована за тодішньою модою в блідо-зелений колір, під якою був розкиданий бляшаний та мідний посуд, шпалери з білими і блакитними квадратами під кахель, та два кольо-

рових малюнка, що тріпотіли на стіні над кухонною плитою.

Коли зовсім розвиднілося, крізь щілину в стіні ми побачили марсіянина, що стояв — як я зрозумів згодом — на варті біля гарячого ще циліндру. Ми якомога обережніше переповзли із напівосвітленої кухні до темної посудомийні.

Тільки зараз я збагнув, що сталося.

— П'ятий циліндр, — прошепотів я. — П'ятий постріл з Марсу влучив у цей будинок і поховав нас під руїнами.

Вікарій трохи помовчав, а тоді прошепотів:

— Боже, змилосердься над нами! — і далі почав скімлити.

Якщо не зважати на його схлипування, навкруги панувала повна тиша. Щодо мене, то я боявся й дихати і не зводив очей з блілого світла, що сіялося в кухонні двері. Я ледве міг розгледіти невиразні обриси обличчя вікарія, його комірець і манжети. Знадвору долинув металевий стукіт, а тоді — пронизливий свист і, трохи згодом, шипіння ніби паровоза. Ці загадкові звуки були наче пульсуючі, і здавалося, дедалі стають гучнішими. Раптом почувся ритмічний вібраційний гул, від якого все навколо нас задвигтіло і задзвенів посуд у буфеті. Світло примеркло, і отвір кухонних дверей став зовсім чорний. Отак, багато годин лежали ми там, причаївшись, скулившись та тремтячи, допоки нас не зборов сон...

Прокинувшись, я відчув, що страшенно хочу їсти. Здається, ми проспали більшу частину дня. Голод надав мені наснаги, і я, сказавши вікарію, що йду шукати їжі, помацки рушив до комірчини. Він нічого не відповів, але, як тільки я почав їсти, не витримав і собі поповз до мене.

II.

ЩО МИ БАЧИЛИ З-ПІД РУЇН БУДИНКУ

Підкріпившись, ми поповзли назад у посудомийню, і я, мабуть, знову задрімав. Коли я прокинувся, то помітив, що вікарія нема. Вібраційний гул тривав з гнітючою впертістю. Я пошепки покликав кілька разів вікарія, а тоді поповз до кухонних дверей. На дворі ще був день, і я помітив, що він лежить біля трикутного пролому в стіні, що виходив у бік марсіян. Голови його через підняті плечі я не міг побачити.

З-за стіни долітали найрізноманітніші звуки, наче з якогось депо, і все навкруги двигтіло від того гулу. Крізь пролом я бачив верхівку позолоченого сонцем дерева та клапоть блакиті спокійного надвечірнього неба. Близько хвилини я спостерігав за вікарієм, а потім, пригнувшись, тихенько підійшов ближче, обережно ступаючи між черепків, що вкривали підлогу.

Я торкнувся його ноги. Від несподіванки він так здригнувся, що аж цілий шматок тиньку відвалився з надвірного боку стіни та гучно гупнув об землю. Я схопив вікарія за руку, боячись, що він скрикне, і так ми надовго завмерли. Згодом я обернувся подивитись, що залишилось від нашого притулку. В облупленій стіні утворилася вертикальна шпарина. Я обережно виліз до балки і крізь цю шпарину глянув на приміську дорогу; там змінилося все до невпізнання.

Схоже, що п'ятий циліндр впав прямісінько на той дім, до якого ми вперше заходили. Від будинку не залишилося й сліду. Його розтрощило, рознесло, розвіяло, зрівняло із землею. Цей циліндр зарився в землю глибше, ніж підмурок, і утворив вирву, набагато ширшу за ту, що я бачив під Вокінгом. Земля навкруги розбризкалася від того страшного удару ("розбризкалася" — найвлучніше тут слово) і засипала величезними купами сусідні будинки. Це виглядало точнісінько так, якби по грязюці зі всього духу вдарити молотом. Задня частина нашого будинку завалилась, а передня була вщент зруйнована; кухня й посудомийня вціліли випадково, але були поховані під руїнами та засипані горами землі з усіх боків, крім тієї частини, що була проти циліндру. Ми висіли на краю величезної ями, де працювали марсіяни. Важке гупання лунало десь, мабуть, позаду нас, та інколи перед нашим отвором підіймалася завісою яскраво-зелена пара.

Циліндр вже був відчинений. Він знаходився посеред ями, а з протилежного її боку, поміж вирваних і засипаних дрібним камінням кущів, стояла порожня бойова машина,

висока й нерухома на тлі вечірнього неба. Спершу я майже не помітив ні ями, ні циліндру, хоча було б зручніше спочатку описувати їх, але мою увагу насамперед привернула надзвичайно блискуча машина, що копала землю, і якісь дивні створіння, що важко й незграбно повзали там через купи розритої землі.

Тож передусім мене зацікавив цей механізм. Це була одна з тих складних машин, що їх потім назвали рукатими, і вивчення яких дало такий могутній поштовх нашому земному винахідництву. На перший погляд вона нагадувала металевого павука з п'ятьма рухливими суглобистими лапами, з безліччю малих колінчатих важелів та хапальних щупальців навколо тулуба. Більшість цих лап була втягнена, але трьома довгими щупальцями машина хапала металеві пруті, рейки та цілі пластини, витягуючи та складаючи все це позаду себе на рівний майданчик — очевидно, для зміцнення обшивки циліндру.

Її рухи були такі швидкі, складні й досконалі, що я спершу, незважаючи на металевий блиск, не вбачав в ній машину. Бойові триноги також були на диво досконалі і виглядали як щось живе, але їх важко було навіть порівняти з цією. Люди, що ніколи не бачили такого обладнання і знають про нього лише із фантасмогоричних малюнків та поверхневих розповідей свідків, таких як я, неспроможні уявити собі справжні її властивості.

Зокрема я пригадую ілюстрацію з однієї брошурки, що подавала докладний опис війни. Митець, очевидно, поспіхом ознайомився із бойовими машинами – і цим обмежило-

ся його знання. Він зобразив їх незграбними, млявими триногами, негнучкими й неспритними, здатними тільки до одноманітних рухів. Брошурка з цими ілюстраціями набула гучної популярності, і я згадав про неї лише для того, щоб застерегти читача від хибного уявлення. Ті малюнки були схожі на марсіян, котрих я бачив, так само як воскова лялька на живу людину. На мою думку, цю брошуру краще було б дати без жодних ілюстрацій.

Як я вже казав, цей рукатий спершу видався мені не машиною, а якимось крабом у блискучій оболонці; а марсіянина, що вправними щупальцями керував її рухами, я сприйняв за щось подібне до мозкового центру. Але згодом я побачив таку саму сіро-брунатну, глянцеvu, немов із шкіри, оболонку й на інших тілах, що повзали тут, і зрозумів справжню природу оцього вправного працівника. Збагнувши це, я перевів свою увагу на марсіян. Я вже дещо знав про них, і почуття огиди тепер не заважало мені спостерігати за ними зі схованки, не видаючи себе жодним рухом.

Тепер я побачив, що ці істоти не мають нічого земного. Це були масивні кулясті тіла, певніше б сказати — просто голови близько чотирьох метрів у діаметрі, з деякою подобою обличчя. Вони не мали ніздрів, і я подумав, що вони, мабуть, взагалі позбавлені нюху; на обличчі у них було двоє величезних темних очей, а нижче — щось на кшталт м'ясистого дзьобу. Ззаду тієї голови чи тулуба — я вже й не знаю, як його назвати, — була туга перетинка, що правила їм за вухо, як з'ясували пізніше. Хоча, за умов далеко густішої земної атмосфери вона була ні до чого. Біля рота висіло шістнадцять тоненьких, схожих на батіжки, щупальців, зі-

браних у дві мички — по вісім у кожній. Згодом ці мички відомий анатом професор Говс досить влучно назвав руками. Ще коли я вперше побачив марсіян, мені здалося, ніби вони силкувалися на цих руках зводитися, та, звичайно то було неможливо при умовах земного тяжіння, коли вага тіла збільшилася. Можна припустити, що на Марсі вони з легкістю пересуваються цими руками.

Мушу зауважити, що анатомічна будова марсіян, як пізніше показав розтин, була досить проста. Більшу частину їхнього організму займав мозок із розгалуженням грубих нервів, що йшли до очей, вуха та щупальців. Крім того — складної будови легені, в які повітря попадало просто з рота, а також серце та кровоносні судини. Надсадну працю легенів, викликану густішою земною атмосферою та більшою на землі силою тяжіння, було помітно вже з самих конвульсійних рухів зовнішньої оболонки.

Таке тіло марсіянина. Нам може здатися дивним, що вони зовсім не мали складних органів травлення, які займають більшу частину людського тіла. Але їхнє тіло — це голова, сама голова. Нутрощів у них не було. Вони зовсім не їли і не перетравлювали їжі. Замість неї вони вживали свіжу кров інших істот, впорскуючи її собі в жили. Я бачив це на власні очі, тож розповім про це далі. Але відчуття нудоти не дає мені змалювати все те, на що й дивитися було гидко. Скажу тільки, що кров брали ще із живих істот, здебільшого з людей, та заливали в себе з допомогою пристрою на кшталт піпетки.

Сама думка про це, без сумніву, викликає в нас огиду,

але в той же час я думаю, якою огидною мала б видатися наша звичка жити м'ясом — ну, хоча б кроликові, якби він раптом набув здатності мислити.

Фізіологічні переваги ін'єкції — незаперечні, надто коли зважити, скільки людина витрачає часу й енергії на пережовування та травлення. Половина нашого тіла — це залози, різні органи й канали, що переганяють та перетворюють різноманітну їжу на кров. Процеси травлення і впливу їх на нервову систему виснажують наші сили, пригнічують наш розум. Людина може бути щаслива чи нещаслива — залежно від стану її печінки або підшлункової залози. Але органічні коливання не впливали на настрої та емоції марсіян.

Те, що вони віддавали перевагу саме людині, як джерелу живлення, частково пояснюється природою залишків тих жертв, котрих вони привезли з Марсу. Ці створіння, судячи з їхніх засохлих останків, що потрапили людям до рук, були двоногі, з тендітним крем'янистим кістяком (на зразок наших крем'янистих губок) і кволими м'язами; вони були шість метрів зростом, мали круглу голову і великі очі в кістяних западинах. У кожному циліндрі, здається, містилося по двоє-троє таких створінь, і всіх їх було вбито ще до прибуття на Землю. Зрештою вони б однаково загинули, бо від першої ж їхньої спроби стати на ноги на нашій планеті в них поламалися б кістки.

Коли я вже почав цей опис, то мушу додати ще деякі деталі, бо на той час не всі вони були очевидні для нас. Це допоможе читачеві, незнайомому з марсіянами, скласти яскравіше уявлення про цих бридких істот.

Їхня фізіологія відрізнялася від нашої трьома дивними особливостями. Організми марсіян не потребували сну і могли безперервно працювати, як у людей серце. Так як вони не мали потреби в постійному відновленні м'язів, то й періодичне стомлення їм було невідоме. Здавалося, що вони зовсім не відчували ніякої втоми. Навіть на Землі, де ані кроку не можливо було зробити без зусиль, вони не спочивали, працюючи, як ті комахи, всі двадцять чотири години на добу.

Друга дивна особливість марсіян здається чудернацькою для нашого світу — вони були безстатеві, тому не відали тих бурхливих емоцій, які відчуває людина внаслідок статевої різниці. Тепер вже точно встановлено, що під час цієї війни на Землі народився один марсіянин; він тримався на тілі свого родича у вигляді бруньки, як пуп'янок лілеї або молодий організм на прісноводному поліпові.

У людини та усіх високорозвинених земних істот такий спосіб розмноження давно зник, тож на землі він вважається примітивним. У всіх нижчих тварин, кінчаючи оболонковими, які стоять найближче до хребетних, існують водночас обидва способи розмноження, але на вищих щаблях розвитку статевий спосіб витиснув брунькування. На Марсі, однак, розвиток пішов у протилежному напрямі.

Варто зауважити, що один відомий письменник-філософ, який тяжів до псевдонаукових умоглядних припущень, ще задовго до нападу марсіян прорікав людині майбутнього марсіянську будову. Його пророцтво, скільки пам'ятаю, з'явилося 1893 року в листопадовому чи грудневому номері

журналу «*PALL MALL BUDGET*», який давно вже не видається⁴. Пригадую карикатуру з цього приводу у відомому домарсіянському сатиричному журналі «*PUNCH*». Автор жартома доводив, що розвиток механізації мусить врешті-решт загальмувати розвиток кінцівок людського тіла, що через хімічне живлення волосся, ніс, зуби, вуха, підборіддя з плином часу стануть непотрібні людям і внаслідок природнього добору згодом зовсім відімруть. Буде розвиватися тільки мозок. Щоправда, ще одна частина тіла може пережити інші, це рука — вчителька і служниця мозку: тоді, коли все зайве відмиратиме, вона без упину розвиватиметься.

Сказане жартома, часто стає правдою, і на прикладі марсіян видно таку перемогу інтелекту над тваринними рисами організму. Мені здається ймовірним, що марсіяни походять із таких же створінь, як і ми, але в них більше розвивалися мозок та руки (згодом руки переродилися на два пучки вправних щупальців) за рахунок решти організму. А мозок без тіла мав перетворитися на егоїстичний інтелект, позбавлений людських емоцій.

Нарешті, третя характерна особливість марсіян, яка відрізняє їх від нас, може на перший погляд видатися і не суттєвою. Мікроорганізмів, що викликають на Землі так багато хвороб і страждань, або ніколи не було на Марсі, або санітарія марсіян винищила їх дуже давно. Сотні інфекційних хвороб, що нищать людське життя, — лихоманка, сухоти, рак, та всілякі інші захворювання, — ніколи не порушували їхнього звичайного життя. Говорячи про відмінність життя на

⁴ Г. Велз має на увазі свою власну статтю "Про одну ненаписану книгу".

Марсі, слід сказати і про таке цікаве явище, як червона трава.

Очевидно, що там, рослинний світ, на відміну від земного, де переважає зелений колір, має криваво-червоний відтінок. Принаймні, насіння, яке марсіяни (навмисне чи випадково) привезли з собою, дало тут тільки червоні паростки. Проте тільки всім відома червона трава в боротьбі з земною рослинністю змогла призвичаїтися до нашого ґрунту. Червона повитиця так швидко зачухла, що мало хто її встиг і побачити. Що ж до червоної трави, то вона якийсь час росла досить буйно. На третій чи, може, на четвертий день нашого ув'язнення вона вже зійшла навколо ями, і її пагони, подібні до кактуса, червоною каймою оповили наше трикутне віконце. Пізніше я бачив її по всій країні, особливо там, де протікала вода.

Марсіяни, як з'ясувалося, мали слуховий орган — одна кругла перетинка в задній стороні голови-тіла, а також очі, що гостротою зору не поступалися нашим; проте, на думку Філіпса, блакитний та фіолетовий кольори вони сприймали за чорний. Був поширений здогад, що марсіяни спілкувалися між собою за допомогою звуків та рухаючи щупальцями. Так говориться, наприклад, в одній популярній, але похапцем написаній брошурі, автор якої, очевидно, не був свідком марсіянського свавілля; я вже згадував про неї, вона й досі — головне джерело інформації про цих прибульців з Марсу. Однак ніхто з людей, що залишилися тепер живі, не бачив так близько марсіян, як я. Хоч воно сталося й не з моєї волі, але це факт. Я стверджую, що стежив за ними зблизька день у день і бачив, як марсіяни вчотирьох, вп'ятьох, а одного ра-

зу навіть ушістьох поволі виконували різні складні роботи без жодного звуку чи жесту. Їхнє своєрідне виття завжди було чути перед їдою; в ньому не було ніякої тональності і, як мені здається, утворювалося видиханням повітря перед ін'єкцією, не означаючи ніякого сигналу. Принаймні я трохи знаюся на психології і твердо впевнений, що марсіяни обмінювалися думками без участі якихось фізичних органів. Я стверджую це, незважаючи на свою упередженість проти телепатії. Ще до вторгнення марсіян, якщо читач пам'ятає мої статті, я гаряче виступав проти телепатійних теорій.

Марсіяни не носили ніякого одягу. Певна річ, у них були інакші погляди на оздоби, та на пристойність. Вони не тільки менше за нас відчували температурні коливання, а навіть побільшений атмосферний тиск, здавалося, не завдавав їм помітної шкоди. Хоча вони й не носили ніякого одягу, зате мали велику перевагу над людьми в інших штучних удосконаленнях. Люди, зі своїми велосипедами, літальними апаратами Лілієнталя, зі своїми гарматами та багнетами, з усіма своїми технічними досягненнями — лише на початку тієї еволюції, яку давно вже пройшли марсіяни. Вони справді стали чистим розумом, що вдається до різних машин залежно від потреби, — так само, як людина користується одягом або бере, щоб швидше пересуватися, велосипед, а щоб укритися від дощу — парасольку. Найдивніше для нас, що в усіх марсіянських винаходах немає основного елементу майже всіх наших механізмів, — я маю на увазі колесо. У жодній з тих машин, які марсіяни взяли на Землю, не було нічого схожого на колесо. У них повинно бути, принаймні, хочаб одне для пересування. І з цього приводу цікаво зазна-

чити, що природа й на Землі не знає коліс і надає перевагу іншим засобам пересування. Отже, марсіяни або не знають (хоча це малоймовірно), або уникають коліс, бо в їхніх апаратах майже не використовуються нерухомі або відносно нерухомі осі із круговим рухом, зосередженим в одній площині. Майже всі з'єднання в їхніх машинах — це складна система ковзальних деталей, що рухаються на малих, майстерно виготовлених дугастих валиках. Коли вже зайшла мова про ці деталі, слід зазначити й те, що всій складній важільній системі їхніх механізмів надає руху певна подoba «системи м'язів», яка складається з дисків, укладених в еластичну оболонку; ці диски під дією електричного струму поляризуються і щільно прилягають один до одного. Завдяки цьому, рухи механізму дуже схожі на рухи живої істоти, — що якраз і вражало людей. Багато таких «м'язів» було і в тому крабоподібному роботі, якого я бачив крізь шпарину, коли він розвантажував циліндр. Ця машина більше скидалася на живих істот, аніж самі марсіяни, що, лежали біля неї під сонячним промінням, важко дихаючи та ворущачи щупальцями, і ледве пересувалися, стомлені довгою мандрівкою крізь безмежні простори.

Поки я спостерігав за їхніми повільними рухами на осонні, помічаючи химерні риси їхньої будови, аж нарешті нагадав про себе вікарій, сильно смикнувши мою руку. Обернувшись, я побачив його сердите обличчя та красномовно стиснуті вуста. Йому також кортіло глянути, але в щілину міг дивитися тільки один, тому я мусив на якийсь час

поступитися місцем для нього.

Коли я знову подивився у шпарину, невтомний рукатий вже зібрав декілька частин апарату, які він витягнув з циліндру, що своєю формою, безперечно, нагадував його самого. Внизу ліворуч, в полі зору, з'явився якийсь копальний механізм, що завзято працював довкола ями. Він свистів та випускав клуби зеленого диму, розміреними рухами вправно копаючи ґрунт і насипаючи вал. Це була саме та машина, від гуркотіння та ритмічної вібрації якої тремтіло наше напівзруйноване пристановище. Наскільки я зміг розгледіти, нею ніхто не керував.

III.

ДНІ УВ'ЯЗНЕННЯ

Як тільки з'явилася друга бойова тринога, ми перейшли в посудомийню, боячись, щоб марсіянин згори не помітив нас у нашій схованці. Згодом цей страх розвіявся, бо з'ясувалося, що при сліпучому сяйві сонця отвори в нашому сховищі мусять здаватися марсіянинові зовсім чорними; але спершу — тільки він ступить ближче, як ми панічно тікаємо до посудомийні. Та хоч як не проймав нас страх, ми вперто тяглися до тієї щілини. Я з подивом пригадую, як ми, зовсім не думаючи про наше становище — нам загрожували або голодна смерть, або щось іще жахливіше, — ладні були запекло змагатися за місце біля шпарини. Пильнуючи, щоб не здійняти галасу, ми з обережним поспіхом — і тому дуже кумедно — напереді квалілися через кухню, штовхаючись та обмінюючись стусанами, забуваючи, що стоїмо за крок від смерті.

Річ у тому, що ми були занадто різними людьми — за характером, за способом мислення, і за поведінкою, а небезпека та ізоляція тільки підкреслювали цю відмінність. Ще в Голіфорді мене обурювало безпорадне рюмсання вікарія, його тупоголова впертість, а нескінченні гугняві монологи собі під ніс не давали мені зосередитися, спокійно поміркувати над тим, що робити, і часом доводили мало не до шаленства. Він був слабодухий, наче якась дурнувата жінка, і міг хникати цілі години. Я не мав сумніву, що він, цей мазунчик, вірив, ніби сльози можуть йому допомогти. Навіть у темряві не було мені спокою від його надокучливості. Він їв більше за мене, та я марно намагався звернути його увагу на те, що нам доведеться сидіти тут, доки марсіяни закінчать роботи в ямі, і що під час довгого очікування ми мусимо обмежувати себе в їжі. Спав він мало, а допавшись до харчів, їв та пив, забуваючи всяку міру.

Минали дні, але вікарій не хотів ні з чим рахуватися і тільки збільшував наші страждання та небезпеку, тому я, — як мені це було не гидко, — зрештою змушений був вдатися до погроз, а потім дати йому стусана. Це привело його до тями на деякий час. Але він належав до тих кволих, німечних, слабодухих, млявих, ненависних, підступних створінь, що ні до людей, ні до Бога, та навіть і не до самих себе.

Мені прикро згадувати й писати про це, однак я мушу розповісти все, як воно було. Кому не доводилося стикатися з темними й страшними пригодами життя, той, певно, з легким серцем звинуватить мене в жорстокості та спалаху гніву, що стався під кінець наших страждань; такі знають, що добре і що погано, та не знають, на що здатні закатовані люди. Тільки той, хто сам пройшов цей морок, хто зійшов до

глибин первісного життя, лише в того виникне співчуття.

Серед темряви між нами точилася боротьба, ми пошепки лаялися, видаючи їжу й питво та, даючи один одному стусанів, а тим часом надворі в ямі під немилосердно пекучим червневим сонцем марсіяни налагоджували свої химерні справи.

Тож, тепер я повертаюся до розповіді про мої пригоди.

Довго не наважувався я підходити до шпарини в стіні; коли ж нарешті підійшов, то помітив, що у прибульців з'явилося ще три бойові триноги. Вони принесли якесь нове приладдя і встановили його навколо циліндру. Друга рука машина, що вже була зібрана, займалася обслуговуванням цього пристрою, тулуб якого був схожий на бідон для молока, над яким колихався ківш, схожий на грушу, і з нього струмочком сипався білий порошок до казану вниз.

Цими коливальними рухами керувало щупальце рукої машини, а дві лопатисті руки копали глину і закидали її до ковша; тим часом інша рука час від часу відчиняла дверцята і вигрібала з машини руду жужелицю. Ще одне сталеве щупальце переправляло порошок колінчатою трубою із казана до якогось резервуару, прихованого від мене купою блакитного пилу. Із того невидимого резервуару здіймалися прямовисні пасма зеленого диму. У цю мить рука машина з тихим мелодійним дзвоном витягла, наче телескопічну трубу, щупальце, що доти стирчало тупим патрубком, і сягнула ним за купу глини. За секунду щупальце підняло догори блискучу, ще не охолонулу алюмінієву плиту і поклало її на великий стос біля ями. Від заходу сонця до перших зірок ця

вправна машина виробила із звичайної глини понад сотню таких плит. Купа блакитного пилу все збільшувалася, зростаючи над краєм ями.

Контраст між спритними й складними рухами цих машин та вайлуватим і важким повзанням їхніх господарів був такий великий, що мені довго здавалися живими істотами не марсіяни, а ці механізми.

Коли до ями вперше принесли впійманих людей, біля отвору був вікарій, а я сидів на підлозі і напружено прислухався. Раптом він відскочив назад, а я, злякавшись, що нас помітили, аж скулився від страху. Він, тихо ступаючи у пільмі поміж черепками, підійшов до мене і присів поруч, кажучи щось нерозбірливе та розмахуючи руками. Тоді, його страх передавався й мені. Він показував жестами, що поступається місцем біля отвору. Тоді цікавість надала мені сміливості; я підвівся, переступив через вікарія та припав до шпарини. Спочатку я не міг зрозуміти причину його божественної поведінки. Вже западали сутінки, в небі подекуди блимали зірки, і зеленаві спалахи від машини, що виробляла алюміній, ще яскравіше освітлювали яму. Дивне враження справляли ці миготливі зелені відблиски та чорні рухливі тіні. Байдужі до цього всього, вгорі літали кажани. За купою зелено-блакитного пилу не видно було, як там повзають марсіяни. З одного боку ями стояла бойова машина зі складеними ногами. Раптом серед гуркоту машин почувся нібито людський голос. Спершу я подумав, що це мені тільки здалося.

Причаївшись, я слідкував за триногою, та вперше на власні очі пересвідчився, що під її ковпаком сидить марсія-

нин. При спалахах зеленого світла було видно його лискучу шкіру й блискучі очі. Раптом я побачив, як довге щупальце простяглося над плечем машини до невеличкої клітки, що знаходилася позаду і підняло звідти щось темне й загадкове. Розлігся пронизливий крик, і бідолашна жертва у відчаї затріпалася на тлі зоряного неба; коли ж цей темний предмет опустився нижче, в зеленому світлі я побачив, що це людина. На мить її ясно освітило. Я помітив, що це чоловік середнього віку, кремезний, рожевощокий, гарно вдягнений. Певно, ще три дні тому він впевнено й статечно ходив по землі. Я побачив його витріщені очі, блискучі гудзики та ланцюжок від годинника. Далі він зник за купою пилу і настанала тиша. Потім пролунав крик, а за ним — тривале, вдоволене гугукання марсіян...

Я сповз із купи сміття, схопився на ноги і, заткнувши вуха, кинувся до посудомийні. Коли вікарій, мовчки причаївшись та обхопивши руками голову, побачив, що я майнув повз нього, то, мабуть, подумав, що я хочу залишити його тут самого, і, голосно скрикнувши, кинувся за мною.

Тієї ночі сиділи ми в посудомийні, змагаючись із жахом та непереможним бажанням виглянути крізь шпарину, і я, хоч добре знав, що потрібно негайно щось робити, не міг нічого придумати аби втекти звідси. Та наступного дня я вже спокійно зважив наше становище. На вікарія не було ніякої надії: страх позбавив його тям і обернув на створіння, здатне діяти тільки імпульсивно. Власне, він вже став мало не твариною. Отже, я мав покладатися лише на самого себе. Але зрештою я дійшов висновку, що хоч яке жахливе наше становище, — все ж воно не безнадійне. Адже могло бути так, що марсіяни тільки тимчасово отаборилися в цій ямі. І,

якщо вони тут не надовго, то їм не має необхідності охороняти її, і ми зможемо втекти. Я дуже добре обміркував план підкопу в протилежний бік, але там була велика небезпека потрапити на очі якійсь вартовій тринозі. Та й копати мені довелося б самому, — на вікарія годі було й розраховувати.

Якщо не помиляюсь, на третій день в мене на очах вбили хлопця. Це був єдиний випадок, коли я бачив, як живляться марсіяни. Після того я майже цілий день не міг підійти до отвору. Я вийшов до посудомийні, зняв двері й кілька годин якомога тихіше рив сокирою землю. Але, коли я прокопав нору метрів на два завдовжки, пухка земля раптом з гуркотом обвалилася. В мене завмерло серце, і я довго лежав на підлозі, боячись навіть ворухнутися. Не зважаючи довбати далі, я облишив надію на підкоп.

Перше враження від марсіян, було в мене таке, що людям ніякими зусиллями їх не перемогти. Та десь на четверту чи п'яту ніч я почув щось подібне до гарматних пострілів.

Була пізня ніч, і в небі яскраво світив місяць. Марсіяни забрали машину для копання землі, окрім бойової триноги, що стояла трохи далі від ями та рукової машини, що працювала і далі в тому кутку ями, що був під нашою шпариною. В ямі було зовсім темно, якщо не зважати на слабкі відблиски від рукової, та ще на бліде місячне світло; тишу порушував лише брязкіт машини. Ніч була чарівно спокійною. Крім однієї планети, здавалося тільки самотній місяць панував на всьому небі. Десь завив собака, і я прислухався до цього знайомого звуку. А тоді долинув дуже виразний гуркіт, схожий на постріли важких гармат. Я нарахував шість вибухів і після тривалої перерви — ще шість. Ото й все.

IV.

СМЕРТЬ ВІКАРІЯ

Це сталося на шостий день нашого ув'язнення. То був останній раз, коли я дивився в шпарину і раптом збагнув, що залишився один. Вікарій, який щойно стояв поруч і намагався відштовхнути мене від отвору, несподівано пішов у посудомийню. Це здалося мені підозрілим і я одразу ж тихенько пішов за ним. У темряві я почув, як він п'є. Я напомацки кинувся до нього й схопив пляшку бургундського.

Кілька хвилин ми боролися. Пляшка впала на підлогу й розбилася; я залишив його і підвівся. Ми стояли, важко дихаючи і погрожуючи один одному. Скінчилось тим, що я став між ним та нашими харчами і оповістив йому свій намір запровадити сувору дисципліну. Усі наші припаси я розподілив на десять днів; сьогоднішню свою частку він вже з'їв. Під вечір він знову намагався дістатися до їжі. Я саме закуняв, але одразу ж і схопився. Весь день і всю ніч ми про-

сиділи один проти одного; я втомився, але рішуче стояв на своєму, а він все хлипав і скаржився на голод. Я знаю, що минула лише одна доба, але вона тоді видалась мені — та й тепер видається — цілою вічністю.

Наші напружені стосунки зрештою дійшли до відкритої ворожнечі. Протягом двох довгих днів ми пошепки сперечалися та боролися. Бувало, доведений до краю, я лупцював його руками й ногами, інколи намагався ласкаво вплинути на нього. Одного разу я спробував підкупити його останньою пляшкою бургундського, — у нас була помпа для викачування дощової води, отож від спраги страждати нам не довелося б. Але ні сила, ні ласка не діяли на вікарія: видно, він таки справді схибнувся, бо тільки й думав, як би допас-тися до їжі, і голосно белькотав сам до себе. Нехтуючи елементарною обережністю, він міг виявити нашу схованку. Поступово я почав усвідомлювати, що він остаточно втратив глузд, і я залишився в цій нудотній темряві наодинці з божевільним.

Пригадуючи дещо, мені здавалося, що інколи і в мене в голові було не все гаразд, бо постійно снилися якісь химерні, гидотні сни... Це може виглядати дивним, але я схильний думати, що слабкість та божевілля вікарія застерегли й мобілізували мене, допомігши не втратити розуму.

На восьмий день він говорив вже не пошепки, а голосно, і я вже не міг вгамувати його балаканину.

— Це справедливо, о Боже! — повторював він раз у раз. — Це справедливо! Покарай мене й моїх ближніх! Ми грішники й легкодухи. Там були злидні, горе, бідних топтали у прах, а я мовчав. Я проповідував безглуздя, о Боже мій, яке

безглуздя! Я мусив би повстати, хоч би довелося й померти за те, і закликати до покути, до покути!.. Гнобителі убогих і нужденних... Кара Господня!

Потім він раптом згадав про харчі, які я утримував від нього, благав, скиглив, виплакував, нарешті, погрожував. Почав підвищувати голос; я благав його не галасувати, але він, збагнувши, що я цього побоююсь, заходився знову погрожувати, мовляв, він розкричиться і накличе на нас марсіян. Це злякало мене, але я зрозумів, що будь-які мої поступки могли тільки зменшити наші шанси на порятунок. Я ігнорував його, хоч і не був впевнений в його діях. Але того дня, в усякому разі, він до цього не дійшов. На восьмий і дев'ятий день він говорив щоразу голосніше, — то погрожував, то благав, то ніс цілий потік нісенітниць та пустого розкаяння за свої беззмістовні й нещирі служби Божі. У мене навіть жаль прокинувся до нього. Трохи поспавши, він розходився знову, та так голосно, що мені довелося втрутитись.

— Тихше! — благав я.

Спочатку він сидів у темряві біля казана, але потім підвівся і став на коліна.

— Я дуже довго мовчав, — сказав він так голосно, що його мусили б почути і в ямі. — Тепер я повинен свідчити. Горе цьому невірному місту! Горе! Горе! Горе! Горе мешканцям Землі, бо вже чути голос труби...

— Стуліть пельку! — схопився я, жахнувшись, що марсіяни почули нас. — Заради Бога...

— Ні! — заволав вікарій на все горло, встаючи на ноги і, простераючи руки. — Говоритиму! Слово боже в моїх устах!

За три кроки він вже був на порозі кухні.

— Я повинен свідчити! Я йду. Я так довго зволікав.

Я простяг руку та намацав сокиру, що висіла на стіні і кинувся за вікарієм. Зі страху я просто себе не тямив. Я наздогнав його, коли він був посеред кухні. Остання крапля людяності озвалася у мені, — я обернув сокиру лезом до себе і вдарив вікарія обухом. Упавши головою вперед, він простягнувся на підлозі. Я спіткнувся об нього й зупинився, важко дихаючи. Він лежав нерухомо.

Раптом знадвору почувся якийсь шум; посипався тиньк, і трикутний отвір у стіні потемнів. Я глянув догори й побачив тулуб рукатої машини, що повільно рухався повз шпарину. Одна з його хапальних кінцівок звивалася між уламками. Потім з'явилася друга кінцівка, що намацувала собі дорогу по обваленим бантинам. Я аж скам'янів з жаху. Далі я побачив крізь скло на тулубі лице, — якщо це так можна назвати, — та великі темні очі марсіянина. Потім довга металева зміїста кінцівка стала повільно просуватися крізь шпарину.

Розвертаючись я наскочив на тіло вікарія й зупинився біля дверей посудомийні. Щупальце посунулось десь на два метри в кухню, поривчасто звиваючись і обертаючись на всі боки. Деякий час я стояв наче заморожений цим повільним тремтливим наближенням. Тоді, тихо зойкнувши захриплим голосом, я примусив себе перейти до посудомийні. Мене всього сіпало і я ледве тримався на ногах. Відчинивши двері до вугільного підвалу, я стояв у темряві, вдивляючись у ледь

видний прохід до кухні, й прислухався. Чи помітив мене марсіяннин? І що він робить?

Там щось тихо вовтузилося, терлося об стіну, посувалося з металевим брязкотом, ніби трясло в'язкою ключів. Потім важке тіло, — я добре знав чиє, — посунулося по підлозі до отвору. Не стримавшись, я підкрався до дверей і зазирнув у кухню. В освітленому сонцем трикутному отворі я побачив марсіянина в його рукатій машині, на кшталт Бріарея⁵, який пильно розглядав голову вікарія. Я відразу зрозумів, що він здогадається про мою присутність по свіжій рані.

Я навшпиньки повернувся назад до погребу, тихо зачинив за собою двері й став напмацки якомога тихіше зариватись у вугілля та дрова. Раз у раз я завмирав і прислухався, чи не повзе сюди щупальце марсіянина.

Згори долинув знову металевий брязкіт. Марсіяннин обмацував кухню. Раптом я почув, як щупальце наближається, — ось воно вже в посудомийні... Я сподівався, що до мене він не дотягнеться. Я палко молився... Проповзаючи, щупальце тихенько дряпнуло по дверях. Ціла вічність нестерпного чекання. Я почув, як воно намацало клямку. Воно знайшло двері! Марсіяни розуміють, що таке двері!

Прововтузившись майже хвилину біля клямки, воно на решті відчинило двері.

У темряві я ледве міг розрізнити цю кінцівку, що найбільше скидалася на слонячий хобот. Обмацуючи стіни, ву-

⁵ Бріарей — сторукий велетень у грецькій міфології.

гілля, дрова, стелю, вона поволі тяглася до мене, нагадуючи собою чорного хробака, що хитає врізнобіч сліпою головою.

Один раз щупальце навіть торкнулося мого черевика. Я вкусив себе за руку, щоб не закричати. На хвилину все стихло. Я вже думав, що воно зникло. Аж, несподівано клацнувши, воно щось ухопило — мені здалося, ніби мене! — і, здається, стало виповзати із погребу. Спершу я був не певен у тому... Може, щупальце схопило шматок вугілля, аби дослідити, що воно таке?

Скориставшись з нагоди, я перевернувся на другий бік, бо вже затерп, і прислухався. Я пошепки молився Богу, палко благаючи в нього захисту.

Тоді я почув, як щупальце знову повільно потяглося до мене. Воно зовсім близько шаруділо по стінах, зачіпаючи меблі.

Поки я вагався, воно енергійно гепнуло по дверях, зачинивши їх. Я чув, як воно совалося в комірчині, як торохкотіли бляшанки з бісквітами, як розбилася пляшка, і знову щось важко гепнуло в двері погребу. А потім — тиша і безкінечно довге очікування.

Воно вже виповзло, чи ні?

Нарешті я вирішив, що так.

Щупальце більше не поверталось, але я весь десятий день пролежав у суцільній темряві, зарившись у вугілля й дрова, не наважуючись навіть виповзти за водою, хоча нестерпно хотілося пити. Лише на одинадцятий день я ризикнув вилізти зі своєї схованки.

V.

ТИША

Перше ніж увійти в комірчину, я замкнув двері, що вели з кухні в посудомийню. Але комірчина була порожня, всі припаси зникли. Мабуть, їх забрав тоді марсіянин. Від цього я, вперше за увесь цей час, впав у відчай. Ні одинадцятого, ні дванадцятого дня я не їв і не пив.

В роті і в горлі в мене пересохло, і я відчував, що втрачаю останні сили. Я сидів у темній посудомийні в пригніченому та занедбаному стані, думаючи тільки про їжу. Мені здавалося, що я оглух, бо звуки, які я звик чути з боку ями, повністю стихли. Я був виснажений, тому підповзти безшумно до шпарини я б не зміг, інакше я був би вже там.

На дванадцятий день в моєму горлі вже так пересохло, що я, ризикуючи накликати марсіян, зважився підійти до скрипучої помпи біля раковини і видобути пару склянок ка-

ламутної й смердючої дощової води. Це мене добряче освіжило, та підбадьорив той факт, що жодне щупальце не з'явилося на скрегіт помпи.

Ці дні я часто думав про вікарія, про його смерть, але думки мої були плутані та уривчасті. Тринадцятого дня я випив ще трохи води і, дрімаючи, поринув у безладні думки про їжу та нездійсненні плани втечі. Щойно я починав дрімати, як мене переслідували кошмари — смерть вікарія або розкішні обіди. Але вві сні, чи то наяву я відчував пронизливий біль, що спонукав мене постійно пити воду. Світло, що проходило до посудомийні, було тепер не сіре, а червоне; у мене так розладналися нерви, що це світло видавалося мені кривавим.

Чотирнадцятого дня я зайшов до кухні і дуже здивувався, побачивши, що отвір у стіні заріс червоною травою, від якої і світло стало тут темно-червоне.

Вранці п'ятнадцятого дня я почув на кухні якісь дивно знайомі звуки. Прислухавшись, я розпізнав сопіння та дряпання собаки. Зайшовши до кухні, я побачив собачу морду, що просунулась у шпарину крізь червоні зарості. Я страшенно здивувався. Нанюхавши мене, собака гавкнув.

У мене майнула думка: якби пощастило нишком заманити собаку до кухні, я міг би його вбити на м'ясо. В усякому разі, його таки слід вбити, щоб він не привернув уваги марсіян.

Я поповз, звертаючись ніжно до нього:

— Гарний песику!..

Але собака витяг морду зі шпарини та дременував геть.

Я прислухався, — ні, я таки не оглух: у ямі й справді тихо. Було чути якісь звуки, ніби тріпотіли крильми птахи та хрипливе каркання, і більше нічого.

Довго лежав я біля шпарини, але не наважувався відхилити червоні зарості. Кілька разів чув я легкий шурхіт, — так наче це собака бігав по піску, — та ще лопотіння крил — ото й все. Нарешті, підбадьорений тишею, я визирнув надвір.

В ямі не було нікого, лише в кутку зграї вороння билися над останками трупів, з яких марсіяни висмоктали кров.

Я оглянув усю місцевість, ледве вірячи своїм очам. Усі машини зникли. Була лише порожня яма в піску, з одного краю якої лежала велика купа сіро-блакитного пилу, а з іншого — кілька алюмінієвих прутків, та чорні птахи, що кружляли над кістяками трупів.

Я обережно проліз через рудий бур'ян і став на купу гравію. Я міг бачити місцевість лише перед собою (позаду стояв будинок) і ніяких ознак присутності марсіян не помітив. Урвище було в мене прямо під ногами, але трохи далі, вздовж наваленого сміття, виднівся зручний схил через руїни. Ось і з'явилася можливість втекти! Я аж затремтів.

Спершу я вагався, а потім у пориві розпачливої відваги — серце в мене мало не розривалося — насилу видряпався поверх руїн, що такий довгий час були мені за могилу.

Я озирнувся ще раз. З півночі також не було видно марсіян.

Коли я востаннє бачив цю частину Шіна — це було теж удень — тут пролягала звивиста вулиця, а під тінню зелених дерев красувалися чепурненькі білі й червоні будиночки. Але зараз я стояв на купі битої цегли, гравію, глини, вкритої червоними будяками, вузлуватими, наче кактуси; заглушивши земні рослини, вони сягали вже мені по коліна. Ближчі до мене дерева стояли оголені, брунатні, а ті, що були далі обвивало марсіянське червоне пагіння.

Всі довколишні будинки було зруйновано, проте ані один з них не згорів. Стіни подекуди були цілі до другого поверху, тільки вікна повибивані, двері зірвані. Червона трава росла навіть у кімнатах тих будинків, що стояли без даху. Піді мною у величезній ямі вороння змагалось за здобич. Багато інших птахів стрибало поміж розвалля. Далеко під стіною одного будинку кралася худюща кішка. І ніде жодної людини.

Після моєї недавньої в'язниці, день мені видався сліпуче ясним, небо — яскраво-блакитним. Ласкавий вітерець колихав червону траву, що вкривала геть усю землю. А повітря! О, яке воно було духмяне!

VI.

П`ЯТНАДЦЯТИДЕННЕ СПУСТОШЕННЯ

Якийсь час я стояв, хитаючись, на купі уламків і землі, зовсім забувши про обережність. У тій смердючій норі, звідки я оце виліз, я думав тільки про небезпечне сусідство, не усвідомлюючи, що відбувалося довкола, і не сподіваючись на таке незвичайне видовище. Я думав побачити Шін у руїнах, — а переді мною слався похмурий і зловісний краєвид іншої планети.

Тієї миті в мене виникло почуття, поза межами людського сприйняття, яке добре відоме тваринам, над якими ми пануємо. Я відчував те, що відчуває кролик, повернувшись до своєї нірки і раптом побачивши, що його житло дощенту зруйнували землекопи, лаштуючи місце для підмурка. Я вперше гостро відчув те, що згодом стало переді мною в ще яснішому світлі, те, що й раніше вже довгі дні гнітило мене: я більше не цар природи, а тварина серед інших тварин, під

п'ятою марсіян. Тепер з нами буде те, що й з ними, — нас будуть вистежувати, цькувати, на нас полюватимуть, а ми будемо втікати й ховатися. Пануванню людини настав кінець.

Та, як тільки ці важкі думки розвіялись, я знову відчув за давнений пекучий голод. Поблизу ями за муром, порослим червоною рослинністю, виднівся вцілілий від вогню клаптик садку, на якому росла городина. Сподіваючись знайти щось поїсти, я почав продиратися туди, ідучи по коліна, а де й по шию в червоній траві, почувуючи себе цілком безпечно в цій гушавині. Мур був майже два метри заввишки. Знесилений, марно я намагався видряпатися на нього. Тож, попрямувавши уздовж муру, я побачив за рогом купу каміння, по якому й виліз, та зіскочив у садок. Тут я знайшов кілька зелених цибулин, пару голівок косариків і чимало молодої моркви. Захопивши все це добро, я переліз через напівзруйнований мур і поміж багряними деревами попрямував до К'ю. Мандрівка ця була немов прогулянка алеєю, над якою звисають величезні криваві сережки. Думав я тільки про те, щоб наїстися та, якщо вистачить сили, якнайшвидше вибратися з цього проклятушого пекла.

Трохи далі в траві я знайшов кілька грибів і жадібно їх з'їв, і це лише розпалило мій голод. Потім я надібав якийсь бурий видолинок з проточною водою, де колись були луки. Спершу я був здивований звідки тут могло взятися заведення, такого посушливого літа. Але згодом здогадався, що це наслідок тропічного росту червоної трави. Як тільки ця незвичайна рослина знаходила воду, вона одразу пускала паростки й досягала велетенських розмірів. Її насіння, потрапивши у Вей і Темзу, відразу проросло й дуже швидко загатило обидві річки.

У Путні, як пізніше довелося мені бачити, ця трава майже зовсім заховала міст, а під Річмондом Темза вийшла з берегів і залила Гемптонські та Твікенгемські луки. Вода розливалася і червона трава виростала слідом за нею. Зруйновані вілли в долині Темзи, де я оце був, поглинула багряна трясовина, і буйні зарості приховували марсіянські спустошення.

Під кінець червона трава зникла так само швидко, як і з'явилася. Її знищила хвороба, викликана, мабуть, якимись бактеріями. Наші земні рослини завдяки природному доборові набули здатності змагатися з заразними бактеріями — вони ніколи не гинуть без упертої боротьби, а червона трава швидко висихала, її листя біліло, зморщувалось і кришилося на порошок. Воно осипалося від найменшого дотику, і вода, що спочатку допомагала цій траві розростатися, несла її рештки до моря...

Дійшовши до води, я, звичайно, перш за все втамував спрагу. Напившись до схочу, та ще спонукуваний голодом, я пожував трохи червоного листя. Але воно було водянисте, з нудотним металевим присмаком. Переконавшись, що тут не глибоко та безпечно, я зайшов у воду, хоч і насилу міг пересувати ноги в цьому червоному баговинні. Та чим ближче до русла річки, тим вода ставала глибша, і я повернув назад до Мортлейка. Я намагався триматися дороги, орієнтуючись на руїни вілл, огорожі та ліхтарі. Отож незабаром, вибравшись із цієї повені я рушив до пагорбів в напрямку Рогемптона і вийшов на околиці Путні.

Тут краєвид змінився: замість чогось дивовижного й незнаного, перед очима поставали руїни знайомого нашого

світу. Спустошення було таке, ніби щойно пройшов буревій. Але за кілька десятків метрів траплялися й зовсім неушкоджені місця, будинки з опущеними шторами й замкненими дверима. І це виглядало так, наче їхні мешканці просто виїхали на день-другий, або ще не встигли прокинутись. Червона трава росла тут вже не так рясно, а на деревах, що росли на узбіччі, не було червоної повитиці. Я спробував пошукати поміж дерев чогось поживного, але нічого не знайшовши заглянув до кількох покинутих будинків, але їх вже було пограбовано... Решту дня я пролежав у кущах, не маючи сили йти далі.

За цей час я не зустрів жодної живої душі й ніде не побачив і сліду марсіян. Одного разу я помітив двох сухоребрих собак, але тільки я рушив до них, як вони кинулися геть. Під Рогемптоном я натрапив на два людські кістяки — не трупи, а саме обгризені кістяки, а в лісі надібав розкидані котячі та кролячі кістки й череп вівці. Я намагався деякі з них обсмоктувати, та марно — вони були вщент об'їдені.

Після заходу сонця я попрямував дорогою до Путні, де марсіяни, як я гадав, чомусь вдавалися до теплового променя. На городі за Рогемптоном я навибирав молоді картоплі та трохи втамував голод. Звідси вже було видно там унизу саме містечко й річку. У вечірній імлі все виглядало пустельно: чорне ломаччя дерев, темні безлюдні руїни, а ще нижче — широкий розлив річки в червоних заростях. І над усім — тиша. Мене пройняв невимовний жах від самої лише думки, як швидко відбулося спустошення.

Часом мені здавалося, ніби все людство зметене з лиця Землі, а я залишився зовсім один, останній з людського ро-

ду. Майже на верхівці Путні-Гілу я натрапив ще на один кістяк, руки якого були відірвані й лежали за кілька метрів. Рухаючись далі я все більше переконувався, що в цій частині світу людей вже винищено, за винятком хіба що кількох втікачів, подібних до мене. Марсіяни, як я гадав, залишивши цей край спустошеним, пішли шукати поживи деінде. Може, вони зараз руйнують Париж або Берлін, якщо тільки не вирушили на північ...

VII.

ЛЮДИНА ІЗ ПУТНІ-ГІЛУ

Я ночував у заїзді на верхів'ї Путні-Гілу і вперше від часу втечі до Лезергеда спав у ліжку. Не варто розповідати, як я даремно намагався вдертися до будинку, а потім помітив, що парадні двері на засуві, як нишпорив по кімнатах, шукаючи щось поїсти, і, вже втративши надію, нарешті знайшов, здається, у няньчиній спальні, шматок обгризеної щурами скоринки хліба та дві банки консервованих ананасів. Тут вже хтось побував і обчистив увесь будинок. Згодом за прилавком я знайшов ще кілька сухарів і сендвічів, яких, мабуть, не помітив попередній відвідувач. М'ясо вже було зіпсоване, зате сухарями я не тільки втамував голод, а й набив кишені. Лампи я не світив, боячись, що раптом хто-небудь з марсіян нагодиться сюди, шукаючи поживи. Перш ніж лягти спати, я довго занепокоєно ходив від вікна до вікна, виглядаючи, чи не видно де отих страховиськ. Спав я мало. Вже лежачи, я

помітив, що в моїх думках з'явилася тепер певна послідовність, чого не було від часу моєї останньої суперечки з вікарієм. Всі ці дні, мої настрої й почування швидко змінювалися, так наче я був у стані цілковитого отупіння. Але цієї ночі мій мозок, — очевидно, тому, що я поїв, — знову прояснився, і я став мислити, як і раніше.

Три речі непокоїли мене: вбивство вікарія, місце перебування марсіян та доля моєї дружини. Перше не збуджувало в мені ані страху, ані докорів сумління; я дивився на це, як на доконаний факт, про який прикро згадувати — та й усе. Як тоді, так і тепер я вважаю, що крок за кроком наближався до того шаленства, ставши жертвою неминучих обставин. Я не почував себе винним, але спомини про вбивство все-таки не давали мені спокою. Безмовними ночами, відчуваючи в темряві й тиші близькість Бога, я сам над собою чинив суд за ту мить гніву й страху. Я згадував усі наші розмови з того часу, як ми зустрілися, коли він сидів поряд зі мною, байдужий до моєї справи, дивився на дим і полум'я, що підіймалися над руїнами Вейбриджа. Ми були занадто різні люди, щоб діяти спільно, і все-таки лукава доля з'єднала нас. Якби я передбачив, до чого воно призведе, залишив би його в Голіфорді. Але ж я не міг знати наперед! А злочин — це те, що здійснюється передбачливо. Я розповів, як це сталося, — так, як я розповідаю тут взагалі все. Свідків при цьому не було, я міг би все це приховати. Але я розповів, і нехай читач буде моїм суддею.

Коли, напруживши всю волю, я відігнав від себе той образ розпростертого людського тіла, переді мною постала проблема стосовно марсіян та доля моєї дружини. Щодо марсіян, то я про них не знав нічого і міг вигадувати, що зав-

годно, так само як, на жаль, і про дружину. І раптом ця ніч сповнилася жахом. Я сидів на ліжку, вдивляючись у морок та молився, щоб тепловий промінь одразу і без страждань покінчив зі мною. Від тієї ночі, коли я повертався із Лезергеду, я ще ні разу не молився. Коли бувало я знаходився у скрутному становищі, то бурмотів молитви бездумно, наче язичник бурмоче свої заклинання; але зараз це була справжня молитва, благання від щирого серця, зближена темрявою розмова з Богом... Дивна ніч! Тим дивніша, що на світанку я, хто оце недавно розмовляв з Богом, крадькома виповзав із хати, неначе той пацюк з нори, — тільки й того, що трохи більший зростом, під'яремна тварина, яку господар міг щохвилини впіймати і вбити. Певно, пацюки також якось там моляться Богу. Якщо за все життя ми не спромоглися, то може ця війна навчила б нас милосердю до тих позбавлених розуму створінь, що нам підвладні.

Ранок був погожий, на сході рожевіло небо, усіяне золотими хмаринками. Скрізь на шляху від верхів'я Путні-Гілу і до Вімблдона виднілися сліди того панічного потоку, що ринув до Лондона вночі перед понеділком, коли почалася битва. Тут стояв маленький двоколісний візок із написом: "Томас Лобб, зеленяр, Нью-Молден" — зі зламаним колесом та покинутою бляшаною скринькою, — трохи далі валявся втоптаний у болото капелюх, а на верхів'ї Вест-Гілу — купа закривавленого скла біля перекинутих ваганів. Я насилу пересував ноги і мав дуже неясні наміри, куди мені йти. Була в мене думка пробиватися до Лезергеда, хоча я знав, що в мене був мізерний шанс знайти там дружину. Певна річ, якщо їх там несподівано не спіткала смерть, то мої сестри разом із дружиною, повтікали звідти. Та я сподівався хоч якось до-

відатися, куди втекло населення Серрею. Я відчував, що мені треба знайти дружину, що моє серце тужить за людьми, але я не знав, як до них дістатися, і тим гостріше переживав свою самотність. Звернувши на перехресті, я пішов під захистом густих дерев і кущів у бік величезної Вімблдонської рівнини.

На темному просторі яскраво виділялися латки жовтого дроку та верболозу. Червоної трави не було видно. Тим часом, поки я блукав полем, зійшло сонце і все довкола сповнилося світлом і життям. У калюжі між деревами я помітив багато пуголовків. Зупинившись, я спостерігав за їхньою непохитною рішучістю жити. Раптом, відчувши, що за мною стежать, я озирнувся і помітив, що хтось причаївся в кущах. Я стояв придивляючись. Потім підступив ближче. З кущів піднявся чоловік, озброєний шаблею. Я повільно підходив до нього. Він стояв спокійно й непорушно, роздивляючись мене.

Наблизившись, я побачив, що він, так само як і я, увесь у пилюці й болоті, і виглядав так, ніби його тягли крізь каналізаційну трубу. На ньому видно було плями, зелені, наче від намулу, шматки налиплої глини та блискучого вугілля. Чорне волосся спадало на очі, обличчя було таке темне, брудне, запале, що я спершу й не впізнав його. На підборідді червонів свіжий рубець.

— Стій! — гукнув він захриплим голосом, коли я був метрів за десять від нього. Я зупинився.

— Ви звідкіля йдете? — запитав він.

Я мовчки оглянув його, а тоді відповів:

— Я йду з Мортлейка. Мене засипало біля самого марсіанського циліндру. Потім я вибрався звідти й утік.

— Тут ніде нема харчів, — сказав він. — Це моя місцевість. Весь цей пагорб униз до річки, і по той бік — до Клепгема й угору до рівнини. Тут харчів тільки для одного. А куди ви йдете?

— Не знаю. Я був похований під руїнами тринадцять чи чотирнадцять днів. І я не знаю, що сталося за цей час, — відповів я.

Він недовіжливо подивився на мене, і раптом погляд його змінився.

— Я не бажаю залишатися тут, — додав я. — Напевно, піду до Лезергеда; там я залишив дружину.

Він тикнув у мій бік пальцем.

— То це — ви? — здивувався він. — Той чоловік із Вокінгу? То вас не вбило під Вейбриджем?

Аж тут і я впізнав його.

— А ви — артилерист, що заліз до мене в садок?

— Ото пощастило! — вигукнув він. — Нам обом пощастило! Ви уявляєте?

Він простягнув руку, я потиснув її.

— Я проповз каналізаційною трубою, — сказав він. — Вони не всіх знищили. Коли вони пішли далі, я полем навпростець попрямував до Волтона. Але... не минуло й шістнадця-

ти днів, а ви вже сиві! — Раптом він обернувся. — Це круки, — пояснив він, — тепер навіть пташину тінь помічаєш. Ми на відкритій місцевості. Відповземо під ті кущі та поговоримо.

— Ви бачили марсіян? — запитав я. — Відтоді, як я вибрався...

— Вони пішли на Лондон, — сказав він. — Мабуть, вони там отаборилися. Вночі там, з боку Гемпстеда, все небо освітлене, ніби над великим містом. І на тлі того світла ясно видно, як вони ходять. А вдень нічого не побачиш. Близько ж... — він порахував на пальцях, — їх ось вже п'ятий день не було. Останній раз двоє з них тягли через дорогу щось велике на Гаммерсміт. А передминулої ночі... — він зупинився й промовисто докінчив, — В небі з'явилося щось схоже на вогні. Я гадаю, вони змайстрували якусь літальну машину та тренуються літати.

Підповзаючи до кущів, я так на чотирьох і завмер.

— Літати?!

— Авжеж, — повторив він, — літати.

Я заповз глибше в кущі й сів на землі.

— Ну, тоді людству кінець, — сказав я. — Якщо вони цього досягнуть, тоді зможуть з легкістю облетіти всю землю.

Він кивнув головою.

— І облетять. Зате... тоді тут стане трішки вільніше. Але... — він глянув на мене, — гадаєте, що з людством ще не покінчено? Для мене це ясно. Нас переможено. Розбито.

Я аж поглянув на нього. Але як не дивно, ця очевидна істина не спадала мені на думку. Якись непевні сподівання ще жили в моїй душі, — мабуть, це за звичкою. Він повторив: — Нас розбито! — Непохитна певність бриніла в його словах.

— На цьому й кінець, — сказав він. — Вони ж втратили одного, лише одного. Вони твердо стали на землю і розтрошили наймогутнішу владу у світі. Вони розчавили нас. Смерть одного з них під Вейбриджем — це випадковість. І ці марсіяни — лише піонери. Вони все прибувають. Ці зелені зірки, хоч їх і не видно вже днів п'ять-шість, але вони, я певен, щоночі десь падають. Нічого не вдієш. Ми в їхньому ярмі. Нас розбито.

Я не відповів. Лише сидів і дивився перед собою, марно намагаючись вигадати якусь протилежну думку.

— Це навіть не війна, — вів далі артилерист. — Не може ж бути війни між людьми й мурахами.

Раптом я згадав ту ніч в обсерваторії.

— Після десятого пострілу вибухи на Марсі припинилися, принаймні до прибуття першого циліндру.

— Звідки ви це знаєте? — запитав артилерист.

Я пояснив. Він замислився.

— Щось сталося з гарматою, — вирішив він. — Але, що з того? Вони знову її налагодять. Та навіть якщо й затримуються на якийсь час — хіба це може відвернути кінець? Це ж точнісінько, як люди й мурахи, які також будують міста, живуть своїм життям, ведуть війни, роблять революції, аж доки

людям не заманеться прибрати їх з дороги, і тоді їх просто нищать. Оце ж ми тепер мурахи. Тільки...

— Ну?

— Тільки ми — їстівні мурахи.

Наші погляди зустрілися.

— А що вони зроблять з нами? — запитав я.

— Ось і я про це подумав, — відповів він, — саме про це. Із Вейбриджу я пішов на південь і весь час думав про це. Я бачив, що коїться. Більшість людей збуджено верещала. Та мене це не чіпало, бо вже не раз зустрічався віч-на-віч зі смертю. Я не іграшковий солдатик і знаю: легка чи важка, а смерть — це лише смерть. І тільки той врятується від неї, хто має голову на в'язах. Я бачив, що всі сунули на південь, і сказав собі: «Харчів там усім не вистачить» — і повернув назад. Я тримався марсіян, як горобець людей. А там, — він показав на обрій, — вони збилися вкupu, метушаться, душаться.

Він зиркнув на мене і, знімаючи, заговів.

— Звичайно, в кого були гроші, ті втекли до Франції, — сказав він і, якось ніби винувато глянувши на мене, продовжив далі, — їжі тут вистачає. В крамницях є консерви, вино, спирт, мінеральна вода, але водогін не працює. Ви знаєте, що я подумав? Вони істоти розумні, сказав я собі, і скидається на те, що вони хочуть використати нас собі на їжу. Спершу вони знищать наші судна, машини, гармати, міста, зруйнують весь наш лад та організованість. Все це відбудеться. Якщо б ми були завбільшки, як мурахи, то змогли б

прошмигнути. Але ж ми не мурахи. Ми занадто великі. Це перший незаперечний факт. Ну, що?

Я погодився.

— Оце все я обміркував. Гаразд, тепер далі: нас можна ловити будь-як. Варто марсіянину пройти кілька миль, і він натрапить на цілу юрбу. Я бачив, як один з них в околицях Вандсворта руйнував будинки та порпався серед уламків. Але довго вони не будуть так діяти. Покінчивши з усіма нашими гарматами й бойовими суднами, зруйнувавши наші залізниці, і здійснивши свої задуми, вони відразу ж почнуть систематично виловлювати нас, відбирати кращих і закидати до кліток. Ось що вони робитимуть незабаром. Боже! Та вони ще й не взялися за нас по-справжньому. Невже не зрозуміло?

— Не взялися?! — вигукнув я.

— Звісно, що ні! Все, що було досі, сталося з нашої вини — нам забракло розуму сидіти тихо, ми дратували їх своїми гарматами та іншими дурницями. Ми розгубилися й кинулися бігти від них туди, де було небезпечніше, аніж там, звідки ми втікали. Поки що нас не збираються турбувати, бо вони заклопотані своїм — виготовляють усе, що не змогли захопити з собою, готуються зустріти нове поповнення. Ймовірніше за все, циліндри перестали падати тому, що марсіяни бояться влучити у своїх. А нам, замість того, щоб тікати, зчиняти лемент, навмання підривати динаміт, розважливіше було б пристосуватися до нового становища. Ось так я гадаю. Це не зовсім те, чого прагнув людський рід, але воно відповідає вимогам життя. Згідно з цим принципом я

діяв. Міста, нації, цивілізація, розвиток — усе минуло. Гра закінчена. Нас розбито.

— Якщо так, то навіщо тоді жити?

Артилерист хвилину дивився на мене.

— Певна річ, концертів не буде протягом якогось мільйона років; не буде Королівської академії мистецтв, не буде пишних обідів по ресторанах. Якщо ви прагнете таких забавок, я вважаю, що ваша гра закінчена. Якщо у вас вишукані манери, або вам не подобається, коли їдять груші з ножа, або хтось розмовляє з акцентом, то краще цим не перейматися. Зараз це ні до чого.

— Тобто...

— Я маю на увазі, що такі люди, як я, мусять вижити для продовження роду. Кажу вам — я рішуче заповзявся жити. І, якщо не помиляюся, ви також невдовзі покажете на що здатні. Нас не знищать. Я не дозволю, щоб мене також впіймали, приручили, відгодували, як бика. Бр-р... Лише уявіть собі тих брунатних плазунів!

— Ви хочете сказати...

— Авжеж! Я житиму! Під їхньою п'ятою. Я все розрахував і обміркував. Нас, людей, розбито. Ми мало що знаємо. Нам треба ще довго вчитися, щоб на щось зважитись. Ми мусимо жити й зберігати незалежність, доки будемо вчитися. Зрозуміло? Ось що потрібно!

Я здивовано втупився в солдата, глибоко вражений його рішучістю.

— Боже мій, — вихопилося в мене, — та ви ж справжня людина! — І я потиснув йому руку.

— Ну? — мовив він, і очі його заблищали. — Добре я все обмірковував, га?

— Продовжуйте, — сказав я.

— Так ось, хто не хоче потрапити в їхні щупальці, мусить бути готовий на все. Я готуюся. Зауважте, що не всі ми спроможні жити по-звірячому, хоч саме про те йдеться. Тому я й стежив за вами. Я мав певні сумніви. Бачу, якийсь худющий. Адже я не знав, що то були ви. Розумієте? Те, що вас було поховано живцем. Все тутешнє населення, всі оці нікчемні клерки, звиклі до затишку, — з них пуття не буде. В них немає ні духу, ні гордоців, ні пристрасних бажань. Лише страх та нерішучість. Вони тільки й звикли, що квапливо бігти на роботу; я бачив їх сотнями, як вони зі сніданками в руках біжать щодуху і тільки й думають зі страху, щоб встигнути на потяг, аби їх не вигнали з роботи за спізнення. Настільки вони залякані, що навіть бояться зрозуміти ту роботу, яку роблять. Додому знову спішать, боячись запізнитись на обід. А вечорами сидять по хатах, бо їх лякають глухі вулички. Сплять із дружинами, до яких привело їх не почуття, а гроші, якими вони сподівалися забезпечити собі нікчемне існування. Своє життя вони страхують, боячись нещасних випадків. А по неділях — страх перед майбутнім. Так наче пекло створене для кроликів! Тож для таких — марсіян наче сам Бог послав. Гарненькі просторі клітки, поживні харчі, дбайливий догляд і ніяких турбот. Отак із тижднів погасавши на порожній шлунок полями та лугами, вони самі прийдуть, і з задоволенням дозволять себе піймати. І ще ди-

уватимуться, як ото люди могли жити без марсіянського піклування. Уявляю собі цих гультаїв, цих чепурунів, цих співаків! Я уявляю! — наголосив він з якоюсь злісною радістю. — Серед них з'являться всілякі секти. Багато з того, що я бачив раніше, стало мені зрозумілим тільки тепер. Знайдеться багато відгодованих дурнів, які примиряться з новим становищем. Інші ж нарікатимуть, що це не правильно, і вважатимуть, що вони мусять щось робити. Коли таке відбувається, і люди відчують, що треба на щось зважитися, то слабодухі — ті, що з ускладненим мисленням, — вигадують собі якусь безтурботну, дуже благочестиву, піднесену релігію і покладаються на волю Божу. Ймовірно ви також таке бачили. Це — викривлена енергія, породжена страхом. В тих клітках будуть співати псалми й гімни, показуючи свою набожність. Ну, а ті, що простіші, — вони будуть займатися... — як воно зветься?.. — еротикою.

Він помовчав.

— Можливо, марсіяни знайдуть собі між ними кількох мазунчиків, навчать їх різним штукам — хто зна? Може, їм стане шкода якого хлопчини, що виріс і ось його вже треба вбивати. А деяких, можливо, навчать полювати на нас.

— Ні! — скрикнув я. — Це неможливо! Жодна людська істота...

— Навіщо себе дурити? — мовив артилерист. — Знайдуться люди, які з радістю підуть на це. Тож безглуздо придурюватись.

Я погодився з його переконаннями.

— Хай-но тільки спробують рипнутись до мене! Не дай Боже їм це зробити! — сказав він і поринув у важкі роздуми.

Я сидів, замислившись над його словами. Я не міг нічого знайти, щоб заперечити йому. До нападу марсіян ніхто б і не сумнівався, що я інтелектуально вищий за цього артилериста: я — відомий письменник з філософської тематики, він — звичайний солдат. А тепер — я ледве починав усвідомлювати становище, як він вже чітко все визначив.

— Що ж ви думаєте робити? — запитав я згодом. — Які у вас наміри?

Він завагався.

— Ось мої плани, — озвався він. — Але як нам діяти? Треба так облаштуватися, щоб люди могли жити, плодитися та безпечно вирощувати дітей. Так. Зачекай-но. Зараз я скажу ясніше, що потрібно буде зробити. Кого марсіяни підкорять, ті стануть просто свійськими тваринами. Через кілька поколінь це вже будуть великі, гарні, породисті дурні. А ми, ті, хто вирішив залишитися вільними, ризикуємо здичавіти, перетворитись на щось подібне до великих, диких щурів... Я маю на увазі життя під землею. Я багато думав про каналізаційну систему. Звичайно, тим, хто не знає каналізації, вона здається жахливою. Тільки під самим Лондоном вона тягнеться на сотні миль. Але кілька днів дощу, і під спорожнілим містом труби стануть просторі, й повітря там вистачить на всіх. До того ж є погребі, підвали, склепи, які можна сполучити з каналізацією. А залізничні тунелі й метрополітен? Га? Уявляєте? Згуртуємо цілу ватагу дужих і кмітливих людей. Не будемо підбирати мотлох. Німечних будемо відкидати.

— Мене також маєш на увазі?

— Та я ж вже казав...

— Не будемо сваритися. Продовжуйте.

— Всі прийняті мусять дотримуватись дисципліни. Нам будуть так само потрібні здорові, розважливі жінки — матері й виховательки. Не ті розніжені манірні леді, що тільки грають очима. Ми не можемо приймати слабосилих та дурників. Реалії життя такі — хто ні на що не здатний, хто тільки заважає і шкодить, мусить померти. Всі вони мусять померти і навіть охоче. Бо це ж злочин супроти всіх — жити й псувати весь рід. Вони не можуть бути щасливі. Та й смерть не така вже жахлива, — страх робить її страшною. Отже, ми будемо сходитися в таких місцях. Нашим осередком буде Лондон. Ми навіть зможемо вистежувати марсіян і, коли вони будуть далеко, виходити на свіже повітря і навіть грати в крикет. Ось так ми збережемо людський рід. Ну? Можливе це? Але зберегти рід — діло не хитре. Для цього досить, як я казав, стати щурами. Головне — ми повинні зберегти людські знання і навіть збагатити їх. Ось для цього й потрібні такі люди, як ви. Є книги, є всілякі моделі. Нам треба спорудити під землею велике безпечне сховище і зібрати туди всі книги, які тільки можна. Але не романи, не віршовану квашню, а ділові, наукові книжки. Ось тут і потрібна ваша допомога. Ми повинні потрапити до Британського музею і захопити всі ті книги. Нам треба вести наукову діяльність, продовжуючи навчатися. Ми мусимо стежити за марсіянами. Деяким нашим людям доведеться стати шпигунами. Коли все організується, може, навіть і я піду в шпигуни. Тобто — здамся в полон. І найважливіше — необхідно дати марсіянам спокій.

Ми не повинні в них нічого красти. Якщо доведеться натрапити на них, краще непомітно зійти з їхнього шляху. Нехай вони впевняться, що ми не шкідливі. Авжеж. Вони розумні істоти і не будуть полювати на нас, коли матимуть все необхідне і впевняться, що ми всього лише безневинні слимаки.

Артилерист знову заговк і поклав мені на плече засмаглу руку.

— Зрештою, може, нам і не так довго доведеться вчитися... — продовжував він. — Уявіть лише: чотири-п'ять їхніх бойових машин раптом рушили... Теплові промені ковзнули туди, сюди... І на триногах не марсіяни, а люди, люди, що опанували їхню зброю. Може знайдуться такі люди ще за мого життя. Уявіть собі, що ми навчилися керувати однією з таких чудових машин з її тепловим променем! Уявіть її в наших руках! Ну й що з того, коли, знищивши їх, і сам розлетівся б на шматки? Ото б марсіяни витріщили свої прекрасні баньки! Ви собі уявляєте їх, чоловіче? Бачите, як вони со-путь, хекають, гугукають, поспішають до інших машин? А всі механізми несправні — торохкотять, свищать, гуркотять, але — ані руш! І, як тільки вони почнуть заповзати в них, ми спалемо їх тепловим променем, і — ось вам! — людина знову стала володарем Землі!

Смілива уява артилериста, його впевнений тон, та бадьорість на деякий час захопила й мене. Я не вагаючись повірив у те майбутнє, що він пророкував людству, і в можливість здійснити його сміливі плани. Читач, який би закинув мені надмірну довірливість і наївність, мусить спершу зважити на різницю мого та свого становища: він читає, не поспішаючи, може добре все обмірковувати, а я, скоцюрбле-

ний у кущах, прислухаючись до слів артилериста, увесь час ціпенів від похмурих передчуттів. Ось так ми розмовляли до самого ранку, нарешті вилізли з кущів і, уважно озирнувшись навкруги, чи не видно марсіян, метнулися до будинку на Путні-Гіл, де солдат улаштував собі схованку. Ми спустилися у підвал для вугілля. Коли я побачив, що він зробив за тиждень, — це була метрів десять завдовжки нора, яку він вирішив копати далі аж до головної каналізаційної магістралі Путні-Гілу, — я вперше відчув, яке провалля лежить між його мріями та його працьовитістю. Таку нору я вирив би за день! Але я ще настільки вірив у щирість його намірів, що разом з ним продовбався в тій норі до полудня. У нас була тачка, і накопану землю ми відвозили на кухню. Потім підкріпилися банкою консервованого черепашого супу й вином, що було в сусідній комірчині. У важкій праці я знаходив якесь дивне заспокоєння, забував про цей чужий довколишній світ. Коли ми працювали, я все обмірковував плани артилериста, і поволі в мені прокидалися сумніви й заперечення, але я увесь ранок не припиняв копати, радий, що знайшов собі хоч якусь мету. Попрацювавши з годину, я почав вираховувати можливу ввідстань до головної труби, бо існувала вірогідність її проминути. Мені було незрозуміло, навіщо копати такий довгий хід, коли можна люком залізти до стічних труб і відтіля пробиватися до будинку. До того ж мені здавалося, що ми обрали не зручно розташований будинок, — від нього треба копати занадто довгий хід. Саме тоді, коли я починав розмірковувати, артилерист зупинився і глянув на мене.

— Завзято працюємо! — сказав він і поклав на землю лопату. — Треба трохи перепочити. Час, мабуть, піти на роз-

відку — подивитися з даху, що воно діється.

Я ж був за те, щоб працювати. Трішки повагавшись, він знову взявся за лопату. І тут несподівано в мене з'явилася ідея і я зупинився; одразу ж і він зробив те саме.

— Чому ви блукали ото вдосвіта на полі, а не працювали?

— Вийшов подихати свіжим повітрям, — відповів він. — Поночі безпечніше. Я вже повертався.

— А робота?

— Та не можна ж постійно працювати, — відповів солдат. Тепер я бачив, що він за людина. Він повагався, тримаючи лопату, а тоді додав: — Треба піти на розвідку, бо якщо хтось близько підійде, то почує, як ми працюємо і захопить нас зненацька.

Я більше не сперечався. Ми разом полізли на горище і, стоячи на драбині, виглядали крізь віконце. Марсіян не було видно; тоді ми повилазили на дах і заховалися за парапетом.

Більша частина Путні-Гілу була схована за чагарником, однак ми могли бачити річку вниз, вкриту червоною травою, та затоплені Ламбетські луги. Червона повитиця оплітала дерева навколо старого палацу; похмуре мертве гілля зі скрученим листям стирчало між червоними заростями. Дивним чином ця червона трава проростала тільки в проточній воді. Біля нас її не було. Тут росли плакуча верба, калина, гортензія, різні дерева, зелені й блискучі на осонні. Густий дим, що підіймався за Кенсінгтоном, та ще далі блакитний серпанок ховали від нас північні пагорби.

Артилерист почав розповідати мені про лондонців, які ще не встигли втекти.

— Однієї ночі минулого тижня, — мовив він, — якісь йолопи налагодили електрику, і Рюджент-стріт та Серкес були залиті вогнями. Цілі юрби розмальованих і обшарпаних п'яниць висипали на вулицю, чоловіки й жінки, — і всі танцювали й галасували аж до ранку. Таке мені розповів свідок тих подій. А коли розвиднілося, вони помітили, що бойова тринога стоїть неподалік від Ленгема і стежить за ними, від чого деяких аж знудило. Хто зна, відколи він там стояв. А потім він підійшов до них і наловив їх близько сотні, бо вони не могли втікати з перепою та страху.

Карекатурна риса того часу, яка навряд чи попаде на скрижалі історії!

Після цього, заохочений моїми запитаннями, артилерист знову перейшов до своїх грандіозних планів. Ось тут він розійшовся! Та так красномовно розповідав про можливість захопити бойові триноги, що я знову наполовину повірив йому. Але я вже трішки розгадав його вдачу, і тепер розумів, чому він так застерігав не квапитися, бо особисто не збирався брати участь у захопленні бойових машин і в війні проти нападників.

Через деякий час ми знову спустилися до підвалу. Ні він, ані я не виявили бажання копати далі, і, коли він запропонував поїсти, я охоче погодився. Він раптом став дуже щедрий. Коли ми поїли, він кудись вийшов і повернувся з чудовими сигарами. Ми закурили, і його оптимізм розгулявся ще більше. Він ладен був розцінювати моє прибуття, як незвичайну подію.

— У погребі є шампанське, — сказав він.

— Нам ще працювати, тож краще бургундське, — запропонував я.

— Ні, — наполягав він, — сьогодні я господар! Шампанське! Боже мий! І яка ж тяжка праця перед нами! Спочиньмо трохи, наберімося сили, доки можна. Гляньте-но, в мене вже пухирі на руках!

Назвавши цей день святковим, артилерист, коли ми поїли, наполіг сісти за карти. Він навчив мене грати в юкр. Поділивши між собою Лондон — мені дісталась північна частина, йому — південна, — ми стали грати на парафіяльні дільниці! Це може видатися безглуздям, але я розповідаю все, що було насправді. Хочу зауважити — карти дуже мене захопили.

Дивна істота — людина! Тоді, як людський рід стояв на краю загибелі або виродження, коли ми для себе не могли сподіватися на що-будь інше, окрім жахливої смерті, — ми сиділи й пильно стежили за кожним рухом розмальованих папірців та запально "ходили з козира". Далі він навчив мене грати в покер, а потім я ще виграв у нього три партії в шахи. Ми так захопилися, що, коли посутеніло, наважилися навіть засвітити лампу, аби тільки не припиняти гри.

Награвшись досхочу, ми повечеряли, і артилерист докінчив шампанське. Ми безперестану курили сигари. Він вже був не тим запальним відновлювачем людського роду, якого я зустрів уранці. Він і далі залишався оптимістом, але від його оптимізму вже віяло філософським спокоєм. Пам'ятаю, він пив за моє здоров'я, виголошуючи одноманітні й безлад-

ні тости. Я запалив сигару й піднявся східцями нагору подивитися на вогні, про які мені розповідав артилерист. Там, за Гайгейтськими пагорбами, палахкотіло зелене сяйво.

Спершу я бездумно вдивлявся в Лондонську долину. Північні пагорби були оповиті темрявою. Біля Кенсінгтона мерехтіла багряна заграва; час від часу виривалися оранжево-червоні язики полум'я і знову зникали в синій глибині ночі. Решту Лондона покривав морок. Потім, вже ближче, я помітив якесь дивне світло — бліде, фіолетово-пурпурове сяйво, що мерехтіло під нічним вітерцем. Спершу я не міг зрозуміти, звідки воно взялося, а тоді здогадався, що це, мабуть, від червоної трави. Цей здогад повернув мене до жахливої дійсності. Я поглянув на Марс, червоний і яскравий, що саяв на заході, а потім довго й пильно вдивлявся в темряву, що огортала Гемпстед і Гайгейт.

Довго стояв я на даху, дивуючись примхливості сьогоднішніх подій, пригадуючи всі свої переживання, від нічної молитви аж до цієї безглуздої гри в карти. Я відчував огиду до самого себе. Пам'ятаю, як майже символічним жестом я шпурнув сигару. Вся очевидна безглуздість моєї поведінки постала переді мною. Мені здавалося, що я зрадив свою дружину, зрадив ціле людство. Мене сповнило каяття. Я вирішив піти від цього химерного мрійника, що розп'ятує про високі матерії, а сам тільки й думає про пияцтво та ненажерливість. Тож, до Лондона. Там, гадав я, швидше довідаюсь, що роблять марсіяни та мої співвітчизники. Я все ще стояв на даху, коли нарешті зійшов місяць.

VIII.

МЕРТВИЙ ЛОНДОН

Покинувши артилериста, я спустився з пагорбу і попрямував уздовж Гай-Стріт через міст до Ламбета. Тоді червона трава росла ще рясно і вкривала майже увесь міст, — що-правда, на її листі вже виступали білясті хворобливі плями, що незабаром і зовсім знищили цю марсіянську рослинність.

На розі вулиці, що вела до станції Путні-Бридж, я побачив на землі якогось чоловіка. Чорний, як сажотрус, від того чорного пилу, він був живий, але такий п'яний, що не міг говорити. Він тільки вилаяв мене та ще спробував стусонути. Думав залишитися та допомогти йому, але ж занадто жорстоке було в нього обличчя.

Увесь шлях за мостом вкривав шар чорного пилу, і чим ближче до Фулгема, тим товщий. На вулицях панувала мо-

торошна тиша. В одній хлібній крамниці я знайшов трохи хліба, що вже давно зацвів і зачерствів, але їсти ще можна. Далі до Валгам-Гріна, на вулицях вже не було того пилу, і я пройшов повз білі будинки, охоплені вогнем. У цій мертвій тиші навіть гуготіння пожежі здавалося приємним. Ще далі до Бромптона вулиці знову поглинула тиша.

Тут я ще раз натрапив на чорний пил, що устилав землю й мертві тіла. Вздовж Фулгем-Роуд я налічив більше десятка трупів. Вони лежали вже кілька днів, вкриті товстим шаром пилу, що трохи пом'якшував їхні обриси. Одного чи двох вже погризли собаки, тож я поквапився якомога скоріше пройти повз них.

Там, де не було чорного пилу, місто мало звичайнісінький недільний вигляд: крамниці зачинено, будинки замкнено, штори спущено, тихо й безлюдно. Подекуди, особливо по бакалійних та винних крамницях, виднілися сліди пограбування. В ювелірній було розбито вітрину, але злодієві, видно, щось перешкодило, бо на тротуарі лежали розкидані золоті ланцюжки і годинники. Я не наважився до них доторкнутися. Трохи далі на східцях сиділа якась жінка в лахмітті. Її порізана рука звисала з коліна, і кров капала на брунатну сукню. В калюжі біля неї — велика розбита пляшка з-під шампанського. Здавалося, що вона спить, але насправді була мертва.

Чим далі просувався я в Лондон, тим глибшою ставала тиша. Та це була не тиша смерті, а скоріше тиша напруженого її очікування, того, що вже зруйнувало північно-західну частину столиці, скосило Ілінг та Кілберн, і могло пройти по цих будинках і обернути їх на задимлені руїни. Це місто бу-

ло покинуте і приречене на загибель...

На вулицях Сауз-Кенсінгтону не було трупів і чорного пилу. Підходячи сюди, я вперше почув якесь завивання. Що воно таке, я не міг зрозуміти. То було невпинне розпачливе чергування двох нот: "Улла... улла... улла... улла..." Коли я проходив вулицями, що вели на північ, виття голоснішало; тільки будинки неначе приглушували його. Найгучніше воно лунало на Ексібішен-Роуд. Я зупинився та поглянув у напрямі Кенсінгтон-Парку, вражений цим загадковим виттям. Здавалося, то голосить громаддя осиротілих будинків від страху та розпачу.

"Улла... улла... улла... улла..." — линуло нелюдське голо-сіння, і вібруючі звукові хвилі затоплювали широкі сонячні вулиці між високих будинків. Вкрай спантеличений, я повернув на північ до залізної брами Гайд-Парку. Я майже зважився зайти до природничо-історичного музею, щоб вилізти на вежу й оглянути звідти парк, але потім передумав, бо внизу можна швидше сховатися, тож я рушив далі по Ексібішен-Роуд. Великі будинки обабіч були порожні й безгомінні; тільки мої кроки відлунювали в тиші. На узвишші, неподалік паркової брами, я побачив дивне видовище — перекинутий омнібус і кінський кістяк, геть обгризений. Збен-тежений, я постояв хвилину, і подався далі до мосту через Серпентайн. Виття все дужчало, хоча на північ від парку над дахами будинків не видно було нічого, окрім димової завіси на північному заході.

"Улла... улла... улла... улла..." — волав голос, що линув, як мені здавалося, десь від Реджент-Парку. Цей самотній крик діяв гнітюче і вплинув на моє самопочуття. Я відчув, що

вкрай стомився, що намуляв ноги та хочу їсти й пити.

Було вже пополудні. І чого я тиняюся по мертвому місту? Чого я залишився, коли весь Лондон лежить мертвий, вкритий саваном? Я почував себе нестерпно самотньо. В моїй пам'яті оживали далекі, давно забуті друзі. Я подумав про отрути в аптеках, про вина в склепах виноторговців. Згадав тих нещасних п'яних істот, що поділяли зі мною владу над Лондоном...

Через Мармурову арку я вийшов на Оксфорд-Стріт, і тут знову були трупи й чорний пил, а крізь заграбовані підвальні вікна деяких будинків несло важким смородом. Наблюкавши по спекоті, мені дуже хотілося пити. З великим зусиллям я вдерся до ресторану, де знайшов поїсти й випити. Перекусивши, я відчув страшенну втому й пішов до вітальні, розташованої далі за буфетом. Там я ліг на чорну канапу, набиту кінським волоссям, і заснув.

Коли я прокинувся, вже настали сутінки, але тужливе завивання все ще лунало: "Улла... улла... улла... улла..." Знайшовши в буфеті трохи сухарів та сиру, — в комірчині, де зберігалися харчі, були самі черви, — через безлюдні сквери (пам'ятаю лише назву одного — Портмен-Сквер) я вийшов на Бейкер-Стріт, а далі й до Реджент-Парку. Коли я почав спускатися по Бейкер-стріт, вдалині над верхів'ями дерев, на тлі ясного заходу я побачив ковпак марсіянського велетня, звідки лінуло те завивання. Мені не було страшно, і я пішов просто на нього, як так і треба. Я стежив за ним кілька хвилин, але він не рухався; стояв і тільки вив, а чого — я не міг збагнути.

Я намагався вигадати, що ж його робити далі, але те без

угавне "улла... улла...улла... улла..." не давало мені зосередитись. Може, я занадто втомився, щоб відчувати страх, але мені кортіло дізнатися причину цього одноманітного виття. Я повернув назад і вийшов на Парк-Роуд, щоб обігнути парк, попід терасами підійти ближче і роздивитися цього нерухомого, невгамовного марсіянина з боку Сент-Джонс-Вуду. Метрів за двісті від Бейкер-Стріт я почув верескливий гавкіт і побачив спершу одного собаку, що мчав на мене зі шматком червоного гнилого м'яса в зубах, а потім, вже слідом за ним, з'явилася голодна зграя. Але собака звернув у бік, ніби боявся, що я відберу ласий шматок. Гавкіт віддалився, і знову почулося те саме: "Улла... улла... улла... улла..."

На півдорозі до станції Сент-Джонс-вуд я натрапив на розбиту рукату машину. Спершу мені здалося, що то на дорозу завалився будинок. Та коли я пролазив крізь ці руїни, з подивом зрозумів, що цей механічний Самсон з обвислими, поламаними й викрученими щупальцями лежав серед уламків ним же зруйнованого будинку. Передню частину його тулуба розстрощило. Скидалося на те, що він керував навмання, зіштовхнувся з будинком і захряс в його руїнах. Гадаю, це могло статися тільки тому, що машина йшла некерованою. Я не міг вилізти на уламки, щоб роздивитися її; а довкола вже так посутеніло, що не було видно ні крові на сидінні, ані обгризеного собаками марсіянина.

Вражений побаченням, я подався до Примроуз-Гілу. Крізь прогалину між деревами я помітив удалині другого, так само нерухомого марсіянина, який мовчки стояв в парку біля зоологічного саду. Далі за руїнами, що оточували рукату машину, я знову зіштовхнувся з червоною травою. Увесь

Реджентський канал вкрила губчата темно-червона рослинність.

Коли я переходив міст, неугавне "улла... улла... улла... улла..." припинилося, немов хтось зненацька його обірвав. Тиша впала, як грім.

Довкола мене стояли будинки, похмурі й високі; перед парком чорніли дерева. Всі руїни заросли червоною травою, і в темряві її пагіння наче тяглося й до мене. Западала ніч, несучи у своєму лоні страх і таємничість. Коли лунало те виття, легше було зносити самотність, бо тоді Лондон видавався живим, поряд чулося бодай чиєсь існування. І раптом така різка зміна! Щось сталося — я не знав, що саме, — і запала тиша, така густа, аж ніби відчутна на дотик. Ніде ні душі, тільки це моторошне безгоміння.

З усіх боків примарою дивився на мене Лондон. Вікна будинків зяяли, як очні западини в черепі. Моя уява малювала тисячі беззвучних ворогів, що звідусіль чатують на мене. Жах оповив мене, і я злякався своєї зухвалої відваги. Вулиця переді мною зовсім почорніла, неначе її вимазали смолою, і я ледве розрізнив щось спотворене, що лежало уздовж тротуару. Далі я не наважився йти. Розвернувшись, я стрімголов побіг по Сент-Джонс-вуд-Роуд до Кілберна, втікаючи від цього нестерпного безгоміння. Від ночі й тиші вдалося сховався у притулку візника на Гарроу-Роуд. Але вдосвіта я набрався духу і, поки ще зорі сяяли на небі, знову рушив до Реджент-Парку, де заблукав в лабіринті вулиць. Але незабаром в кінці довгого проспекту побачив повитий передранковими сутінками дугастий вигин Примроуз-Гілу. На його вершині, пнучись до зблідлих зірок, стояв третій марсіанин,

нерухомий і мовчазний, як і два перші.

Мене охопила божевільна рішучість. Помру, та й крапка. Не потрібно буде скоювати самогубство. З відчаю я пішов прямісінько на цього Титана. Наблизившись, я помітив у передранішньому світлі зграю чорних птахів, що кружляли біля марсіянського ковпака. Моє серце шалено закалатало, і я знову кинувся вперед.

Я помчав червоною травою, яка вкривала Сент-Едмунд-Терас, по груди в воді перетнув потік, що ринув із водогону на Олберт-Роуд, і ще до сходу сонця вийшов на суху траву. Величезні кучугури землі на пагорбі утворювали немовби марсіянський табір, останній і найбільший, за яким здійсмалося в небо тонке пасмо диму. На обрії з'явився якийсь собака, та швидко зник. Думка, що в мене промайнула, тепер набула вірогідності. Я відчував не страх, а нестямно-тремтливий збудження, коли поспішав нагору до того непорушного страховиська. З-під ковпака машини звисали довгі брунатні клапти, що їх клювали й рвали голодні птахи.

Через деякий час, видряпавшись на самий гребінь земляного валу, переді мною розкинувся увесь марсіянський табір. Він займав величезну площу, на якій скрізь стояли велетенські машини, височіли купи різних матеріалів і якісь дивні споруди, наче сховища. А навколо, на повалених бойових триногах, на нерухомих рукатих машинах лежали занімілі, більше десятка — вже мертві! — марсіяни. Їх вбили патогенні, хвороботворні бактерії, боротися з якими їхній організм був непристосований. Така ж доля спідкала і червону траву. Після того, як усі людські намагання виявилися марними, їх вбили наймізерніші створіння, що ними Господь у

своїй мудрості населив Землю!

Все сталося так, як я, та й багато інших людей могли б передбачити, якби жах та відчай не затьмарили нам розуму. Ці мікроби, збудники хвороб, брали данину з народів ще в прадавні часи, брали данину з наших пращурів ще тоді, як тільки зародилося життя на нашій планеті. Але завдяки природному доборові в нас розвинувся імунітет — жодній бактерії ми не піддаємося без упертої боротьби; тож, багатьом із них, як, наприклад, бактеріям, що розкладають мертву речовину, наш організм і зовсім неприступний. Але на Марсі, очевидно, немає бактерій, і як тільки загарбники вдерлися на Землю, почали по-своєму їсти й пити, наші мікроскопічні спільники взялися до своєї руйнівної праці. Вже тоді, коли я вперше побачив марсіян, коли вони ще могли пересуватися, вони вже гнили й розкладалися, бо були приречені на загибель. Це було неминуче. Ціною мільярдів смертей, людина купила собі панування на Землі, і воно належить їй, всупереч усім завойовникам. Воно належало б людині навіть і тоді, якби марсіяни були вдесятеро могутніші! Бо живе людина і вмирає не марно.

Марсіян було тут щось із півсотні, розкиданих по всій цій величезній ямі, в якій вони лежали, скошені смертю, що була для них незрозуміла, як зрештою і всяка смерть взагалі. Для мене теж їхня смерть була тоді незрозуміла. Я знав лише те, що ці страховиська, які живими так жахали людей, тепер мертві. На якусь мить мені здалося, що тут повторилася Сеннахерібова поразка⁶, що Господь зжалівся над на-

⁶ Сеннахеріб — давньоассирійський цар, військо якого взяло Єрусалим в облогу, але було знищене янголом за одну ніч, як сказано в Біблії.

ми, і янгол смерті знищив ворогів за одну ніч.

Я стояв, дивлячись у яму, і серце моє раділо, коли сходило сонце й запалювало своїм промінням довколишній світ. Яму оповивали сутінки. Потужні машини, такі великі, складні й химерні, такі незвичайні для Землі своїми формами, похмуро й таємниче виступали із пільми назустріч світлу. Я чув, як собача зграя гризлася біля трупів, що темніли в глибині ями. В протилежному кутку лежала велика й плеската літальна машина, на якій марсіяни пробували літати в нашій щільній атмосфері, та хвороба й смерть все обірвали. Загибель прийшла в слухну годину. Почувши над головою каркання, я поглянув угору й побачив високу бойову триногу, якій ніколи вже не воювати; з машини звисало червоне шмаття м'яса і капала кров на вершину Примроуз-Гілу.

Обернувшись, я поглянув униз до підніжжя пагорба. Там, оточені зграями птахів, стояли ще двоє мертвих марсіян, що я їх бачив учора ввечері. Один із них помер, увесь час кликавши своїх товаришів на допомогу. Можливо, він помер останній, і голос його лунав, аж доки вистачило енергії в механізмі. Ці триногі, тепер вже не шкідливі, металеві вежі виблискували в сонячному промінні...

Навкруги, наче дивом якимось врятоване від руйнування, лежало велике місто. Той, хто бачив Лондон тільки оповитим буденною пеленою темного диму, навряд чи зможе собі уявити оголену ясність і красу його мовчазних пустельних будинків.

На сході, над почорнілими руїнами Олберт-Терас і розтрощеною дзвіницею, серед чистого неба яскраво світило

сонце. Де-не-де грані білої покрівлі відбивали сонячне проміння й палали сліпучим блиском.

На північ розкинулись Кілберн та Гемпстед — великі житлові масиви в блакитній імлі. Західна частина великого міста занурилась у пільму. З південного боку, за марсіянськими триногами, виднілися зелені хвилі Реджент-парку, Ленгем-отель, купол Альберт-Голу, Королівський інститут і величезні будинки на Бромптон-Роуді, а на сході з ранкової імлі підносились зубчасті руїни Вестмінстера. В блакитній далечині височіли Серрейські пагорби; вежі Кришталевого палацу виблискували, неначе дві срібні колони. На тлі східного неба чорнів купол собору святого Павла. Його західний бік був пошкоджений, і я тільки зараз помітив, яка там величезна діра.

Я дивився на це безмежжя будинків, фабрик, церков, покинутих і занімілих, я думав про людські надії й змагання, про цілі покоління, що віддали своє життя, аби спорудити цей підмурівок людства, і про швидке та безжальне руйнування, що врешті спіткало його. Коли я зрозумів, що лиховісна тінь відійшла геть і що люди можуть знову жити на цих вулицях, що, дороге мені, це велике мертве місто житиме знову в красі та силі, я мало не заплакав з радості.

Страждання залишилися позаду. Тепер почнуть гоїтися рани. Люди, що вижили, розкидані по всій країні без їжі, без законів, без провідників, як отара овець без чабана, тисячі, що відплили за море, — почнуть вертатися додому. Пульс життя дедалі чутніше битиметься, заповнюючи пустельні нині площі та вулиці. Яка б не була страшна руйнація, та нищівну руку зупинено! Незабаром серед цих гнітючих руїн, в

чорних кістяках будинків, що похмуро височать на зелених сонячних узвишшях, застукотять молотки, задзвенять кельми. Поринувши в такі роздуми, я простяг до неба руки і склав подяку Богові. За якийсь рік, думав я, за якийсь рік...

І тут, ніби мене вразила якась сила, я раптом згадав про самого себе, про свою дружину, про минуле життя, сповнене задумів і звершень, життя, яке обірвалося назавжди.

IX.

РУЇНИ

Тепер настав час найдивнішого у моїй розповіді. А може, воно не таке вже й дивне? Я досить виразно пам'ятаю все, що робив того дня, аж до часу, коли стояв на вершині Примроуз-Гілу і крізь сльози дякував Богові. Але те, що було далі — я забув...

Про подальші три дні, мені нічого не відомо. Пізніше я довідався, що не я перший відкрив загибель марсіян. Де-кілька таких самих волоцюг, як і я, никаючи по Лондоні, ще попередньої ночі дізналися про те. Один із них найперший побіг до Сент-Мартінс-Ле-Гранд і тоді, коли я сидів у будці візника, якось дав телеграму в Париж. Звідти радісна звістка облетіла увесь світ. Тисячі міст, що були охоплені жахливими передчуттями, раптово спалахнули шаленим саявом. Коли я ще стояв над ямою, про загибель марсіян вже знали в Дубліні, Единбурзі, Манчестері, Бірмінгемі. Мені розпові-

дали, як люди плакали від радості, кричали, кидали роботу, потискали одне одному руки, сміялися; потяги до Лондона були переповнені вже в К'ю. Церковні дзвони, що два тижні мовчали, тепер радісно телембенили по всій Англії. Польовими дорогами поспішали на велосипедах худі, занедбані, обпалені вогнем люди; вони голосно кричали, оповіщаючи знеможеному, доведеному до відчаю населенню радісну новину. А що до продуктів харчування! Через Ла-Манш, через Ірландське море, через Атлантику — звідусіль везли нам хліб, зерно та м'ясо. Здавалося, ніби всі кораблі світу поспішали до Лондона. Але ж я нічого про це не пам'ятаю. Мені було байдуже — розум мій потьмарився. Отямився я в яки-хось добросердих людей, що підібрали мене на третій день, коли я кричав і плакав, блукаючи вулицями Сент-Джонс-Вуду. Вони розповіли мені, що я горланив якусь нісенітницю: "Остання жива людина! Слава! Остання жива людина!" Цим людям, — на жаль, я не можу тут назвати їх, хоч і хотів би подякувати, — вистачало й власних клопотів, проте вони потурбувалися про мене, дали мені притулок і захистили від самого себе. Очевидно, з мого безтямного бурмотіння вони дещо дізналися про моє минуле, бо, коли я прийшов до тями, мої добродійники обережно розповіли мені все, що знали про долю Лезергеда. Через два дні після того, як мене присипало в будинку, один із марсіян доценту зруйнував Лезергед разом з його мешканцями. Стер з лиця Землі, — ніби знічев'я, як ото малий бешкетник руйнує мурашника.

Я був тепер самотній, і ці люди прихильно поставилися до мене. Самотній і засмучений, і вони оточили мене щирим піклуванням. Я пробув у них ще чотири дні після одужання. Весь цей час мені дедалі більше хотілося поглянути

на те, що залишилося від мого минулого життя, яке здавалося таким світлим і щасливим. То було немов розпачливе бажання справити поминки по втраченому щастю. Вони розраджували мене, всіляко намагалися відмовити від цієї хворобливої примхи. Та мені несила було опиратися цьому бажанню; пообіцявши неодмінно повернутися до них, я, зі слізьми на очах, залишив своїх нових друзів і рушив вулицями, ще недавно такими таємничими, темними й відлюдними.

Тепер усюди там заклопотано снували люди; де-не-де траплялися відчинені крамниці, і навіть був питний фонтан проточної води...

Пам'ятаю, яким глузливо ясным видавався мені той день, коли я, неначе сумний пілігрим, повертався до Вокінга. На вулицях скрізь довкола дзвінко пульсувало життя. Усюди метушилося стільки заклопотаних жвавих мешканців, що важко було й повірити, ніби багато людей знищено. Проте я помітив, що обличчя у всіх жовті, волосся розкуйовджене, очі — широко розплющені й блискучі. Майже кожен був одягнений в брудне ганчір'я. І на всіх обличчях або радісне збудження, або сувора зосередженість. Якби не цей вираз, Лондон здавався б містом волоцюг. По церквах роздавали хліб, що надіслав французький уряд. У тих небагатьох коней, які залишилися живі, були самі ребра та кості. На перехрестях вулиць стояли змучені констеблі з білими значками. Слідів марсіянського руйнування я бачив мало, аж доки не дійшов до Веллінгтон-Стріт, де червона трава оповила підпори мосту Ватерлоо.

Тут я побачив одну з поширених відмінностей того хи-

мерного часу, а саме — тріпотливий аркуш паперу, пришпи-лений сучком до куща червоної трави. Це було повідомлен-ня про вихід першого підсумкового видання газети *"DAILY MAIL"*. Я дав за примірник почорнілого шилінга, що випад-ково завалявся у мене в кишені. Газета більш як наполовину була порожня, зате складач, що самотужки випустив газету, на останній сторінці, відведеній під оголошення, вмістив розчулене звернення до читачів. Те, що друкувалося, мало емоціональний підтекст: постачання інформації ще не нала-годили. Тут я дізнався тільки про одну новину — що вивчен-ня марсіянських механізмів протягом тижня вже дало диво-вижні наслідки. Між іншим, тут повідомлялося про те, в що я не міг тоді повірити, а саме — було розкрито "таємницю літання". На станції Ватерлоо я надибав вільні потяги, котрі розвозили людей по домівках. Перша хвиля натовпу мину-ла. В потязі було мало людей, та й настрій у мене був не до випадкових розмов. Отож я сів у порожньому купе і, склав-ши руки, похмуро дивився на залиті сонцем руїни, що про-пливали за вікном. Одразу ж за вокзалом потяг перевели на тимчасову колію, обабіч якої виднілися чорні руїни будин-ків. Незважаючи на дводенну зливу, Лондон був укритий чорним пилом аж до Клепгемської вузлової станції, де ко-лію теж було пошкоджено. Тут сотні клерків та продавців, що втратили роботу, працювали поряд із землекопами. Наш потяг перевели на поспіхом прокладену нову колію.

Упродовж усієї дороги відкривалися незвичні й сумні краєвиди. Особливо постраждав Вімблдон. Волтон, завдяки своїм уцілілим сосновим лісам, постраждав, здавалося, най-менше. Річки Вендл, Моул, навіть маленькі струмки — рясно позаростали червоною травою, що здалеку нагадувала купи

сирого м'яса і пошаткованої червоної капусти. Серрейські соснові ліси були, певно, занадто сухі для червоної повитиці, і її тут не було видно. За Вімблдоном на городах темніли величезні купи розритої землі навколо шостого циліндру. Біля ями, в якій щось робили сапери, зібралося багато людей. Вгорі весело майорів на вранішнім вітерці британський прапор підрозділу Джека. Земля скрізь поросла темно-червоною травою, і ці яскраві барви, впереміж із багряними тінями, різали очі. Приємно було перевести погляд з цієї густо-червоної, а подекуди сірої, випаленої вогнем землі на лагідні синювато-зелені пагорби, що мріли далеко на сході.

На залізниці між Лондоном і Вокінгом ще не відновився рух, тому я зійшов з потягу в Байфліті й подався пішки на Майбері, проходячи повз ті місця, де ми з артилеристом розмовляли колись із гусарами і, де під час бурі я побачив марсіянина. Тут я з цікавості звернув убік і в плетиві червоних заростей побачив свій перекинутий, поламаний візок та обгризені, і вже побілілі кінські кістки. Хвилину я постояв, дивлячись на ці залишки...

Потім рушив сосняком далі, подекуди по саму шию поринаючи в червону траву. Тіла власника заїзду "Плямистий пес" я не побачив — певно, його вже поховали. То ж я попрямував додому повз військовий коледж. Якийсь чоловік біля дверей котеджу привітався зі мною, назвавши мене на ім'я.

Нарешті я побачив свій будинок, і в мене прокинулась надія, яка миттю і згасла. Замок був зламаний і двері гоїдало туди-сюди. Коли я підійшов, вони поволі відчинилися, а тоді зачинилися знову. У розчахнутому навстіж вікні мого

кабінету колихалась від вітру завіска. Звідси ми з артилеристом на світанку стежили за довколишніми подіями... Вікна відтоді ніхто так і не зачиняв. Поламані кущі були такі ж самі, як я й залишив їх майже чотири тижні тому. Я ступив у передпокій і відчув, що будинок порожній. Килимок під сходами був зім'ятий і полинялий на тому місці, де я сидів, змокнувши до рубчика в ніч катастрофи. На сходах так і залишилися брудні сліди від наших ніг.

Я піднявся до свого кабінету і виявив, що на письмовому столі й досі лежав під селенітовим прес-пап'є списаний аркуш паперу, який я залишив ще вдень, коли відчинився перший циліндр. Якийсь час я стояв і перечитував свою залишену статтю під назвою *“Моральне мислення”* і його розвиток у зв'язку з прогресом цивілізації. Останнє речення пророкувало майбутнє: “Може, через двісті років, — писав я, — настане...” На цьому речення обірвалося. Пам'ятаю, я ніяк не міг зосередитися того ранку і, зробивши перерву, вийшов купити у хлопця-газетяра свіжий номер *“DAILY CHRONICLES”*. Пам'ятаю, як, наблизившись до хвіртки, коли він проходив повз, я здивовано слухав неймовірні новини про “людей з Марсу”.

Коли я зійшов униз до їдальні, то побачив на столі рештки згнившої баранини й хліба, та перекинуту пляшку з-під пива. Все виглядало так, як ми з артилеристом і залишили. Будинок був порожній. Я зрозумів усе безглуздя своїх наївних сподівань, які так довго плекав... І раптом сталося диво. — Нічого не вдієш, — сказав чийсь голос, — будинок покинутий. Тут вже днів десять нікого не було. Не побивайтеся марно. Врятувалися тільки ви одні...

Я аж здригнувся. Невже це я висловив свої думки? Я обернувся — французьке вікно ззаду було відчинене. Кинувшись до нього я виглянув надвір.

Там, вражені й налякані так само, як і я, стояли мій двоюрідний брат і моя дружина, — обличчя її було бліде, ні сльозинки на очах. Вона тихо скрикнула.

— Я прийшла, — почала вона. — Я знала, знала...

Вона притисла руку до грудей і захиталася. Я миттю підбіг і, підхопивши її, міцно обійняв.

ЕПІЛОГ

Завершуючи свою розповідь, я шкодую, що так мало можу допомогти в розв'язанні тих неясних питань, навколо яких усе точаться суперечки. Дещо в моїй книзі, безперечно, будуть критикувати. Моя спеціальність — спекулятивна філософія. Мої знання з порівняльної фізіології обмежуються кількома книжками, але, мені здається, Карверові припущення з приводу швидкої загибелі марсіян такі правдоподібні, що їх можна вважати майже доведеними. Про це я вже говорив у своїй розповіді.

В усякому разі, в марсіянських трупах, досліджуваних після війни, було знайдено лише бактерії, відомі на землі. Марсіяни не ховали трупів своїх товаришів, не закопували знищених людей; це свідчить про те, що їм неznані були процеси розкладу. А втім, хоч які правдоподібні ці припущення, вони все ж таки не доведені.

Так само невідомий нам і склад чорного диму, що мав таку смертоносну дію. Залишається загадкою і генератор теплового променя. Страшні катастрофи в Ілінзькій та Сауз-Кенсінгтонській лабораторіях примусили вчених відмовитись від подальших досліджень у цьому напрямку. Спектральний аналіз чорного пилу показав наявність якогось невідомого нам елементу, що дає чотири яскравих лінії в зеленій частині спектру. Можливо цей елемент разом з аргоном утворює сполуку, яка руйнує складові частини крові. Але все це не доведено і ці припущення навряд чи цікавитимуть широкий читацький загаль, для якого написано цю повість. Жодної частинки брунатного накипу, що плив Темзою після зруйнування Шеппертону, не дослідили вчасно, і тепер це вже неможливо зробити.

Про наслідки анатомічного дослідження марсіянських трупів (наскільки можливе було таке дослідження, після того, як трупи порозтягали ненажерливі собаки) я вже розповідав. Очевидно, всі бачили дивовижний, майже цілком збережений екземпляр марсіянина, заспиртований у природничо-історичному музеї, і численні малюнки з нього. Фізіологічні ж і анатомічні деталі можуть зацікавити лише фахівців.

Важливіше й цікавіше для всієї Землі питання — це можливість нового нападу марсіян. Мені здається, що цьому питанню ми не надали належаної уваги. Тепер Марс віддалений від нас, але я вважаю, що з наступним протистоянням вони можуть напасти знову. В усякому разі, ми мусимо до того бути готові. Я гадаю, що можна було б визначити, де саме стоятиме гармата, яка вистрелює на Землю циліндри, і

постійно стежити за цією частиною Марсу, щоб наступний їхній напад не був несподіванкою.

Таким чином, циліндр можна знищити динамітом чи артилерійським вогнем ще до того, як він охолоне і марсіяни вилізуть із нього. Або можна перестріляти їх з гармат, як тільки покришку циліндру буде відгвинчено. Я вважаю, що невдача першого раптового нападу позбавила марсіян великої переваги. Певно, вони й самі це зрозуміли.

Лессінг висловив переконливі припущення, що марсіянам вже пощастило висадитися на Венеру. Сім місяців тому Венера й Марс були на одній прямій із Сонцем, інакше кажучи, Марс був у протистоянні з погляду спостерігача, який би стежив за ним з Венери. Невдовзі на неосвітленій половині планети з'явився яскравий, характерно хвилястий слід, і майже одночасно відбилася така сама хвиляста пляма на фотографії Марсового диску. Придивившись до зображення обох цих явищ, легко помітити, що вони надзвичайно схожі одне на одне.

Та чи загрожує нам небезпека нового нападу, чи ні, усі ці події великою мірою змінили наші погляди на майбутнє людства. Тепер ми знаємо, що наша планета — це не такий вже безпечний для людини притулок. І ми ніколи не здатні передбачити те незриме добро чи лихо, яке може впасти на нас із безмежних просторів Всесвіту. Може, той марсіянський напад призначила нам доля, дбаючи про наше добро? Цей напад позбавив нас легковажної віри в майбутнє, яка часто веде до занепаду. Він збагатив земну науку та посприяв розвиткові ідей вселюдського єднання. Можливо, що марсіяни, з безмежного простору, стежили за долею своїх

піонерів на Землі і, врахувавши сумний цей досвід, знайшли собі безпечніший об'єкт колонізації на Венері. Та хоч як там не є, а люди, безперечно, ще багато років стежитимуть за Марсом, і вогненні стріли летючих зірок ще лякатимуть людський рід.

Після нападу марсіян, світогляд людини набагато розширився. До появи циліндру всі гадали, що за межами нашої маленької планети, в глибинах космічного простору, життя немає. Тепер ми вже далекозоріші. Якщо марсіяни змогли досягнути Венери, то, очевидно, здатні на це й люди. Коли повільне охолодження Сонця зробить нашу Землю непридатною для життя, — а це коли-небудь станеться, — то, може, нитка життя, що почалася тут, перекинеться на іншу планету і вкриє її своєю мережею?

У моїй уяві постає невиразне дивне видіння — життя з цього крихітного розсадника сонячної системи повільно розповсюджується по всіх незаселених просторах Всесвіту... Але це — далека мрія. Може статися й інше, — що ця перемога над марсіянами тільки тимчасова. Може, не нам, а їм належить майбутнє?

Мушу визнати, що пережиті страшні небезпеки й знегоди породили в мені почуття сумніву й непевності. Буває, сиджу я у своєму кабінеті, пишу при світлі лампи і раптом бачу, як унизу зелена долина знову охоплена вогнем, і відчуваю, що довкола мене будинок порожній і покинутий. Я вибігаю на Байфліт-Роуд, повз мене їдуть екіпажі, хлопчик-м'ясник у візку, кеб з екскурсантами, робітник на велосипеді, діти квапляться до школи, — і раптом всі вони наче марево, якісь не реальні, і я знову з артилеристом поспішаю крізь

спеку та гнітючу тишу. Вночі мені ввижається чорний пил, що вкриває мовчазні вулиці й спотворені трупи; вони встають переді мною, пошматовані, обгризені собаками і щось бурмочуть, лютішають, далі розпливаються ці огидні людські подоби, і я, холодний та розбитий, просинаюся в темряві ночі.

Я рушаю до Лондона і там на Фліт-Стріт та Стренді бачу заклопотані юрби, і мені здається, що це привиди минулого вийшли на вулиці, які я бачив безгомінними й спустошеними, що це розгулюють самі примари мертвого міста, пародія життя у великому гальванізованому трупі. І якось дивно стояти на Примроуз-Гілі, — я був там за день до написання цього епілога — і бачити крізь заслону диму й туману невідразне й сизувате громаддя будинків, що губляться в низько навислій імлі, бачити, як люди спокійно гуляють між клумбами, бачити екскурсантів біля марсіянської машини, що й досі стоїть там непорушно, чути веселий дитячий гамір і згадувати той час, коли все це лежало перед моїми очима яскраве, суворе й мовчазне на світанку того останнього великого дня...

Та найдивніше — це знову тримати у своїй руці руку дружини і згадувати, як ми вважали одне одного загиблими.

